

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EDWARD TERRY VE FRANCİSCO PELSART'IN
SEYAHATNAMELERİ IŞIĞINDA CİHANGİR DÖNEMİNDE
BABÜRLÜ DEVLETİNDE YÖNETİM VE YAŞAYIŞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre ÖMÜR

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet ALPARGU

MAYIS 2016

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**EDWARD TERRY VE FRANCİSCO PELSAERT'İN
SEYAHATNAMESLERİ IŞIĞINDA CİHANGİR DÖNEMİNDE
BABÜRLÜ DEVLETİNDE YÖNETİM VE YAŞAYIŞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre ÖMÜR

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi

“Bu tez 26.04/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Mehmet ALPARÖK	BASARICI	Emre Ömür
Yrd. Doç. Dr. Recep YADA	Basarici	Alparslan
Yrd. Doç. Dr. Vedat TURGUT	BASARICI	nm

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinde yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Emre ÖMÜR

24/06/2016

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında yardımına başvurduğum kişilerin en başında gelen değerli hocam sayın Prof. Dr. Mehmet Alpargu'ya samimi duygularıyla saygı ve hürmetlerimi sunarım. Süreç boyunca daima yanımda olan sevgili aileme ve desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma bana sağladıkları olanaklardan dolayı teşekkür ederim. Çalışmanın sonraki dönemlerde yapılacak olan araştırmalar için yarar sağlamasını temenni ederim.

Emre ÖMÜR

24/06/2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: CİHANGİRİN SİYASİ VE HUSUSİ HAYATI	4
1.1. Cihangir Dönemi Siyasi Gelişmeleri	4
1.1.1. Nur Cihan ve Siyasal Etkileri	8
1.1.2. Kandahar Olayı ve Şehzade Hürrem İsyanı.....	11
1.2. Cihangir'in Saray Yaşamı.....	15
1.2.1. Darşan Merasimi.....	15
1.2.2. Saray Dilleri ve Cihangir	18
1.3. Cihangir'in Şahsiyeti ve Özel Hayatı	21
1.3.1. Cihangir'in Av Merasimleri	25
1.3.2. Cihangir'in Dini Görüşleri	27
BÖLÜM 2: CİHANGİR DÖNEMİNDE TİCARET VE TARIM SİSTEMİ. 32	
2.1. Bölgede Yetiştirilen Başlıca Ticari Ürünler.....	32
2.2. Ticari Rotalar	36
2.2.1. Kara ve Deniz Ticareti	38
2.3. Tüccarlar	42
2.4. Tarımsal Faaliyetler ve Toprak Meselesi	45
2.5. Kırsal Toplum ve Köylüler	52
BÖLÜM 3: CİHANGİR DÖNEMİNDE BABÜRLÜLERDE DİNİ YAPI 57	
3.1. Devlet - Din İlişkisi.....	57
3.2. Cihangir Döneminde Müslümanlar.....	60
3.2.1. Müslümanların Dini ve Özel Günleri	63
3.3. Cihangir Döneminde Hindular ve Hristiyanlık Faaliyetleri.....	67
SONUÇ.....	75
EKLER.....	79

KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ.....	92

Tezin Başlığı : Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Babürlü Devletinde Yönetim ve Yaşayış.

Tezin Yazarı : Emre ÖMÜR

Danışman : Prof. Dr. Mehmet ALPARGU

Kabul Tarihi : 24/06/2016

Sayfa Sayısı : iv (ön kısım)+ 85 (tez)+ 6 (ek)

Anabilim Dalı : Tarih

Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi

Bu çalışmada Cihangir döneminde Babürlü devletinin siyasi, ekonomik ve dini yapısı incelenmiştir. Cihangir döneminde meydana gelen gelişmelerden dolayı Avrupalı güçler için adeta bir ticaret toprağı olan Babürlü toprakları pek çok seyyahın uğrak noktası olmuştur. Bu seyyahlardan sadece iki tanesi olan Terry ve Pelsaert, bölge, devlet ve topluma dair gördüklerini seyahatnamelerinde aktarmışlardır. Bu çalışmada Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in eserleri temel alınarak, Cihangir döneminde Babürlü siyasetinin önemli gelişmeleri, devrin ticari durumu ve devletin dinler ile olan ilişkileri aktarılmıştır.

Aktarılan bilgiler ışığında, devlet içerisinde meydana getirilmiş olan kültürel ve dini uzlaşının topluma etkisi ve sonuçları farklı başlıklar altında belirtilmiştir. Öyle ki ortaya çıkan Babürlü kimliği bazen dini yapıyı etkilerken bazen ise devlet toplum ilişkilerine yön vermektedir. Çalışma bu durumu bazen devlet ve hükümdar penceresinden bazen seyyahların gözünden bazen ise dini yapılanmaların eylemleri üzerinden değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edward Terry, Francisco Pelsaert, Babürlü Devleti, Cihangir, Hindistan .

Title of the Thesis: In Line With the Book of Travels of Edward Terry and Francisco Pelsaert's Governance and Lives During Jahangir in Mughal Empire.

Author: Emre ÖMÜR

Supervisor: Professor Mehmet ALPARGU

Date : 24/06/2016

Nu. of Pages : iv (pre text)+ 85 (main body)+ 6 (app)

Department : History

Subfield: New Age History

In this study, it is discussed political, economic, religious structure of state of Mughal in the Jahangir's period. Mughal territories that became a commercial zone for the European powers due to progresses happened in given term became a hangout spot for many itinerants. Only two of these itinerants, Terry and Pelsaert, relayed information that they saw in the state and society in their travel books. In this study it is quoted important developments about government policy, the commercial status and relations with other religions of Mughal by basing on Edward Terry and Francisco Pelsaert's works.

In consideration of this information, results and impacts on society of cultural and religious reconciliation that is created in the state is indicated under different titles. In fact, while identify of state of Mughal that arise effect religious structuring, sometimes it gives shape to state-society relationships. This study is evaluated both from the point of view ruler and states and sometimes itinerants and also from acts of religious structurings.

Keywords: Edward Terry, Francisco Pelsaert, Mughal Empire, Jahangir, India.

GİRİŞ

Özellikle coğrafi keşifler neticesinde ve içerisinde bulunduğu coğrafyanın bir gereği olarak çok fazla ticari ve siyasi ilişki içerisine girmiş olan Babürlü devleti, Hindistan'da uzun yıllar hakimiyet kurmuş bir Türk imparatorluğudur. Devletin kurucusu Babür Şah ile 16. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan Hindistan'da hakimiyet kurma mücadelesi, Hümayun döneminde Afganlar tarafından yarıda kesilmiş ve devlet 15 yıl boyunca Hindistan coğrafyasındaki hakimiyetini kaybetmiştir. 16. yüzyılın ikinci çeyreğinde Safeviler'in de desteğiyle bölgede tekrar hakimiyet kuran Hümayun adeta Babürlülerin ikinci kurucusu konumuna yükselmiş ve devlet otoritesini tekrardan kurmayı başarmıştır. Hümayundan sonra hükümdar olan Ekber Şah döneminde en parlak dönemlerinden birini yaşayan Babürlü İmparatorluğu, Hint coğrafyasında hakimiyetini pekiştirmiş ve bölgede bulunan hemen bütün yapılara üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Bu dönemde yaşanan dini ve mezhepsel değişim hareketleri uzun yıllar boyunca tarihçilerin ilgisini çekmiş ve konu üzerine pek çok fikir ortaya atılmıştır.

Avrupalı çağdaş kaynaklarda "seyyahlar çağı" olarak bilinen Cihangir döneminde ise bölge ile ticari aktivitesi olan pek çok ülke görevlisi ve şahıs Hindistan topraklarına gitmiştir. Bölgeye yapılan bu ziyaretlerin önemli temsilcilerinden İngiliz Edward Terry (1616-1619) ve Felemenk Francisco Pelsaert (1620-1626) bölgede tanık oldukları siyasi gelişmeleri, ticari faaliyetleri, dini ve sosyo-ekonomik yapıları seyahatnamelerinde aktararak dönemin aydınlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bu çalışma Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in seyahatnameleri esas alınarak hazırlanmıştır. Bahsi geçen seyyahlar sosyal ve dini olaylara bizzat şahit olmaları, hükümdarla bizzat görüşmeleri ve ticari yapının içerisinde bulunmalarından dolayı çağdaş kaynaklarda bulunmayan pek çok yeni bilgiyi Babürlü tarihine kazandıracaktır.

Çalışmanın Amacı

Babürlü İmparatorluğu gerek kurulduğu coğrafya gerekse aktif olarak rol aldığı siyasi ilişkiler göz önüne alındığı zaman, hem Türk tarihi hem de dünya tarihi açısından önemli bir konuma sahiptir. Durum böyleyken ülkemizde Babürlü İmparatorluğunun tarihi üzerine çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Yusuf Hikmet Bayur'un "Hindistan Tarihi" ve Halis Bıyıktay'ın "Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu" adlı eserler devlet tarihini ele alsa da, özellikle Cihangir dönemine ait pek fazla ayrıntılı bilgi barındırmamaktadırlar. Avrupalı güçlerin, özellikle ticari menfaatlerden dolayı, Hindistan'da ortaya çıkmalarının Cihangir dönemine denk gelmesi ve onların bu menfaatlerden elde ettikleri ekonomik güçleri siyasi çıkar uğruna kullanmak istemeleri dolayısıyla, Babürlülerin ve Cihangirin üzerine yaptıkları çalışmalar daha kapsamlı durumdadır. Bölgede görev yapan elçiler, ticaret yapmaya giden tüccarlar ve misyonerlik faaliyeti dolayısıyla aktif halde bulunan misyonerlerin raporları çok uzun zaman önce yayınlanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, özellikle Cihangir döneminde Babürlülerin siyasi, ticari ve dini yapısı bağlamında farklı bilgiler sunmak ve ortaya konulan bu bilgilerin sonraki dönemlerde yapılacak olan dönem çalışmalarına yarar sağlamaktır.

Çalışmanın Önemi

Hindistan dini yapısı, sosyal sınıfları ve ticari hacmi ile devrin büyük devletlerinin daima hakimiyet sağlamaya çalıştığı bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen dönemde Babürlü hakimiyetinde bulunan bölgede verilen mücadeleler Babürlülerin de bizzat dahil olduğu bir ortamda gerçekleşmiştir. Bütün bunlar olurken Hindistan'da bir Babürlü kimliği oluşturmuş olan devlet, bazen farklı dini yapıların bir araya getirilmesi ile bazen de İslam dininin öncülüğünde bölgede hakimiyetini sürdürmüştür. Çalışmada, Cihangir dönemi ön planda olmak üzere, bizzat tarihi olayların şahidi konumunda bulunan seyyahların notlarının kullanılması ve bu notların hükümdarın kendi yazdığı Tüzük-ü

Cihangiri ile karşılaştırılması, doğru bilgiye ulaşmak açısından fayda sağlayacak bir yöntemdir.

Çalışmanın Yöntemi

Ana kaynaklar Edward Terry'nin "*A Voyage to East-India (1616-1619)*" adlı eseri ve Francisco Pelsaert'in "*Jahangir's India: The Remonstrantie of Francisco Pelsaert (1620-1626)*" adlı seyahatnameleridir. Edward Terry bölgeye giden ilk elçi olan Sir Thomas Roe'nin ekibinde yer alan bir papaz iken, Francisco Pelsaert ise Felemenklerin adına ticaret yapmış olan bir tüccardır. Seyahatnamelerde genel olarak büyük yerleşimlerin o dönemki durumları, ticari aktiviteler, dini yapılanmalar ve hükümdarın kişisel özelliklerini aktaran ifadeler bulunmaktadır.

Çalışma hazırlanırken başta seyahatnameler olmak üzere yerli-yabancı kaynaklar, hükümdarın kendi tezkiresi ve dönem boyunca bölgede aktif olarak çalışmış olan tüccar, misyoner kayıtları incelenmiştir. Belgelerden elde edilen kayıtlarla, günümüze dek Babürlü Devleti üzerine yapılmış olan çalışmalar karşılaştırılmıştır. Bunların yanında, konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından bazı görsel kayıtlar kullanılarak bilginin pekiştirilmesi amaçlanmıştır.

BÖLÜM 1: CİHANGİR'İN SİYASİ VE HUSUSİ HAYATI

1.1. Cihangir Dönemi Siyasi Gelişmeleri

Ekber Şah, Sikri köyü yakınlarında bir mağarada yaşayan Çiştîyye tarikatı şeyhlerinden Selim Çiştî'yi ziyaret ettiğinde, şeyhin erkek çocuğu olmayan sultana yakında bir oğlunun doğacağını müjdelemesi üzerine burada bir saray inşa ettirdi ve dünyaya gelen oğluna şeyhin sevgisinden Selim adını verdi.¹ Fakat Selim, adını Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in ismiyle karıştırılabileceği endişesiyle kullanmamış ve tahta çıktığı sırada güneş doğduğu için de Nureddin adını aldığını söylemiştir.²

Hükümdarın annesi bir Racput reisi Raca Bihârâ Mel Kaçhulâhi'nin kızı olup daha sonradan Meryem ez-Zamani adını almıştır. Bu özelliği ile bakıldığı zaman Cihangir, annesi bir Türk ya da İranlı olmayan ilk sultan olarak karşımıza çıkar.³ 1569 (976 hicri) yılında doğan Cihangir'in tahta kaç yaşında çıktığı ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Halis Bıyıktay eserinde onun 32⁴ yaşında tahta çıktığını belirtirken, hükümdar kendi tezkiyesinde 1014 yılı Cemaziye'l - Ahir'inde yani 38⁵ yaşında tahta çıktığını belirtmektedir. Kendi tezkiyesinde tahta çıkış yılını 1605 (1014 hicri) olarak belirten Cihangir'in 31.8.1569⁶ yılında doğduğunu bildiğimize göre yapılan hesap ile birlikte onun tahta çıkma yaşının 36 olduğu ortaya çıkmaktadır.⁷ Ekber gibi güçlü bir hükümdarın peşinden tahta çıkan Cihangir, ilk iş olarak iktidarını kendi lehine

¹ S. Athar, Abbas Rizvi, "Fetihpur Sikri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.12, Diyanet Yayınları, İstanbul, 1995, s.473.

² Enver, Konukçu, "Cihangir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.7, Diyanet Yayınları, İstanbul, 1993, s.538-539.

³ Annemarie, Schimmel, *The Emperor of the Great Mughals*, Çev. Corinne Attwood, London, 2004, s.41.

⁴ Halis, Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, T.T.K yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1991, s.87.

⁵ Nurü'd - Din Cihangir Şah, *Tarih-i Selim Şah IV. Babürlü Hükümdarı Cihangir Şah'ın Hatıratı*, Tercüme: Nevres-i Kadim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s.9.

⁶ Yılmaz, Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri*, c.1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2005, s.868.

⁷ Francis, Robinson, *The Mughal Emperors and The Islamic Dynasties of India Iran and Central Asia 1206-1905*, Thomas and Hudson Ltd., London, 2007, s.139.

güçlendirmek adına Düstur-ul A'mal⁸ adını verdiği ünlü on iki maddelik hükmünü yayınlamıştır:⁹

1. Taşrada cagir sahiplerinin kendi menfaatleri için halktan topladıkları damga, mir bahri vb. vergilerin artık alınmaması,
2. İssız ve eşkıyası çok olan yerlerde birer kervansaray ve mescit yapılarak oralara adam yerleştirilmesi.
3. Yollarda memurların tüccar ve yolcuların eşyalarını açmamaları, ölenlerin miraslarının suyi istimal edilmemesi, ne kalmışsa mirasçılara geçmesi, eğer mirasçı yoksa servetin kervansaray, köprü, havuz gibi bayındırlık işlerinde kullanılması.
4. Şarap yasağı.
5. Memurların kimsenin evinde zorla kalmaması.
6. Suçluların kulak ve burnunu kesmek gibi işkencelerin kaldırılması.
7. Halk topraklarına bey ve memurlarca tecavüz edilip onların halkın elinden alınmaması.
8. Bey ve amillerin padişahın izni olmadan bölgeleri ahalisinden kimse ile evlenememeleri.
9. Halise gelirleriyle büyük kentlerde hastaneler açılması ve doktorlar ataması.
10. Ekber'in yapmış olduğu gibi her yıl Cihangir'in doğum gününde hayvan kesilmesinin yasak edilmesi ve keza babasının doğum günü ve kendi tahta çıktığı gün içinde kesim olmaması.
11. Babasının bey ve memurlarının yerinde bırakılması.
12. Genel bağış.

⁸ S.M. Jaffar, **The Mughal Empire From Babar to Aurangzeb**, Ripon Printing Press, Peshawar, 1936, s.181.

⁹ Yusuf Hikmet, Bayur, **Hindistan Tarihi**, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.167-168.

Cihangir'in ortaya koyduğu ve kendi tezkiresinde de vurguladığı bu on iki umdenin bazılarında da anlaşılabilceğı üzere, hükümdar halk üzerinde güçlü bir otorite temin etme yoluna gitmiş, babasının oluşturduğu gelişmiş sistemin devamlılığını sağlamaya çalışmıştır.¹⁰ Ortaya koyduğu bu prensiplerin büyük çoğunluğunun halk tabakası üzerine etki edecek noktalar olduğu düşünüldüğü zaman, onun babasına göre daha yatıştırımcı ve barışçıl bir politika izleme yolunu seçeceği anlaşılabilir.

Hükümdar tahta geçtiği zaman başa çıkmak zorunda kaldığı ilk büyük tehlike, onun en büyük oğlu olan Hüsrev'in ayaklanması olmuştur. Babası tahta çıktıktan 6 ay sonra isyan eden 18 yaşındaki Hüsrev, dedesinin mezarını ziyaret etme bahanesiyle başkentten ayrılmıştır.¹¹ Bunun üzerine Cihangir, onun Safevi ve Özbeklerle birleşmeyi hedeflediğini düşünerek hemen yola koyuldu. Lahor'a kadar gelebilen Hüsrev ve destekçileri Gandval köprüsü civarında hükümdarın ordusuna yenildi ve Hüsrev bu mağlubiyet sonrası esir düştü.¹² Hüsrev'i eline geçiren Cihangir onu hapsettirdi ve destekçilerinden 300 kişinin infazını ona zorla izletti. Bu isyan neticesinde öldürülen kişi sayısında farklı bilgiler bulunmakla birlikte Robert Sewell sayının 300 değil 700 olduğunu ifade etmektedir.¹³

Hüsrev'e destek verenler arasında Guru Ercen'de vardı ve bu kişi hükümdarın bizzat emriyle idam edildi.¹⁴ Bu olay yüzünden Sih'ler devlete karşı kin tuttular.¹⁵ Aslında Cihangir oğlunun da öldürölmesi gerektiğini düşünse de bunu yapmadı ve onun gözlerine mil çekerek onu kör ettirdi.¹⁶ Gözlerine mil çekilen Hüsrev 1622 yılında hayatını kaybettiği zaman onun ölümünde bir diğer kardeş Hürrem'in (ileride Şah Cihan) parmağı olduğu düşünüldü.¹⁷

¹⁰ Stanley, Lane-Poole, **History of India From the Reign of Akbar the Great to the Fall of the Moghul Empire**, Ed. A.V. William Jackson, The Grolier Society Publishers, London, 1906, s.60.

¹¹ Bıyıktaş, s.87.

¹² Bıyıktaş, s.88.

¹³ Robert , Sewell, **The Analytical History of India From the Earliest Times To the Adolition of the Honourable East India Company in 1858**, Wm. II. Allen & Co., London, 1870, s. 54.

¹⁴ Jahangir, **The Jahangirnama Memoirs of Jahangir Emperor of India**, Translated by Wheeler M.Thackston, Oxford University Press, Oxford, 1999, s.59.

¹⁵ Bayur, s.168.

¹⁶ Robinson, s.139.

¹⁷ Bayur, s.168.

Hüsrev'in öldürülmesi olayı ile ilgili olarak seyyahımız Pelsaert ilginç noktalara değinmektedir. Onun yazdıklarına göre Hüsrev 1621 şubatında Burhanpur kalesinde öldürüldü. Onun ölümü erkek kardeşi Hürrem'in isteği üzerine yapıldı, çünkü o Hüsrev'in tahtta kendisine rakip olduğunu düşünüyordu. Katil Raza isimli bir köleydi ve bu işlemi ölümün üzerinden cinayet şüphesini kaldırmak için Hüsrev'i lungi (kumaş) ile boğarak yapmıştır. Onun cenazesi önce Agra'ya getirildi daha sonra buradan annesinin yanına gömülmek için Allahabad'a gönderildi. Cenazeden sonra, Hüsrev'e duyulan büyük ilgiden dolayı dilenciler toplumun bütün kesimlerini ona dua etmeye ve onun Tanrının dünyadaki temsilcisi olduğuna ikna ettiler. Her perşembe gecesi bu hareket daha da büyüdü ve Agra, Alahabad, Burhanpur, Sironj gibi yerden hem Müslüman hem de Hindu pek çok kişi ellerinde flamalar, davullarla mezarın bulunduğu yere ibadet etmeye geliyorlardı. Hüsrev öldükten sonra bir pir olarak kabul edilmişti. Bu işin sonunda kral Cihangir bu pratiğin yapılmasını yasakladı ve halka ölen oğlunun yaşadığı sırada günahkar olduğunu ve isyankar bir çocuk olduğunu belirtti. Bunun üzerine Agra valisi Kasım Han büyük maliyetle inşa edilmiş olan mezarı yıktı, buraya gelen davetlilerin hepsi uzaklaştı ve nihayetinde mezarın yapıldığı noktaya kral adına el konuldu.¹⁸

Hükümdarın yaşadığı bu isyanın dışında başlıca savaşları Ekber'in son yıllarında ona kafa tutmuş olan Çitor (Mevar) Rana'sına (Raca) ve Dekken devletlerine karşı olur; bir sürü uzun ve yorucu vuruşmalardan sonra Cihangir'in üçüncü oğlu olan Hürrem Raca'yı boyun eğmek zorunda bırakacaktır(1614).¹⁹ Ancak onun döneminde devletin topraklarını genişletmek adına ciddi girişimlerde bulunulmadı. Bunun dışında Kandahar Safevilere kaybedildi ve Bengal'de meydana gelen ayaklanmalar bastırıldı.²⁰

¹⁸ Francisco, Pelsaert, **Jahangir's India: The Remonstrantie of Francisco Pelsaert**, Felemenkçeden İngilizceye Çeviren W. H. Moreland, W.Heffer And Sons Ltd., Cambridge, 1925s.71.

¹⁹ Bayur, s.170.

²⁰ Stephen, P. Blake, **Time in Early Modern Islam**, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, s.35.

1.1.1. Nur Cihan ve Siyasal Etkileri

Görünüşte hususi bir olay gibi gözükten evliliğin gerçekleşmesi, ileride bahsedeceğimiz bazı sebeplerden dolayı siyasi bir boyut kazanmış ve devletin geleceğinde rol oynayacak bazı gelişmelere sebebiyet vermiştir. Bu sebepten dolayı evliliğin siyasi bir vaka olarak işlenmesi, dönemi anlamak açısından önem arz etmektedir.

Nur Cihan ve Cihangir'in yaptığı evlilik sadece bu dönem açısından değil aynı zamanda Babürlü tarihinin de en önemli olaylarından bir tanesidir. Cihangir döneminin büyük bölümünde varlığını hissettiren bu güçlü kadın, pek çok açıdan iz bırakmayı başarmıştır. Ailesi ve nereden geldiği ile ilgili hakkında karmaşık bilgiler bulunmakla birlikte Mihr'ün Nisa'nın²¹ babasının Tahran bölgesinin yerlilerinden olan Muhammed Şerif'in oğlu olan Gıyas Bey olduğu bilinmektedir.²² Bu konuda çağdaşı tarihçiler ile hemen hemen aynı düşünen Leslie Walker, Mihr'ün-Nisa'nın dedesi olan Muhammed Şerif'in Horasan yönetiminde yer alan bir vezir olduğunu eklemektedir.²³

Onların Hindistan'a gelme hikayelerine göz atacak olursak: Gıyas Bey yaşadığı olumsuz gelişmelerden dolayı şansını bir başka yerde denemek üzere yola çıkmaya karar verdi. Hindistan'a doğru yola çıkan bir kafiye katılan bu fakir adamın yolda bir de kızı dünyaya gelince durum daha da olumsuz bir hal aldı. Bu sırada onların seyahat ettiği kervanda yer alan zengin bir tüccar olan Melik Mesud²⁴ bu ailenin ne kadar zor durumda olduğunu fark etti ve onlara sahip çıktı. Onları Lahor'a götüren bu tüccar Gıyas Bey'in ne kadar bilgili ve deneyimli biri olduğunu anladı ve kendi nüfuzunu da kullanarak onu Ekber'e tanıtmaya karar verdi.²⁵

²¹ Cihangir ile evlenmeden önce kullandığı isim.

²² Ishwari, Prasad, **A Short History of Muslim Rule in India From the Conquest of Islam to the Death of Aurangzeb**, The Indian Press, Allahabad, 1931, s.491.

²³ Leslie, Walker, **The Mogul Emperors of Hindustan**, Ed. Edward S. Holden, Charles Scribner's Sons, New York, 1895, s.248.

²⁴ Jaffar, s.194.

²⁵ W.H. Davenport, Adams, **Warriors of the Crescent**, D. Appleton and Company, New York, 1892, s.232.

Padişaha tanıtıldıktan sonra yetenekleri sayesinde hızlıca başarı basamaklarını adımlayan Gıyas Bey'in sayesinde kızı Mihr'ün-Nisa imparatorluk haremine girmeye hak kazandı. Mihr'ün-Nisa 17 yaşına geldiği zaman Şir Afgan olarak da bilinen Ali Kulu İstaculu ile evlendirildi.²⁶ Mihr'ün-Nisa'nın yaptığı ilk evliliği ve sonraki durumu ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. William Wilson Hunter'a göre Mihr'ün-Nisa Ekber tarafından Cihangir'in ona olan ilgisi fark edilince bilerek evlendirilmiştir ve sonrasında Cihangir tahta çıkınca İstaculu'yu öldürtmüş ve Mihr'ün-Nisa'yı Bengal'den saraya geri getirmiştir.²⁷ Davenport ve bazı çağdaş tarihçiler de bu fikirde olsalar da Beni Prasad bu görüşe dair hiçbir kanıtın olmadığını ve bunun sonradan çıkan kronikler tarafından uydurulduğunu söylemektedir.²⁸ Tezkiresinde yaşamına dair genel olarak açık sözlü bir anlatımı benimseyen Cihangir'in, eserinde bu olayla ilgili bir bahiste bulunmaması da olayın zorla yaptırıldığı konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. O dönemde Bengal'den gelen raporlara göre olayın bir isyan neticesinde²⁹ gerçekleşmiş olduğu görüşü daha tutarlı bir yapıdadır.

Tarihi yorumların doğruluğu tartışılmakla birlikte, meselenin neticesinde Mihr'ün-Nisa 1607 yılında ilk kocasını kaybedince saraya geri dönmüştür. Mihr'ün-Nisa dört yıl bu şekilde sarayda yaşadıktan sonra 1611 yılında Cihangir ile evlenerek meselenin siyasi bir hal almasının ilk adımlarını atmış oluyordu. Mihr'ün-Nisa Cihangir ile evlendikten sonra Nur Mahal ve Nur Cihan isimlerini aldı. Ona bu isimlerin verilmesiyle ilgili seyyahımız Edward Terry "*...ben burada yaşadığım dönemde onun en sevdiği eşi Nur Mahal isimli bir kişiydi ve o diğer eşlerine de hayal gücünün etkisiyle bazı isimler verdi.*" ifadelerini kullanarak Cihangir'in isimlerin alınmasında aktif bir rol oynadığını vurgulamakta ve en sevdiği eşi olarak da Nur Cihan'ı göstermektedir.³⁰

Nur Cihan yaptığı evlilikten sonra yönetimde daha aktif rol almaya başladı. Elde ettiği güçle birlikte kendi çevresinde yönetsel bir sınıf oluşturdu. Onun eski ve

²⁶ Prasad, s.492.

²⁷ Sir William, Wilson, Hunter, **A Brief History of Indian Peoples**, At the Clarendon Press, Oxford, 1843, s.141.

²⁸ Prasad, s.493.

²⁹ Jaffar, s.196.

³⁰ Edward Terry, **A Voyage to East India**, printed for W. Cater; S . Hayes; J. Wilkie; and E. Easton, at Salisbury, London, 1777, s.407.

yeni destekçileri iyi bir şekilde ödüllendirildi, bu sayede onlar saray içindeki durumlarını ve terfilerini Nur Cihan'a borçlu oldular. Devletin yönetimi isim olarak Cihangir'in elindeydi fakat gerçekte Nur Cihan ve kardeşi Asaf Han bu yönetimi elinde tutan kişilerdi. Pek çok karar, atama, terfi vb. onun tarafından onaylanana kadar pek bir anlam ifade etmiyordu.³¹ Kendisine Ekber şah tarafından İtimad-üd Devle adı verilen Gıyas Bey başta olmak üzere onun oğlu Asaf Han, Nur Cihan ve Hürrem(ileride Şah Cihan) ile evlenen Asaf Han'ın kızı Mümtaz Mahal, devlet içerisinde gerçekleşen oluşumun temel ayaklarını oluşturmaktaydı.³²

Ortaya çıkan yeni iktidarın sadece yönetsel değil fakat ayrıca kültürel yansımaları da olmuştur. İran kültürü ve havası kraliçe sayesinde sarayda iyice hissedilmeye başlanmıştı.³³ Geçmişte Ekber tarafından devlet dili olarak benimsenen Farsça özellikle Nur Cihan'ında gücüyle etkisini çok daha fazla gösterdi ve bunun neticesinde Farisileşme hareketi daha belirgin bir hal aldı.³⁴ Seyyahımız Edward Terry hükümdar ve ailesinden bahsederken, onun çocuklarına isim koyarken kesinlikle şans faktörünü kullanmadığını ve danışmanların tavsiyelerine değer verdiğini belirtmektedir.³⁵ Eğer seyyahın verdiği bilgi doğrultusunda hareket edecek olursak oğullarının isimlerinin Hüsrev, Perviz; torununun isminin Dara olduğu gerçeği onun isim konusunda dahi Farisi etkilere yönlendirilmiş olabileceğini görebiliriz.

Nur Cihan kaynaklarda genel olarak eğitimli, donanımlı ve zeki bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisine sığınanlar için bir durak olan Nur Cihan, insanlar tarafından seviliyordu. Maddi imkanları kısıtlı olan kimsesiz kızları evlendiren Nur Cihan, hayatı boyunca yaklaşık 500 kızı evlendirmiştir ve binlercesi ona cömertliğinden dolayı minnettardır.³⁶

³¹ Pelsaert, s.50.

³² Robinson, s.146.

³³ Hermann, Kulke and Dietmar, Rothermund, **Hindistan Tarihi**, Çev. Müfit Günay, İmge Kitapevi, Ankara, 2001, s.294.

³⁴ K.A. Nilakanta,Sastri and G. Srinivasachari, **Life and Culture of the Indian People**, Allied Publisher, New Delhi, 1974, s.45.

³⁵ Terry, s.407.

³⁶ Lane-Poole, s.81

Sadece iktidar sahiplerinin yapabileceği tarzda uygulamalarda bulunan Nur Cihan, kendi adına para dahi bastırmıştır. Her ne kadar yetenekli ve şefkatli biri olarak güçlü özellikleri ile karşımıza çıksa da, Nur Cihan devleti yönetmek konusunda başarılı sayılamaz. Çünkü elinde bulunan gücün büyük çoğunluğunu kendisinin ve ailesinin menfaatleri üzerine kullanmış ve taht kavgalarına çok fazla dahil olarak devleti güçsüz bir duruma düşürmüştür. Öyle ki Ali Kulu'dan olan kızını Cihangir'in yeğeni taht adaylarından Şehriyar'a vererek onu iktidara getirmeye çalışmıştır.³⁷ Meydana gelen taht kavgalarında aktif rol alan Nur Cihan, Hürrem 1628 yılında tahta oturunca aylık 200.000 rupi ücret karşılığında inzivaya çekilmiş ve Aralık 1645'te hayatını kaybetmiştir.³⁸

1.1.2. Kandahar Olayı ve Şehzade Hürrem İsyanı

Önemli bir ticaret şehri olan Kandahar kuzey batı şehirlerinin kalbinden uzanmaktadır ve şehrin Safevi devleti ile sınırı vardır.³⁹ Gücerat ve Tatta'dan (Sind) başlayarak, Kabil, Kandahar ve Multan'dan Dekkan'a, Dekkan ve Burhanpur'dan diğer bölgelere ve Lahor'a, Bengal'den doğu ülkelerine giden mallar çok fazla miktardadır ve başka alternatif yol mevcut değildir.⁴⁰ Görüldüğü üzere ticari bir geçiş noktası üzerinde yer alan ve aynı zamanda bir sınır şehri olan Kandahar bölgesel bir baş şehir özelliğini üstlenmiştir. Harbans Mukhia Kandahar meselesiyle ilgili olarak *"...1622 yılında Kandahar Babürlü imparatorluğunun elinden Şah Abbas tarafından alındıktan sonra o artık ailenin bir üyesi değildi ve sadece sıradan bir komşuydu."*⁴¹ ifadelerini kullanmıştır. Peki bu şehri Şah Abbas-Cihangir temelinde dostça ilerleyen Safevi-Babürlü ilişkilerini tamamen bozmaya yetecek kadar önemli kılan neydi?

Bazı modern tarihçiler Babür-Safevi meselesinin temel noktalarından birini oluşturan Kandahar meselesi üzerine ekonomik bir temel oluşturmaktadırlar. Bu temele göre Kandahar ticari rotaların geçiş noktasındadır ve şehir bu sebepten dolayı çok önemlidir. Bu görüş tam anlamıyla doğru değildir. Çünkü Babürlü

³⁷ Jaffar, s.200.

³⁸ Robinson, s.147.

³⁹ Terry, s.75.

⁴⁰ Pelsaert, s.6.

⁴¹ Harbans, Mukhia, **The Mughals of India**, Blackwell Publishing, Oxford, 2005, s.56.

ekonomisinin büyük bölümünü tarımsal ürünler ve onlardan gelen vergiler oluşturmaktadır ve bu yüzden ticari gelirler Babürlü ekonomisi için tabiri caizse ölüm-kalım meselesi değildir. Aksine, Kandahar'ın stratejik konumu Babürlü sınırlarını korumak için çok daha önemli bir yeri teşkil etmektedir. Babürlüler, şehri Hindistan'ı savunmak için bir giriş kapısı olarak görürken Safeviler de Kandahar'ı Hindistan'ın giriş kapısı olarak görmektedir. Bu yüzden her iki güçte şehrin kontrolünü ellerinde tutmak istemektedir.⁴² Anlaşıldığı üzere sadece iktisadi bir önemi olmayan şehir sadece Cihangir döneminde değil fakat aynı zamanda Şah Cihan döneminde de anti Safevi temelli politikaların dayanağı olacaktır. Öyle ki bunun bir neticesi olarak Şah Cihan İstanbul'a 1637 ve 1652 yılında elçiler gönderecektir.⁴³

1595 yılında Ekber tarafından fethedilmiş olan şehir o dönemde Safevileri büyük üzüntüye sevk etti. Fakat onlar bu mağlubiyeti hiç bir zaman unutmuyorlar ve şehrin zaptı için en uygun anı bekliyorlardı. Şah Abbas 1618 yılında Osmanlı Devleti ile ikinci barışını yapınca o yönden güvenini sağlamış bulunuyordu. Bu sırada Babürlülerin Dekken'de verdikleri mücadele onlar için avantajlı bir durum oluşturmaktaydı.⁴⁴ Şehzadeliğinden beri daima Şah Abbas ile görüşen ve ona biraderim diye seslenen Cihangir'in bu hissi duyguları Safevi hükümdarı tarafından adeta kullanılmaktaydı. Şah Abbas gönderdiği hoş mesajlar sayesinde onu kendi tarafına çekti ve şehri ele geçirmek için planlar yapmaya başladı.⁴⁵

Cihangir'in Şah Abbas'a karşı güven duyduğunun belki de en büyük kanıtı şehirde bulunan 300-400⁴⁶ kişilik kuvvetinin sayısını tezkiresinde kendisinin belirtmesidir. Yine tezkiresinde kullanmış olduğu ifadeyle *"...birkaç gün önce Kandahar'da bulunan yetkililerden Safevi hükümdarının şehri ele geçirmek üzere yola çıktığına dair bir rapor aldım. Geçmişteki ilişkilerimiz aklıma geldiği zaman buna inanmadım, fakat biraz sonra oğlum Şah Cihan'dan Safevi hükümdarının*

⁴² N.R. Farooqi, "Mughal India and the Ottoman Empire A Study in Early Modern Diplomacy and Diplomatic Procedure", **Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyumu**, 31 Ekim - 1 Kasım 2002, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.96.

⁴³ Farooqi, s.101.

⁴⁴ Bayur, s.173.

⁴⁵ Kulke and Rothermund, s.294.

⁴⁶ Jahangir, s.377.

*Kandahar'a karşı büyük bir orduyla birlikte hareket ettiğini öğrendim..."*⁴⁷ Bu olay karşısında çok şaşırdığı kendi ifadelerinden de anlaşılan Cihangir, önce oğlu Şah Cihan'ı bölgeye çağırdıktan sonra bölgeye ordunun beslenmesini temin etmek adına 100 binden fazla sığır takviyesi ister. Amaç sadece Kandahar'da durmayıp Safevi hükümdarını onun başkenti olan İsfahan'a kadar kovalamaktır.⁴⁸

Şah Abbas Kandahar'a yürürken karısı Nur Cihan'la birlikte Keşmir'de olan Cihangir hemen şehri terk edip ordu için gerekli hazırlıkları yapmaya başladı. Bu sırada bütün hazırlıkları alt üst eden bir olay gerçekleşti ve kendisine Kandahar'a gitmesi emri verilen Şah Cihan orduya katılmayı reddetti.⁴⁹ Reddetmesinin kendi açısından iki sebebi olan Şah Cihan; birinci sebep olarak başkentten uzaklaşarak savaşa katılırsa Nur Cihan ve Asaf Han'ın onun yerine Şehriyar'ı ön plana çıkartacağını, ikinci sebep olarak ise kendisine baş kumandanlık verilmezse kararlı ve güçlü Safevi ordusunun yenilemeyeceği düşüncesindeydi.⁵⁰ Devlet içerisinde yaşanan bu gelişmeler içerideki müfrezeyi yardımsız bıraktı ve şehir 1622 yılında Şah Abbas tarafından ele geçirildi.

Ortaya çıkan yeni durumdan faydalanan Nur Cihan, iktidarı kendi damadı Şehriyar lehinde yapılandırabilmek adına hükümdarı Şah Cihan'a karşı kışkırtır. Daha önce Şah Cihan'a verilmiş olan Pencab bölgesindeki cagirler ondan alınarak Şehriyar'a verilir. Yaşanan bu gelişmelerden sonra Şah Cihan cezalandırılacağını hisseder ve ayaklanmadan başka bir çaresi olmadığını anlar.⁵¹ Gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Şah Cihan'ın aklı sarayda onun aleyhine dönen entrikalarda olup isyanı son çare olarak görmektedir. Fakat yine de isyan hareketine girişmeden önce Fetihpur'da Musa Han ile karşılaşan Şah Cihan onunla görüştüktan sonra maiyetinde bulunan Gazi Abdülaziz'i barışma talebiyle

⁴⁷ Jahangir, s.378.

⁴⁸ Jahangir,s.379.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi içi bkz. Bayur, s.174.

⁵⁰ Prasad, s.488.

⁵¹ Erdoğan, Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4.Baskı, Ankara, 2000, s.361.

babasına gönderir. Abdülaziz kendisine verilen görev için Cihangir'in yanına gitse de, Nur Cihan'ın entrikaları yüzünden onunla görüşememiş hatta tutuklanmıştır.⁵²

Tek barışma ümidi de gerçekleşmeyen Şah Cihan, 1623 yılında etrafında topladığı çok sayıda askerle Agra'ya doğru yola koyuldu. Bolachpur civarında karşılaşan iki ordunun savaşından imparatorluk ordusu galip ayrıldı ve Mahabet Han savaş alanından kaçan Şah Cihan'ı takip etmeye başladı. Arkasındaki takipçilerden kaçan Şah Cihan bu sırada Melik Amber'e⁵³ haber göndererek ondan yardım istedi fakat onun bu isteği reddedildi. Daha sonra Golkunda civarına geçen şehzade buranın sultanından da istediği yardımı alamadı. Hiçbir yerde istediğini alamayarak büyük bir hayal kırıklığına uğrayan Şah Cihan Orissa taraflarına doğru ilerledi. Bengal ve Bihar bölgesine geçtikten sonra buraları kontrolü altına alan şehzade Oudh ve Allahabad'ı kuşattıysa da alamadı. Bu sırada imparatorluk askerleriyle bir kez daha karşılaşan ve ümitsiz bir girişim yapan Şah Cihan yine mağlup olmaktan kurtulamadı.⁵⁴

Bu sırada imparatorluğun eski düşmanlarından olan Melik Amber ona bir haber göndererek ittifak yapabileceğini bildirdi. Bunun üzerine Burhanpur'u kuşatan Şah Cihan burayı almak istediysen de kardeşi Perviz ve komutan Mehabet Han kuşatmayı kaldırmak üzerine gelince çekilmek zorunda kaldı. Yaşadığı olumsuzluklardan sonra imparatorluk ordusuna karşı koyamayacağını anlayan Şah Cihan, ordusunun en yetenekli komutanlarından Abdullah Han'ın dünya işlerini bırakıp inzivaya çekilmesiyle de tamamen beyaz bayrak çekmek zorunda kaldı. Elinde hala Rohtas kalesi, kuzeyde Asir ve Dekken gibi yerler bulunsan da direnemeyeceğini kesin olarak anlayan Şah Cihan babasına her şeyi unutması için bir yazı yazdı.⁵⁵ Mahabet hanın büyümesinden ve onun Perviz ile ittifakının güçlü bir hal alacağından korkan Nur Cihan bu fırsatı kaçırmadı ve 1626 Mart'ında Şah Cihan affedildi.

⁵² Francis, Gladwin, **The History of Jahangir**, Ed.Rao Bahadur, K.V.Rangasvami Aiyangar, Publishers B.G. Paul C.G. Madras,?, 1930, s.111.

⁵³ Bu dönemde yaşamış özerk liderlerin en önemlilerindendir.

⁵⁴ Prasad, s.516.

⁵⁵ Prasad, s.516-517.

1.2. Cihangir'in Saray Yaşamı

Yönetici sınıfın evi olarak değerlendirilen saray ve bu saraylarda gerçekleşen ritüeller daimi olarak merak konusu olmuştur. Saray içerisinde yapılan görüşmeler ve alınan kararlar toplumların kaderini belirlemekle kalmamış, aynı zamanda tarihin de seyrinin değişmesinde büyük rol oynamıştır. 1605-1627 yılları arasında iktidarı elinde bulunduran hükümdar Cihangir de bu tarihi rolü üstlenmiştir.

1.2.1. Darşan Merasimi

Darşan merasimi Babürlü hükümdarlarının kendilerini halka takdim etmeleri ya da göstermeleri şeklinde tarif edilebilir, fakat merasim sadece hükümdarın kendini halka göstermesi şeklinde sona ermez. Genel olarak aynı şekilde yapılan bu merasimde Ekber Şah her gün sabah namazından sonra kendisini bir pencereden - Jarruco⁵⁶ - halka göstererek onu selamlamalarını sağlardı. Bu duruma Sanskrit dilinde ulu veya kutsal bir kişiyi görmek anlamına gelen *Darsan* (Darşan) adı verilmekteydi. Ekber Şah bu sırada sadece sosyal bir olay gerçekleştirmeyip aynı zamanda bir devlet işi de yaparak aşağıya sarkıttığı bir zenbille halktan dilekçe toplar ve onların şikayetlerini bu yolla dinlerdi.⁵⁷ Olayı daha ayrıntılı bir biçimde ifade eden Terry Cihangir'in Darşan merasimi için ise şu ifadeleri kullanmaktadır:

*"İlk olarak, güneş doğmaya başladığı zaman hükümdar kendisini bizim balkon olarak adlandırdığımız yerde gösterir. Balkon kralın oturduğu yapıda batı tarafında yerden yedi ya da sekiz metre yüksekliğinde inşa edilir. Burada çok sayıda insan kralın yüzünü görebilmek ve ona selam vermek için toplanırlar, hükümdar gözüdür gözükmek hepsi çok gürültülü bir sesle Padişah Selamet! diye bağırırlar. Hükümdar öğleden sonra güneş batmadan önce tekrar onun kaldığı yerin batı yakasında bir yerde insanlara davullarla veda eder ve insanlar onu alkışlarlar."*⁵⁸

⁵⁶ Thomas Roe, **The Embassy Of Sir Thomas Roe To The Court Of The Great Mogul 1615-1619**, As Narrated In His Journal And Correspondence, Edited From Contemporary Records By William Foster, B.A, Volume I, London, 1899, s.106.

⁵⁷ Bayur, s.416.

⁵⁸ Terry, s.370.

Görüldüğü üzere Ekber ile hemen hemen aynı merasimi gerçekleştiren Cihangir, diğer Babürlü hükümdarlarından farklı olarak halkı dinleme noktasında değişik bir metot geliştirmiştir. Saray balkonundan bir altın zinciri aşağıya doğru sallandıran Cihangir, sokakta normal yaşamını idrak eden halkın direk olarak dileklerini ona iletmesini sağlamış ve böylece halk ona ulaşmak için saray görevlileri gibi aşılması zor engelleri aşmış oluyordu.⁵⁹ İlk bakışta Ekber Şah ile aynı uygulamanın sürdürüldüğü düşünülse de, Cihangir'in zincirinin daimi şekilde orada durması olayı farklı kılmaktadır.

Sabah saatlerinde ve büyük bir özenle yapıldığı tarihi kayıtlardan anlaşılan merasim, Babürlü devleti açısından büyük önem arz etmektedir. Eski Hint toplumunda bulunan ve Babürlü döneminde de varlığını devam ettiren özerk liderler gibi yerel güçler üzerinde özellikle halk nezdinde tek bir gücün var olduğunu ispat noktasında sosyo-politik bir merasim olan *Darşan*, varlığını devletin son dönemlerine kadar sürdürmüştür. Özellikle halkın şikayetlerini direk olarak iktidarın sahibine iletebilmesi hususu hükümdarların bazı konulara doğrudan müdahil olup, onlara olayı yargılama fırsatını vermiştir. Bu fırsatta onlara yeri geldiği zaman hukukun en üst dağıtıcısı olma özelliğini kazandırarak, iktidarlarını en sağlam zemin olan adalet üzerine kurma yolunu açmıştır.

Darşani adı verilen bazı Brahmanların sabah hükümdarın yüzünü görmeden ne bir işe baktığını ne de ağızlarına bir şey koyduğunu⁶⁰ göz önüne alır ve onların bu coğrafyada gelecek hakkında kehanette bulunan ve göksel hareketleri inceleyen kahinler ve sözleri önemli kişiler olarak kabul gördüklerini⁶¹ düşünürsek, merasimin Hint toplumu açısından da önemli bir konu olduğunu anlarız.

Hükümdar halkı selamlama işini bitirdikten sonra, öğleden sonrayı içeren vakitlerde, sarayın başka bir bölümüne geçerek koltuğuna oturur ve buradan fillerin ve vahşi hayvanların dövüştürülmesini izlemektedir.⁶² Hükümdarın bulunduğu saraylarda gerçekleştirilen bu merasimin Agra şehrinde yapılmış

⁵⁹ Janudath, Sarkar, **The Mughal Administration**, Patna University Press, Patna, 1920, s.9.

⁶⁰ Bayur, s.416.

⁶¹ Pelsaert, s.77.

⁶² Roe, s.106.

olanını gören Pelsaert, kralın çapraz şekilde inşa edilmiş olan yıldızlı pencerelerden merasimi incelediğini aktarmaktadır.⁶³

Fillerin kavgasını izleyen Cihangir daha sonra haremde uyuyabilmek adına odasına çekilir. Haremde uyuduktan sonra yemek ve devlet meselelerini görüşmek için *Darbar'a*⁶⁴ geçer. Bu odada devlet meseleleri konuşularak aynı anda ziyafetler verilmektedir. Bu ziyafetlerde kralın öğünüyle ilgili çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Terry'e göre kral daima onun için en özel insanlarla yemek yediği ve yemek yerken onu sadece belirli kişiler gördüğü için onun ne yediği pek fazla bilinmemektedir. O, şüphesiz kraliyetin elinde bulunan en iyi besinlerle besleniyordu. Ona yemekleri hadım ağası tarafından, acıktığı ve yemek yemeyi istediği zaman getiriliyor ve bu yemeğin kral tarafından yenmeden önce tadına bakılıyordu. Yemeğin servis edildiği tabaklar altın kaplamadır.⁶⁵ Hükümdarların en iyi imkanlarla beslendiğini yine Terry'nin ülkenin coğrafi özelliklerini anlatırken bahsini ettiği bir pasajdan anlayabiliriz. Buna göre:

*"...imparatorluk büyük su kaynakları tarafından sulanmaktadır, bu kaynakların başlıca iki tanesi İndus ve Ganj'dır. Ganj nehrinin suyu ülkedeki diğer nehirlerle göre bir ons daha hafiftir, bu yüzden hükümdar her nerede olursa olsun buradan getirilmiş suyu tüketiyordu. Bu suyun getirilmesi için bir kişi görevlendirildi ve bu görevli omuzlarının iki yanından sarkan bakraçlarla kralın ihtiyacı için bu suyu taşırdı."*⁶⁶

Kral yemeğini yedikten sonra akşam saatlerinde saat yedi ve dokuz arasında kendi sarayında *Goozalcan* yani hamam denilen yerde otururdu. Burada gündüz gibi çok bol ışık vardı.⁶⁷ Bütün emirler ve bazı yabancılar isteklerini hükümdara iletmek adına bu odada bulunurlardı. Kral burada gecenin bir yarısına kadar oturur, bu süre zarfında sohbetler eşliğinde içki içerdi. Kralın son kadehi bittiği zaman herkes odadan çıkar ve kral da yatağına geçerdi.⁶⁸

⁶³ Pelsaert, s.3.

⁶⁴ Hint toplumunda görüşme odası anlamına gelmektedir.

⁶⁵ Terry, s.376.

⁶⁶ Terry, s.99.

⁶⁷ Terry, s.372.

⁶⁸ Pelsaert, s.53.

1.2.2. Saray Dilleri ve Cihangir

İmparatorun anılarını kaleme alırken kullandığı dil olan Farsça, Babürlüler devletinin ilk zamanlarında çok fazla etkin bir yapıda değildi. Örneğin devletin kurucusu Babür anılarını Türkçe olarak kaleme almıştı. Babür, devrinde Ali Şir Nevai'den sonra Türkçeyi en iyi kullanan kişilerdendi. Türkçe onun ve ondan sonra tahta geçen Hümayun'un da ilk diliydi. Hümayun Safevi desteğini alarak yeniden Hindistan'ı fethetme işine giriştiği zaman bile hala sarayda Türkçe şiirler söylenmekteydi. Bu iki hükümdardan başka, devletin ilk dönemlerinde çok etkin bir rol üstlenen Bayram Han da en etkili şiirlerini Türkçe olarak kaleme aldı .⁶⁹

Farsçanın ortaya çıkmasında meydana gelen ilk hareketler Hümayun döneminde gerçekleşmiştir. Hümayun Hindistan'ı fethetmek için Safevilerden yardım istediği zaman onunla birlikte belli sayıda İranlı yetkili Hindistan'a seyahat etti. Seyahat eden bu kişiler Hümayun fetihleri tamamladıktan sonra da geri dönmediler ve tahta yeni geçen Ekber Şah döneminde de bölgede kaldılar. Ekber de yeni fetihlerde ve Çağatay soyluları ile yaşadığı zorluklardan kurtulmak için onların yardımına ihtiyaç duydu ve onların imparatorluğun çeşitli mevkilerinde görev almalarını sağladı.

Farsçanın etkin bir dil olmasında Ekber'in etkisi çok büyük bir yer tutmaktadır. 1586 yılında Hakim Humam⁷⁰ Turan ve İran'a gönderilerek insanları Babürlü imparatorluğuyla iyi ilişkiler kurmaya davet etti. Bu seyahatin amacı edebiyatı tanımak ve insanları gelip Babürlü topraklarında yaşamaya ikna etmektir. Daha sonra 1591 yılında ünlü şair Faizi, İran edebiyatını tanıtan bir rapor sunmakla görevlendirildi. Onun sunduğu rapordan sonra Ekber harekete geçerek onu Agra medresesine getirdi ve burada ona eğitimlik unvanı vererek onun öğrencilere ders vermesini sağlandı. Hatta ondan önce Sadr-ud-Din Muhammed Nakıp ve pek

⁶⁹ Muzaffar, Alam, The Pursuit of Persian: Language in Mughal Politics, **Modern Asian Studies**, Cambridge University Press, Vol.32, Nu.2, May 1988, s.317.

⁷⁰ Bu görev için yetkilendirilen Hakim Humam aynı zamanda bir doktor olup Cihangir devrinde bazı sağlık konularında ön plana çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Syed Ali Nadeem, Rezavi, Medical Techniques and Practices in Mughal India, **History of Technology in India**, ed.Harbans Mukhia, Vol II. Indian National Science Academy, New Delhi, 2012, s.875-888.

çok yazar ve şair ya daha iyi bir hayat uğruna ya da Safevi rejiminden kaçmak amacıyla Hindistan'a geldi.⁷¹

Gelişmelerden de anlaşılacağı üzere, Hindistan'ı Pers kültürüne yakınlaştırma çabalarıyla başlayan olaylar neticesinde, Farsça hükümdarın ve sarayın ana dili olmaya başladı. Daha önce bahsini ettiğimiz Nur Cihan gibi Pers kültürü taraftarlarının da saray çevresine hakim olmasıyla, Cihangir döneminde bu dil ve kültür hakimiyetini pekiştirdi. Bunun neticesinde Cihangir kendi anılarını Farsça olarak kaleme aldı. Öyle ki yazmış olduğu bu eser ile Farsça ile ne kadar kolay ve etkin bir düzyazı yazılacağını da kanıtlamış oluyordu.⁷²

Farsçanın devlet dilinde etkin bir konuma yükselmesi onların diğer diller üzerinde etkisiz kaldığını göstermemektedir. Elbette bunun en büyük kanıtı hükümdarın bizzat kendisi tarafından Tüzük-i Cihangiri de söylenen şu sözlerdir:

"Ben Hindistan da büyümüş olsam da, nasıl Türkçe konuşulacağının ya da yazılacağının cahili değilim." Cihangir Babürname'nin 4 bölümünün de bizzat kendisi tarafından kopyalandığını belirtmiştir.⁷³ O ayrıca Tüzük'ünü yazarken Oymak, Dokuz ve Torqhay (Turgay) gibi Türkçe pek çok kelime kullanmıştır.

1608-1611 yılları arasında Cihangir başkanlığında yapılan toplantıların görüşme kayıtlarını alan Abdü'l- Settar'a göre Cihangir ile aralarında geçen Orta Asya diyaloglarının hemen hemen yarısı Türkçe geçiyordu. Bu kayıttan da anlaşılacağı üzere Türkçe en azından Babürlü elitinde de olsa kullanılmaya devam ediliyordu. Bu bilgi bize sarayda çok dilli bir yapının var olduğunun ve yeri geldiği zaman soyluların yanında kralında bu sohbetlere bu şekilde katıldığının ispatı şeklindedir.⁷⁴

Cihangir ve Türkçe meselesi ile ilgili verebileceğimiz bir diğer örnek Sir William Hawkins ile yaşadığı olay üzerinedir. İngiltere tarafından bölgeye ticari imtiyazlar

⁷¹ Alam, *The Pursuit of Persian: Language in Mughal Politics*, s.320.

⁷² Chahryar, Adle and Irfan Habib, **History of Civilizations of Central Asia Development in Contrast: From the Sixteenth to the Mid Nineteenth Centure**, English text Edited by Jana Gough, Volume V, UNESCO Publishing, London, 2003, s.308.

⁷³ Jahangir, s.70.

⁷⁴ Corinne Lefevre, The Majālis-i Jahāngiri (1608-1611) Dialogue and Asiatic Otherness at the Mughal Court, **Journal of the Economic and Social History of the Orient** 55, (2012), s.273.

almak adına gönderilen Hawkins, bölgeye gitmeden önce Türkçe öğrenmiştir. Hükümdarla konuşma fırsatı yakalayan Hawkins ülkesinin taleplerini Türkçe olarak aktarır. William Hawkins'in Türkçe konuştuğunu gören hükümdar çok mutlu olmuştur. Bunun üzerine onunla ülkenin batısı hakkında sık sık sohbetler düzenlemeye başlar. Öyle ki Hawkins'in "...gece gündüz benimle konuşmaktan çok fazla keyif alıyor..."⁷⁵ ifadesini kullandıktan sonra ona gösterilen bu ilginin bir zaman sonra sıkıcı bir hal aldığını belirtiyordu. Bu ziyaretten çok memnun kalan Cihangir onun kalıcı bir büyükelçi olarak kalmasını istemiş ve eğer teklifi kabul ederse onun isteklerini yerine getireceğini söylemiştir. Hatta bununla da yetinmeyip ona 400 at ve iyi bir ücret vererek ve onu bir Ermeni kadınla evlendirmiştir.⁷⁶ Cihangir ile girdiği diyaloglardan sonra William Hawkins onun atasının dili olan Türki⁷⁷ dilinin dışında Türkçeyi de bildiğini ifade etmiştir.⁷⁸

Türkçenin dışında 17. yüzyılda bölgeler kendi haklarını savunmaya başladıkları zaman yönetimin Hindavi dilini öğrenmede insanları cesaretlendirmeye çalıştığı da görülebilir. Babür Şah kendi anılarını yazarken pek çok Hintçe kelimeden bahsetmiştir. Daha sonra başa geçen Hümayun hakkında pek fazla bu konuda bilgi yokken bir Racput prensesi ile evlenen Ekber'in çok fazla Hintçe kelime bildiği ve Racput bir anneye sahip olan Cihangir'in Hindavi ifadeleri çevirebildiği gözükmektedir. Bunlardan başka hem Ekber hem de Cihangir'in sevdikleri hayvanlara Hintçe isimler verdikleri görülebilir.⁷⁹

Konuyla ilgili seyyahlarımızda çok fazla bilgi bulunmasa da Edward Terry konu hakkında bazı ifadeler kullanmıştır:

"Buradaki Fars dili çok eski bir dildir ve saray dili olarak geçerliliğini korumaktadır. Dünyaya bilgi akışını sağlayan Grekçe ve Latince bu topraklarda

⁷⁵ Gabrielle, Festing, **When Kings Rode to Delhi**, William Blackwood and Sons, Second Impression, Edinburgh and London, 1913, s.233.

⁷⁶ William, Foster, **Early Travels in India 1583-1619**, Oxford University Press, London, 1921, s.64.

⁷⁷ Hawkins burada ata dili olarak Orta Asya Türkçesi ve Anadolu Türkçesi arasındaki farkı belirtmek amacıyla farklı ifadeler kullanmaktadır. Kendisi Osmanlı devleti başkentinde kaldıktan sonra Türkçeyi öğrenmiş ve Cihangir'in bu dili (Anadolu Türkçesi) dahi iyi şekilde konuşabildiğini belirtmiştir.

⁷⁸ H.G., Rawlinson, **British Beginnings in Western India 1579-1657**, Clarendon Press, Oxford, 1920, s.43.

⁷⁹ Alam, *The Pursuit of Persian: Language in Mughal Politics*, s.343.

*bilinmeyen dillerdir. Burada yaşayan insanlar bu iki dil hakkında bilgisiz ve bu dilleri asla hiç görmemiş gibi tavır takınmaktadırlar."*⁸⁰

1.3. Cihangir'in Şahsiyeti ve Özel Hayatı

Cihangir içki ve eğlenceyi seven, sağlık durumu bozuk ve yönetsel açıdan gevşek olarak adlandırılabilir tarza sahip bir hükümdardı. Elinde olan işleri karısı ve çevresindekiler tarafından alınmış, bunlar da doğal olarak yetki çatışmalarına yol açarak bir zaafiyet ortaya çıkarmıştı.⁸¹ Onun bu zaafiyet ortaya çıkarmasındaki en büyük sebep tüketmiş olduğu aşırı içki ve ona duyduğu sevgidir. İçki içmede bir yarar olduğunu düşünen Cihangir, kendi tezkiresinde İbn-i Sina'dan bir alıntı yaparak şarabın azının panzehir çoğunun ise zehir olduğunu vurgulamıştır. Yine kendi tezkiresinde 18 yaşına kadar hiç içki içmediğini söyleyen Cihangir, ilk içkisini bir av esnasında ünlü bahadır Şah Kulu ile içtiğinden bahsetmektedir. Devam eden yıllarda gün gün içkiyi arttırdığından bahseden hükümdar artık farklı tür içkiler içtiğini ve günde tükettiği içki miktarının 20 bardağa ulaşarak bunun 14 bardağını gündüz kalanını ise gece içtiğinden söz etmektedir.⁸²

İktidara geldiği zaman ortaya koyduğu Düstur-ul A'mal ile şarabı umuma yasak eden Cihangir bu yasağında çok dikkatli davranmış, yasağın uyulmasına riayet etmiştir. Öyle ki sarayda gerçekleştirdiği görüşmelerde kapıda bekleyen korumalar, Cihangir'in içki yasağını uygulamak açısından net bir tavır takınmıyorlar, kapıya gelen saray görevlilerini koklayarak hafif bir içki kokusu olanı içeri almıyorlar ve kovuyorlardı.⁸³ Fakat 18 yaşında başladığı içkinin kendi hayatında sahip olduğu etki çok büyüktü. Seyyahımız Pelsaert'ın eserinde Keşmir şehrinin mevsimsel özelliklerinden bahsederken kullandığı *"...kralın burayı tercih etmesinin sebebi ülkede sıcaklıklar arttığı zaman onun kullandığı aşırı içki ve*

⁸⁰ Terry, s.217.

⁸¹ Bu dönemde yetkileri ele geçiren kişiler İtimad-üd-Devle unvanı ile anılan Gıyas Bey, onun kızı olup önce Ali Kulu İstaclu ile evlenip daha sonra Cihangir'in karısı olan Nur Cihan, onun kardeşi ve Gıyas Bey'in oğlu Asaf Han unvanı verilen Ebul-Hasan ve beylerden Mahabet Han unvanı taşıyan Zamane Bey'dir.

⁸² Jahangir, s.184-185.

⁸³ Mukhia, s.87.

afyondan dolayı vücudunun bir fırın gibi yanmasıdır..."⁸⁴ gibi ifadeleri içkinin onun hayatında ne kadar kritik bir yer tuttuğunu anlamamız açısından önemlidir.

Kendisi ile ilgili durumda da bir süre sonra bir karara varan hükümdar bir defasında içki içerken ellerinin titrediğini ve içebilmek adına başkalarından yardım aldığından bahsetmektedir. Yaşadığı bu durum üzerine Hakim Humam'ı yanına çağıran Cihangir ona olayı aktarmıştır. Hakim Humam'ın ona yaptığı tavsiyeler üzerine durumun iyi olmadığını anlayan Cihangir içkiyi azaltmaya başlar fakat tam manasıyla bırakmaz.⁸⁵

Cihangir'in halka yasak ettiği alkolün kendisi tarafından kullanılıyor olması akıllara bazı soru işaretleri getirmektedir. Öyle ki o bu yasağı getirdiği zaman zaten bahsettiği miktarlarda içki içiyordu ama peki neden bu şekilde bir yasak getirmeyi tercih etti ? Yasağın temelini Ekber'in dini politikalarına götürdüğümüz zaman gerekli cevabı bulacağımızı düşünüyorum. Çünkü bizzat babası tarafından ortaya çıkartılan Din-i İlahi, Müslümanlar tarafından eleştiriliyor ve kabul görmüyordu. Yayınladığı kurallarla yönetime tepkili taraftarların da desteğini almaya çalışan Cihangir'in bu yasağını politik bir hamle olarak değerlendirmek gerçekçi bir yorum olacaktır. Ortaya koyduğumuz düşünciyi desteklemek adına Edward Terry'nin içki üretebilmek için çok fazla hammaddenin olduğunu, fakat buna rağmen İslam inancına göre alkol almak yasaklanmış olduğundan dolayı onların içkiyi kullanmadıklarını ya da çok nadir şekilde kullandıklarını⁸⁶ ifade eden sözleri konu üzerinde özellikle Müslüman tebaa üzerinde bir hassasiyet olduğunu göstermektedir.

Aktarılan bilgiler doğrultusunda devlet meselelerini yetki dairesinden çıkartarak daha fazla şahsi işlerle ilgilendiği görülen Cihangir'i bütünüyle etkisiz bir kişi olarak görmek tarihi bir yanlış olacaktır. Öyle ki Babürlü devletinde uygulamaya koyduğu bazı yönetsel yenilikler kendisinden sonrada uygulanmış gelmiştir. Örneğin Babürlüler çok sık olarak yabancı ülkelere elçi gönderse ve onlardan elçi alsada, onların sadece bu işlerle ilgilenen kalıcı bir dış işleri teşkilatlanması olduğu söylenemez. Cihangir dönemi boyunca bu meseleyle ilgilenen kişi olarak

⁸⁴ Pelsaert, s.35.

⁸⁵ Jahangir, s.185.

⁸⁶ Terry, s.233.

bir kişi ortaya çıkmıştır. Cihangir 1616 yılında bu memurluğa Nureddin Kulu'yu atamış ve şah Cihan da bu pratiği devam ettirmiştir.⁸⁷

Babürlü diplomasisinin sıra dışı bir özelliği; ulakların ve mektupların Babürlü prensleri ve çağdaşı hanedanlar arasındaki hükümdarlar arasında yapılan değişimdi. Bu pratik daha sonraları İmparator Cihangir olacak olan prens Selim tarafından şah Abbas'a 1603-1605 yılları arasında yazılan bir kaç mektupla başlatıldı. Onun genç kardeşi Danyal da şaha mektup gönderenler arasındaydı. Prens Hürrem (ileride şah Cihan) bu geleneği takip etti ve bu iş ile ilgili özel görevlilerini Safevi hükümdarlığına gönderdi.⁸⁸

Bizzat kendisi tarafından başlatılmış olan bu diplomatik farklılık onun ikili devlet ilişkilerinde farklı bir yapıda düşünebildiğinin ispatı şeklinde anlaşılabilir. Tarihsel bağları da hatırından çıkarmayan Cihangir bağımsızlığını atası Timur'a bağlamayı bilmiştir. Edward Terry'nin aktardığı bir anekdotta "*...bir defasında Osmanlı Padişahı Cihangir'e bir büyükelçi gönderdi ve o büyük bir heyetle buraya geldi. Heyetin ayrılma vakti geldiği zaman büyükelçi Cihangir'e döndü ve hükümdara bir sözünün olup olmadığını sordu. Bunun üzerine Cihangir ona, hükümdarına söyle o benim kölemdir çünkü benim atalarım onu yendi, dedi. Cihangir bununla övünür ve gururlanır.*"⁸⁹ ifadelerini kullanmaktadır.

Terry'nin aktardığı bu hikayenin doğruluğunu tam olarak ispatlayabilmek güç olsa da, Cihangir'in tarihi bilen bir hükümdar olduğunu anlayabilmek zor değildir. Atası olarak Timur'u ve onun Yıldırım Bayezid'e karşı 1402 Ankara Savaşında almış olduğu galibiyeti unutmayan Cihangir, Timur'un Semerkant'ta bulunan türbesinin onarılması için de daima destek göndermiştir.⁹⁰

İçinde bulunulan ortama ve zamana göre çok ileri bir adalet duygusuna sahip olan Babürlü devleti hükümdarları bu iş için ayrı bir ihtimam göstermişlerdir. Hümayun'un adalet davulları rastlantı olmadığı gibi Cihangir'in balkondan aşağıya sarkıttığı zincir de kesinlikle rastlantı değildi. Manucci'nin ifadesine göre Cihangir

⁸⁷ Farooqi, s.108.

⁸⁸ Farooqi, s.108.

⁸⁹ Terry, s.350.

⁹⁰ Farooqi, s.97.

sarayda bir kaç kutu içinde tutulan zehirli yılanlar beslemektedir. Beslediği bu yılanların görevi adaletle hükmetmekte başarısız olan yöneticilerin onlar ile cezalandırılmasıdır.⁹¹

Buna benzer bir örneğe Edward Terry'de rastlamaktayız. Onun ifadelerine göre annesini öldüren bir kişinin ölümüne bizzat Cihangir karar verdi ve ölüm şeklinin yılanla zehirlenerek olmasını istedi. Burada ortaya çıkan fark yılanın bahsi geçen hükümdarın kendi yılanlarından değil, onlarla halkı eğlendiren hokkabazların bir tanesi tarafından sağlanması konusu olmuştur. Olayın uygulanması ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

*"Mahkum ona ölüm cezasının verildiği yerde üzerinde sadece küçük bir çaput hariç, çıplak şekilde korkudan titriyordu. Yılanlar önce adamın bir bacağına daha sonra da diğer bacağına bırakıldı. Yılanlardan bir tanesi adamın kasıklarına yaklaşıp oraya dolandı ve ısırıldı daha sonra diğer yılan da aynısını yaptı. Yılanlar bu şekilde 15 dakika adamın vücudunda tutuldu ve daha sonra buradan alındı. Zehir etkisini göstermeye başladıktan sonra onun vücudu şişti, kabardı. Sokulan kişi biraz sonra uzuvlarında yaşadığı aşırı ateşten şikayet etmeye başladı ve yarım saat sonra bu kişi hayatını kaybetti."*⁹²

Anlaşıldığı üzere sadece yöneticilerin değil, fakat ayrıca bazı sıra dışı durumda olan cezaların da hükümdarın bizzat kendisi tarafından cezalandırılması tuhaf değildi. Babür Hükümdarı eğer çevresinde bir olay olmuşsa en büyük karar verici gibi davranıyordu. Seyyahın verdiği bir diğer örnekte hükümlü yine farklı bir biçimde öldürülmekteydi. "...kararın kralın bizzat kendisi tarafından verildiğine şahit olduğum bir öldürme vakasını aktaracak olursam; cezası verilecek olan kişi kendi babasını öldürmekten suçlu bulunmuştu. Öncelikle katil ayaklarından bir zincir yardımıyla filin arka ayağına bağlandı, daha sonra file gitme emri verildiği zaman fil yaklaşık 10 millik bir mesafede oradan buraya koşturdu ve sonunda adamın etleri parçalanarak bir vücuttan ziyade bir iskelet ortaya çıktı."⁹³

⁹¹ Abraham, Eraly, **The Mughal World Life in India's Last Golden Age**, Penguin Books, London, 2007, s.258.

⁹² Terry, s.364.

⁹³ Terry, s.362.

Kişinin kendi anne ve babasını öldürmesi hangi dönemde olursa olsun kesinlikle sıra dışı bir durumdur. Cihangir, bir hükümdarın halkını şefkatle değil adaletle yönetmesi gerektiğine inanmış ve bunu dile getirmiştir. Peki verilen ceza şekilleri ne kadar İslami'dir? Teoride Babür hükümdarlarının Şer'i hükümlerle yönetiyor olması gerekirken onlar bu hükümlere ne kadar bağlı kalmışlardır? Dönem seyyahlarına göre, hükümdar bu meselelerde tam olarak yetkili ve keyfi bir ceza uygulaması gösterebilme özelliğine sahiptir. Hatta Edward Terry bir adım daha ileriye giderek devletin hiç bir yazılı kanununun olmadığını ifade etmektedir. Bu düşünceye göre hükümdar ve bölgesel liderler adaleti temin etmede tamamen özgür bir yapıya sahip olmalıdır, fakat bu şekilde bir adalet duygusu tabi ki her zaman doğru olarak kabul edilemez. Hükümdarların ölüm cezalarını uygularken şer'i hükümlerin dışına çıkması onların örfi olarak nitelendirdiğimiz hukukun kişiler üzerinden uygulanmasını örneklemek açısından önem arz etmektedir.

1.3.1. Cihangir'in Av Merasimleri

Cihangir açısından önem arz eden bir diğer başlık ise onun ve atalarının hayatında önemli yer tutan av merakıdır. Bilindiği üzere pek çok Türk devletinde belirli törenler eşliğinde gerçekleştirilen av merasimi sadece bir eğlence faaliyeti değil, aynı zamanda kültürel ve askeri bir aktivite özelliği taşımaktadır. Bu aktivite Babürlü devletinde de çeşitli şekillerde uygulanmış ve varlığını son dönemlere kadar devam ettirmiştir.

Av merasimleri kral başkentte olduğu zaman ya da ordu hareketli bir halde olduğu zaman yapılabilmektedir. Ordu hareket halinde olduğu zaman yapılan avlarda askerlerin büyük bölümü arkada bırakılmaktadır. Genel olarak bu merasimlerde krala eşlik eden kişi sayısı az olup 1000'i geçmemektedir. Avın her safhasında kral tarafından onun yakın arkadaşları ona eşlik etmek üzere seçilebilmektedir. Av merasimi adı altında hükümdarlar bölgelerden büyük askeri güçler toparlarlar ve topladıkları askeri güçleri deneme fırsatı yakalarlardı. Bu konuya verilebilecek en güzel örnek Ekber'in 1567 yılında yapmış olduğu Çitor muharebesi, sözde Bari bölgesine yapılan bir av merasimi ile başlamıştır.⁹⁴ Barış zamanında Qarawal⁹⁵

⁹⁴ Jos, Gommans, **Mughal Warfare Indian Frontiers and High Roads to Empire 1500-1700**, Taylor and Francis Group, London, 2002, s.110.

olarak adlandırılan av köpeklerinin bakıcısı olan kişilerin, savaş zamanı geldiği zaman casus veya öncü birlik olarak kullanılıyor olması, av merasimlerinin aynı zamanda askeri bir temaşa olduğunu ispat noktasında bize iyi bir örnek olabilir.

Askeri güçlerin manevraları açısından adeta bir tatbikat niteliği taşıyan bu merasimlerin bazen alanı 100 km. gibi büyük bir bölgeye yayılabilirdi. Av, hükümdarın merkezde olduğu bir çember şeklinde başlar ve çevrede bulunan kişilerin avlanacak olan hayvanları ona doğru sürmesiyle devam ederdi. Amaç hükümdarın istediği hayvanları avlayabilmesi üzerine kurulmaktaydı. Bazen uzun süreli bir hal alan avlar özellikle Cihangir döneminde daha net bir hobi halini aldı. Kendi ifadesiyle çıkmış olduğu bir avda çok uzun bir süre kaldığını söyleyen Cihangir, bu av neticesinde 581 tane av hayvanının avlandığını ve bunların 158 tanesinin kendisini tarafından vurulduğunu aktarmıştı.⁹⁶ Yine hükümdarın Agra yakınlarında çıktığı bir av sırasında bir haftalık bir süreçte 970 geyik avlanmıştı. Avlanan bu geyiklerin 241 tanesi Fetihpur'a gönderildi, yaklaşık yüz tanesinin burnuna gümüş halkalar takıldıktan sonra salınmış, geriye kalan yaralı olanlar ise Mansabdarlar arasında dağıtılmıştır.⁹⁷ Bu sayılara bakarak Halis Bıyıktay Cihangir'in hayatı boyunca 30 bine yakın hayvan avladığını belirtmiştir.⁹⁸

Askeri ve kültürel açıdan önemli bir yer tutan bu merasimlerle ilgili seyyahlarımız da bazı gözlemlerini aktarmışlardır. Francisco Pelsaert kralın av merakıyla ilgili olarak onun her öğleden sonra ya güneşin yakıcı etkisi azaldığı zaman ya da uyandığı zaman avlanmak için dışarıya çıktığını belirtmiştir. Seyyah ayrıca kralın avlanırken bazen Leoparları kullandığını söyleyerek, onların nasıl eğitildiğini aktarmıştır. Bu eğitim aşamasında leoparlar yavru halden alınarak büyüyene kadar evcilleştirilirler, öyle ki onlar o kadar evcilleştirilir ki bir kedi kadar uslu bir hal alırlar. Bu hayvanlardan iki kişi sorumludur, yavru halden beri dikkatli şekilde beslenirler ve onların içlerinde bulundukları ya da dışarıya çıkarıldıkları arabacıları da mevcuttur. Leoparlar öyle iyi eğitilmiş olurlar ki onlar asla kaçmazlar ya da çok nadir kaçarlar. Onlar bazen geyik görülen yerlere eğitim için

⁹⁵ William, Irvine, **The Army of The Indian Moghuls: Its Organization and Administration**, Luzac & Co. Great Russel Street, London, 1903, s.225.

⁹⁶ Jahangir, s.64.

⁹⁷ Gladwin, s.52.

⁹⁸ Bıyıktay, s.89.

getirilir, bu sırada eğitimciler saklanarak onları görebilecekleri yerlerden bu avlanmayı izlerler.⁹⁹

Hükümdar bazen şahin, atmaca, leopar, geyik¹⁰⁰ gibi hayvanları kullanırken bazen ise eğitilmiş köpekleri kullanmaktadır. Çeşitli hayvanların kullanıldığını anladığımız bu merasimler için Edward Terry "...yol boyunca onunla taşınan şahinler, köpekler, leoparlar avlanmak için yetiştirilmişlerdir ve onlar sayesinde kral hem istediği avı avlayabilir hem de onlar sayesinde çeşitli sporlar yapar..."¹⁰¹ ifadelerini kullanmaktadır.

Büyük gruplarla çıkılmakta olan avların elbette maddi bir takım külfetleri olabilmektedir. Örneğin Jumada bölgesinde çıkmış olduğu bir avda Cihangir, köylülere bahşiş olarak beş bin rupi verdiğini belirtmiştir.¹⁰² Verilen bahşişler dışında hükümdar bir defasında Agra yakınlarında bulunan Rupba'da çıktığı bir avda onun hayatını vahşi bir aslandan kurtaran Anira isimli Hintli askere cesaretinden dolayı 500 at vermiştir.¹⁰³ Olay her ne kadar sıra dışı gibi gözükse de verilen miktarın büyüklüğü göz önüne alındığında yapılan işin iktisadi boyutu da anlaşılacaktır.

1.3.2. Cihangir'in Dini Görüşleri

İktidarı boyunca dini boyut taşıyan pek çok liderle görüşen, onlara belirli hediye ve haklar veren ve bu konular üzerinde tartışmalara giren Cihangir'in dini kimliği daima tartışmalı bir konu olmuştur. Kaynaklar incelendiği zaman bu konu üzerinde üç temel görüşün olduğu saptanmaktadır. Birinci görüşe göre Cihangir babasının dini görüşünü devam ettirmiş ve daha toplumcu bir görüş benimsemiş iken, ikinci görüşü savunanlar ise onun İslam dinine dönüş yapma sözünü verdiğini ve verdiği bu söz sayesinde iktidara geldiğini söylemektedirler. Üçüncü ve genel olarak Avrupalı misyonerler tarafından kabul gören görüş ise onun Hristiyan olduğu üzerinedir.

⁹⁹ Pelsaert, s.51.

¹⁰⁰ Bu hayvanlar avlanacak olan hayvanı av bölgesine çekme işinde kullanılıyordu.

¹⁰¹ Terry, s.403.

¹⁰² Jahangir, s.83.

¹⁰³ Pelsaert, s.53.

Görüşlerin dayanak noktaları incelendiği zaman, onun sıkı bir mezhepçi anlayışla, babasının ortaya çıkardığı Din-i İlahi'den döndüğünü iddia edenler genel olarak Hüsrev'in isyanında onunla işbirliği yapıp cezalandırılan Guru Ercen ve Şii lider Sistani'nin ölümünü öne sürmektedirler.¹⁰⁴ Bu görüşü savunanlara göre bu ölümler Sünni bir İslam politikası oluşturma yolunda atılan adımlardı. Fakat olaylara tek tek bakıldığı zaman Guru Ercen Hüsrev'e isyan sırasında yardım etmiş olan bir Sih lideriydi, fakat dini kimliğinden daha çok bir isyancı idi. Ayrıca bu tür isyanlarda dikkat edilecek hususlardan en önemlisi, devletin isyancıları Müslüman ya da Hindu diye ayırmadığıdır. Bunu söylemek dinin isyanlarda hiçbir söz hakkının olmadığını iddia etmek değildir. Aksine, din insanların endişe edebileceği üzere olaya çok değişik yönlerden renk katıyordu fakat olaylara temelinden bakılırsa onların yaptığı bir dini çatışma değildi.¹⁰⁵ Sistani meselesi hala tam anlamıyla çözülmemiş olmasına rağmen dönem kaynaklarına göre kendisi Şiiliği bu topraklarda yaymaya çalışan fakat kendisini Sünni olarak gösteren bir kişiydi. Sistani'nin mezhepçilikten değil de mezhepçi yayılcılığın önüne geçilmesi açısından öldürüldüğü yorumu tutarlı gözükmektedir.¹⁰⁶

Örneğin Cihangir Orta Asya kökenli ve Sünni bir inanç sistemine sahip Nur Kulu'yu İran bölgesine göndereceği zaman Sünni inanç sistemi konusunda aşırı hareketlerin uygun olmayacağı konusunda uyarılmış olması¹⁰⁷ onun belirli bir mezhebin savunucusu olduğu görüşünü şüpheye düşürebilir. Ayrıca bahsini ettiğimiz üzere, onun bazı suçlar üzerine uygulamış olduğu ceza şekillerine bakınca tam olarak mezhepçi ve dini bir yapı görmek çok zordur.

Genel olarak misyonerler tarafından dillendirilen onun Hristiyan olduğu görüşünün temel sebepleri ise papazlar ile yaptığı görüşmeler ve onun iki yeğeninin onun izni ile Hristiyan olmasıydı. Cihangir misyonerlere hükümdar tarafından kendi bölgelerinde istedikleri şekilde ibadet etmelerine ve onların Agra ve Lahor'da kilise faaliyetleri yapmalarına izin verdi. Misyonerler elde ettikleri

¹⁰⁴ Sajida S. Alvi, Religion and State During the Reign of Mughal Emperor Jahangir 1605-1627:Nonjuristical Perspectives,**Studia Islamica**, Sayı 69, (1989) , s. 95.

¹⁰⁵ Wilfred Cantwell, Smith, "Lower-Class Uprising in the Mughal Empire", **The Mughal State 1526-1750**, Ed. Muzaffar Alam and Sanjay Subrahanyam, Oxford University Press, New Delhi, 2014, s.338.

¹⁰⁶ Alvi, s.111.

¹⁰⁷ Lefevre, s.267.

serbestiden sonra toplumda dini yayma işine giriştiler. Zamanla onların ihtiyaçlarını soran Cihangir papazlar ile görüşmeye devam etti. 1606 yılında görüştüğü papazların ondan kiliselerin boyanması ve kutsal resim isteğine olumlu cevap veren Cihangir, bu ihtiyaçlar için onlara para temin etme garantisi verdi. Misyonerler kral ayrılmadan önce ona Arapça İncil göstermişler ve bunun üzerine Cihangir onlara bunun Farsça olanını görmek istediğini söyledi. Bu istek üzerine 1606 Eylül'ünde Farsça İncil Cihangir'e teslim edilmiştir.¹⁰⁸ Cizvit peder Corsi'yi de sarayında iyi karşılayan hükümdar, imparatorluk sarayını Hristiyanlığın kutsal resimleri ile donattı ve iki yeğeninin vaftiz edilmesine onay verdi.

Yine Lahor şehrinde bir misyoner heyetiyle görüşen Cihangir onlara gelecekle ilgili sorular sormuş ve kehanetler istemiştir. Onlar da bunun üzerine İncil'den gelecekle ilgili birkaç pasaj okumuşlardı. Okunan bölümler üzerine yorumda bulunmasa da bunların ilginç geldiğini belirtmiştir.¹⁰⁹ Hatta Cihangir'in bu dine sevgi ve saygısı zamanla o kadar arttı ki onun gül bahçesinde Meryem ana figürleri ve Hristiyan resimleri bulunuyordu.

Peki sayısını arttırabileceğimiz bu ve benzeri örnekler onun bir Hristiyan olduğunu gösterir mi? Öncelikle onun bir Hristiyan olduğuna dair kaynaklarda hiç bir kayıt bulunmayıp bu görüş tamamen misyoner yorumlarına dayanmaktadır. Hristiyanlık inançlarına göre hiçbir teamülde bulunmayan Cihangir'in iki yeğeninin din değiştirmesi onun bu dine bağlılığını değil, din değişimi üzerine özgür görüşleri yansıtmaktadır. Konuya farklı bir bakış açısı getiren S.M. Jaffar onun bir Hristiyan olmadığını ve misyonerlere öyle gözükerek Avrupa'dan gelen Portekizlilerin güçlü silahlarından yararlanmak istediğini belirtmektedir.¹¹⁰

Son olarak ele alacağımız görüş ise onun babasının ortaya koyduğu barışçıl dini politikaların devamı olan Din-i İlahidir. Buna göre Cihangir babası Ekber tarafından ortaya çıkartılan Din-i İlahi'nin devamını sağlamış ve bu görüş üzerine devam etmiştir. Diğer görüşler arasında daha tutarlı bir yapıda olan bu görüşün

¹⁰⁸ Fernao, Guerreiro, **Jahangir and The Jesuits**, Ed. Sir E. Denison and Eileen Power, Translated by C.H. Payne, George Routledge Belling and Sons Ltd., London, 1930, s.30.

¹⁰⁹ John C., Lowrie, **Travels in North India**, Presbyterian Board Of Publication Paul T. Jones Publishing Agent, Philedelphia, 1842, s.161.

¹¹⁰ Jaffar, s.207.

temel dayanakları onun kendi ifadeleri ve uygulamalarıdır. Fakat bu görüşün de tam olarak doğru kabul edilmesi zordur.

Öncelikle kendi tezkiresinde babasının görüşlerini savunan Cihangir şu ifadeleri kullanmaktadır:

*"Bu devlette çeşitli din ve mezhep gruplarından kişilerin hepsi Allah'ın merhamet dairesinin içerisinde yer almaktadır. Babamın ülkesinde ister hakikatten olsun ister batıldan olsun her inançtan ve görüşten insana yer vardı. Kimsenin kavgasına müsaade edilmezdi. Sünni ve Şii'ler bir camide ibadet eder, Yahudiler ve Franklar bir cemaatte toplanırdı. O barışseverliği böyle kurdu."*¹¹¹

Bu ifadelerden görüleceği üzere babasının kurduğu sistemi öven Cihangir, sistemin uygun olduğunu düşünmektedir. Cihangir'e göre kendisini Allahın yer yüzündeki temsilcisi olarak kabul etmek sadece belirli mezheplerin değil tüm insanların koruyucusu olmak manasına geliyordu. Babürlü hükümdarı ülkeyi dünyadaki bütün insanlar üzerinde hakim olma olgusu ile yönetirken, Safeviler gibi devletler kendilerini sadece belirli mezheplerin yardımını alarak onların hakimiyetini tesis etmek üzerine işleyiş göstermekteydi.¹¹²

Tek tip mezhepçi anlayışlara karşı çıkan Cihangir iktidarı boyunca dini kimlikli kişilerle görüşmeye ve konuşmaya daima önem vermiş, fakat hiçbir zaman onlara devlet meselelerini danışmamıştır.¹¹³ Buradan da anlaşılacağı üzere devlet yönetiminde dinler üzeri bir yapı oluşturan hükümdar, tek bir dini yapının hakim olmasına karşı çıkmıştır. Yeri geldiği zaman Hindu dininin uygulamalarıyla da ilgilenmiş olan hükümdar, müdahaleci değil gözlemci bir yapıyı benimsemiştir. Fakat onun Müslüman kadınların Hindu erkekleriyle evlenmesini yasak etmesi iş Müslümanlara geldiği zaman boyutun az da olsa değiştiğini göstermektedir. Fakat başka dinden İslam'a geçişte ise bir zorluk çıkartılmamış, örneğin 1616 yılında Behar Racası Müslüman olduğu zaman onun din değiştirmesi kabul görmüştür.¹¹⁴ Bu ve benzeri uygulamalar onun dini yönden babasından ayrıldığı noktalar olarak

¹¹¹ Jahangir, s.40.

¹¹² Lefevre, s.267.

¹¹³ Alvi, s.115.

¹¹⁴ Alvi, s.115.

görülebılır. Buna rağmen bir din değıştirme politikası yoktu ve din değışiklikleri diğér topluluklar üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılmıyordu.

Ele alınan görüşlerde bahsi geçen farklı dini teamüller hiçbir zaman soruna sebep olan bir durum olarak görülmemiş, aksine yönetimin barışçıl idaresi halk tarafından çok büyük saygıyla karşılanmıştır. Analizlerden de anlaşılacağı üzere insanların farklı ibadetleri ve yaşayışları onların diğér olmasına değil aksine hanedanda meydana gelmiş Babür kimliğine katkıda bulunuyordu.

BÖLÜM 2: CİHANGİR DÖNEMİNDE TİCARET VE TARIM SİSTEMİ

2.1. Bölgede Yetiştirilen Başlıca Ticari Ürünler

Babürlülerin askeri başarılarını ve kültürel alanda meydana getirdikleri eserleri finanse eden servetin kaynağı tarım, imalat, karayolu ve deniz ticaretiydi. Özellikle 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa ile başlayan ticari gelişmeler sayesinde ülkenin refahı ve bunun bir sonucu olarak bölgesel olarak yetiştirilen ürünlerin sayısı artmıştı. (Ek 1) Ortaya çıkan talep doğrultusunda artışın gayet makul olduğunu düşünmemiz kaçınılmazdır, fakat bunun için gerekli olan en büyük etkenin sadece iktisadi değil aynı zamanda Hint-Ganj ovasının verimliliği gibi doğal özellikler olduğunu da gözden kaçırmamalıyız.

Babür ekonomisinin temel dinamiğini oluşturan ürünler ticaretin de vazgeçilmezleri olarak görülmektedir. Şüphesiz bunların başında kaynakların da üzerinde uzlaştığı ve bölgede en fazla yetiştirilen ürün olarak karşımıza pamuk çıkmaktadır.¹¹⁵ 17. yüzyılın başında Hindistan'ın en çok yetiştirilen tarım ürünü olarak görülen pamuk, bölgeye giden seyyahlar tarafından da fark edilmiştir. Edward Terry pamuğun, çivitle birlikte bölgede yetiştirilen en önemli ürün olduğunu ve toprağın büyük bölümüne ham pamuk tohumları ekildiğini ifade etmektedir.¹¹⁶ Ürünün yetiştiriciliğinin önemli seviyede yapıldığı yerler Mumbai (Bombay) ve Khandesh bölgeleridir. Ürün ayrıca kuzey Hindistan boyunca ve Bengal bölgesinde yetiştirilmektedir. Deniz ticaretinin gelişmesi ve sonraki dönemlerde demir yollarında meydana gelen gelişmeler bazı bölgelerde pamuğa olan ilgiyi arttırırken bazılarında ise çöküş meydana getirmiştir.¹¹⁷

Bölgede üretimi ve ticareti yapılan bir diğer önemli ürün çivittir. Ürün 17. yüzyılın başlarında en önemli ihracat maddeleri arasında görülmektedir.

¹¹⁵ Douglas E., Streusand, **Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları Osmanlılar Safeviler Babürlüler**, Çev. Bahar Fırat, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2015, s.271.

¹¹⁶ Terry, s.105.

¹¹⁷ Irfan, Habib, **Agrarian System of Mughal India 1556-1707**, Third Edition, Oxford India Press, New Delhi, 2014, s.44.

Moreland'a göre 1618-19'da Surat limanından kalkan Royal Anne gemisinin taşıdığı 720.000 mahumdi (288.000 rupi) değerinde maldan 630.300 mahumdi'liği çivit idi. Bu ürün en çok Gence ovasında, Agra'da, Sint'de, Gucerat'ta ve Dekken'in doğu kıyısında yetiştirilmekteydi. 17. yüzyılın ortalarında bazen Avrupa'ya yılda 400 ton çivit ihraç edildiği dahi olmuştu.¹¹⁸

Bölgede yetişen ve ticareti etkin durumda olan bir diğer ürün İndigo'dur. Özellikle Avrupa pazarı için vazgeçilmez bir ürün olan indigo uzun dönemler etkinliğini sürdürmüştür. Ürünün Avrupa pazarı için vazgeçilmez olması boya olarak değerli bir hammadde olmasından ve çok iyi kar getirmesinden dolayıdır.¹¹⁹ İndigo'nun ticari bir pazarı olduğu bilindiğinden dolayı onu yetiştirmekteki amaç bir endüstri yaratmaktan ziyade ticari bir kar getirmek olmalıdır.¹²⁰ Bu ürünün yetiştirilmesiyle ilgili gözlemlerini aktaran Pelsaert şu ifadeleri kullanmaktadır:

*"Eğer yağmurlar iyi bir şekilde yağarsa, genel manada eylül ayı sonlarında ve ekim ayı başlarında olgun hale geldiği zaman kesilir. Eğer havalar soğuk giderse ve bitkinin kesilmesi gecikirse, üretim aşamasında parlaklığını kaybeder. Hasatta bitkiler el genişliğinde olacak şekilde yerden kesilir ve ertesi yıl bitki kökünden tekrar büyür. Bu ürünün iyi kalitelisi Ziarie onun bir alt derecede olanı Nauri ve kötü kalitelisi ise Katel'dir."*¹²¹

Babür Hindistan'ında yetiştirilen en iyi indigo Agra şehrine yakın olan Bayana çevresinde üretilirken, bir alt kalitede olanı Doab, Khurja ve Aligarh bölgelerinde üretilmektedir. Ürünün yetiştirildiği bir diğer önemli nokta Ahmedabad yakınlarındaki Sarkhej civarıdır. Kaynaklarımızda bulunan çeşitli tahminlere göre ürünün üretiminin yapıldığı başlıca üç bölge olan *Bayana-Doab-Mewat*, *Sarkhej*, *Sehwan*'da mevsimin olumlu gittiği yıllarda yaklaşık 1.8 milyon lb. (816.4 metrik ton) üretim yapılmaktadır. Babür devletinin ticari hayatında önemli yer tutan indigonun önemi, sentetik boya verici malzemeler Avrupa'da üretilmeye başlandığı zaman bir hayli azaldı. Onun öneminin azalması buğday ve tahıl gibi

¹¹⁸ Bayur, s.540.

¹¹⁹ Ainslie T., Embre , British Crown Raj, **Encyclopedia of India**, c.1., ed. Stanley Wolpert, An imprint of Thomson Gale Corporation, New York, 2007, s.176.

¹²⁰ W.H., Moreland, **India at The Death of Akbar an Economic Study**, Macmillan and CO. Limited , London, 1920, s.101.

¹²¹ Pelsaert, s.10.

diğer ürünlerin de verimliliğini etkiledi, çünkü indigo renklendirmenin yanı sıra aynı zamanda gübreleme amacıyla da kullanılmaktaydı.¹²²

Babür devletinin 17. yüzyıl tarım sisteminin belirgin özelliklerinden biri de tütünün ortaya çıkması ve onun tarımının yapılmasıydı. Ürün ilk olarak 1603 yılında Mekke'den gelen hacılar tarafından saraya Ekber Şah'a getirildi ve ona sunuldu. Zaman geçtikçe bağımlılığı iyice artan ürün Cihangir tarafından yasaklandı, fakat konulan bu yasak sadece resmi bir yaptırım olarak kaldı ve hatta tamamen etkisiz bir kural olarak işledi. Şah Cihan döneminde soyluların evlerinde parfüm olarak kullandığı bu ürün nihayet çiftçiler tarafından yaygın hale getirildi ve tarımı yapılmaya başlandı. Tütün tarımı zamanla öyle bir hal aldı ki ürün Cihangir döneminde ekilen diğer pek çok üründen daha fazla üretiliyordu. Bu bilginin sağlanması 1613 yılında büyük miktar tütün ekili olduğunu söyleyen Fryer ve tütünün çok bol olduğunu söyleyen Terry ile yapılmaktadır. Terry'nin ifadesine göre *"...bölge insanların çok fazla verim aldıkları tütünü onlar farklı bir biçimde yetiştirmektedirler. Bizde olan çiçek saksılar gibi topraktan imal etmiş oldukları, üst kısmı açık ve dar bir boğaza sahip olan küçük saksılar kullanmaktadırlar."*¹²³ Ürünün bol olduğu 1634 yılında Sind bölgesinde vergisi alınacaklar listesinde adının geçmesinden de anlaşılabilir.¹²⁴

İpek böcekçiliği de uğraş alanlarından biri olup, ipek böcekleri yılda altı defa ürün veriyordu. Bengal bu alanda en yüksek verimin olduğu bölge olarak ön plana çıkmaktaydı. İpek böcekçiliği ayrıca Keşmir bölgesinde de yapılıyor olup, çok düşük bir ihtimalle Sind'de de yapılmış olma ihtimali vardır. Bunlara ek olarak ipeğin Patna şehrinde de üretimi yapıldığı bilinmektedir.¹²⁵ Bahsi geçen ürünün üretim değeriyle ilgili bir tahminde bulunan Tavernier bunun yaklaşık 22 bin balya olduğunu belirtmektedir. Hakiki olan ipeğin yanında yarı evcil ya da yarı vahşi türler Hindistan ipek üretiminin büyük bölümünü oluşturuyordu. *Tasar* ipeği Bengal, Orissa ve muhtemelen Dakhi'nin bazı parçalarından alınırken, *Eri* ipeği

¹²² Habib, s.48-49.

¹²³ Terry,s.96.

¹²⁴ Habib, s.51.

¹²⁵ Pelsaert, s.8.

Assam, Bengal ve Orissa'dan, *Muga* ve *Champa* ipeği ise Assam'dan toplanıyordu.¹²⁶

Bölgede üretimi ve ticareti yapılan bir diğer ticari ürün ise baharattı. Hindistan'ın Avrupa'ya ihraç ettiği başlıca ürünler arasında yer alan baharat, Avrupa'da çeşitli amaçlar için kullanılmaktaydı. Sadece ticari bir değeri olmayan baharat ayrıca ülke üzerinde de çok fazla tüketilmekteydi. Konuyla ilgili gözlemlerini aktaran Pelsaert, Babürlü askerlerinin Avrupa askerlerinden farklı olduğunu çünkü onların aşırı baharat tükettiğini belirtmektedir. Öyle ki üretimi Agra şehri civarında çok fazla yapılan ürünün Lahor'a ihraç edildiğini ve ihraç edilen ürünlerin eğer kralın ordusu oradaysa bittiğini, aksi takdirde kaldığını aktarmaktadır.¹²⁷ Bölgede ayrıca sarımsak, soğan, baharatlar ve zencefil pek çok yerde yetiştirilebilmektedir. İsmi geçen bütün ürünler genel olarak yılın hemen hemen her mevsiminde düşük fiyatlara bu topraklarda bulunabilen ürünlerdir.

Bahsi geçen ürünlerin dışında bölgede bazı tıbbi ve madeni ürünlerde bulunmaktadır. Bunların başında Borax, Hint sümbülü, Amonyak tuzu ve Güherçile gelmektedir. Özellikle Güherçile 17. yüzyılda ihracat bakımından Hindistan'ın en önemli madeni malı halini almıştır. Bu dönemlerde barut yapmaya yarayan bu madde Avrupa'da çok fazla bulunmadığından dolayı Avrupalılar onu elde etmek için büyük rekabet içerisine girdiler. Sadece barut yapıcı özelliğinden dolayı Şah Cihan devrinde, 1646 yılında, Gucerat valisi bulunan Evrengzib bu ürün ile elde edilecek olan barutun Müslümanlara karşı kullanılabileceğini öne sürerek, bunun çıkartılmasını yasak etmişti.¹²⁸ Ürünün özellikle Agra şehri civarında bulunan yerlerde bulunduğu bilinmektedir. Babür Hindistan'ında ayrıca elmas, az miktarda bakır ve demir, altın ve gümüşte madeni olarak çıkartılıyor, fakat bu ürünler devlet açısından sadece kendisine yeter bir durumda bulunuyordu.¹²⁹

¹²⁶ Habib, s.51.

¹²⁷ Pelsaert, s.31.

¹²⁸ Bayur, s.541.

¹²⁹ Streusand, s.271.

Bölgede bulunan fakat ticari hayatta çok fazla etkisi olmayan diğer başlıca şeyler arasında: altın, gümüş, zeytin yağı, gül suyu, cam, at, kürk, değerli taşlar,şeker kamışı, pirinç, buğday, betel yaprağı, bazı bakliyat türleri, buğday, arpa, pancar, salata vb. gösterilebilir.

2.2. Ticari Rotalar

Babürlü devletinde ortaya çıkan önemli hususlardan bir tanesi şehirlerde meydana gelen yoğunlaşmalardı. 17. yüzyılda ülkedeki en büyük şehir 500 ya da 660 binlik nüfusuyla Agra idi. Lahor şehrinin nüfusu en kötü ihtimalle 300 bin kadar, 1630-31'de Dakka 200 bin, Patna 200 bin, Tatta 50 bin ev ile yaklaşık 200 bin idi. Ahmedabad 17. yüzyıl ilk çeyreğinde, çevre kasabalarıyla birlikte, Londra'nın nüfusu ile aynı (200 bin) nüfusa sahipti. Surat şehrinin nüfusu 1663 yılında 100 bin iken 1700 yılında 200 bin olmuştu. Şehirde yoğun şekilde bulunan nüfusun dışında Ekber döneminde ülkede 120 büyük şehir 3.200 kasaba ve bu kasabalarında altında binlerce köy de bulunmaktaydı.¹³⁰

Devlet için önemli bir yer teşkil eden kasaba ve köy yapılanmaları ticaretin aktif çarklılarıydı. Buralarda üretilen mallar yerel pazarlar vasıtasıyla şehirlerdeki ihtiyacı karşılamak üzere belirli yöntemlerle taşınıyordu. Peki ülke içerisinde oluşan bu ticari ağın temel gidişatı nasıl işliyordu?

Ülke içerisinde gerçekleşen ticarete genel olarak Gucerat bölgesi, Agra, Lahor, Delhi, Burhanpur gibi yerleşim bölgeleri aktif rolü üstlenen yerlerdi. Agra ve Burhanpur ülke içerisinde gerçekleşen karayolu ticaretinin en önemli merkezleri konumundaydı. Haydarabad'ın kuzeyinden çıkan rota Evrengabad'a, oradan itibaren ortaya çıkan farklı rotalar ise Burhanpur ve Surat'a çıkıyordu. Surat'ın kuzeyinden giden bir yol, Ahmedabad'a, Ahmedabad'dan sonra da Ajmer'i kat ederek Agra'ya çıkıyordu. Burhanpur'la Surat ve Agra'yı birbirine bağlayan yollar da mevcuttu. Kuzeyde ana yollar, nehirlerle paralele akıyor, Delhi ve Agra'yı Varanasi, Patna, Bengal ve doğudaki Orissa ile Pencab'a bağlıyordu. Ticaret,

¹³⁰ Habib,s.84.

Pencab'ın başlıca merkezi Lahor'dan nehir boyunca Multan ve Tatta, karayolundan da Kabil ve Kandahar yolunda akıyordu.¹³¹

Ülke içerisinde verilen işler rotalara ilave olarak saray mensupları, kalabalık şehirler ve başkentler bölgesine doğru (Delhi, Agra, Fetihpur Sikri, Lahor) kara ve su yollarıyla pek çok mal gelirdi. Bengal ve Bihar'dan gelen yükte ağır pahada hafif şeyler Gence ve Cemme Irmakları üzerinden işleyen gemilerle bölgeye gönderilirdi. Bu ırmaklar ve batıda Sint ırmağı büyük gemilerin işlemesine müsait olduklarından başlıca ulaştırma yolları olarak görev yapıyorlardı.¹³²

Ülke içerisinde, genel olarak aktarılanların yanında, diğer bazı rotaların da var olması muhtemeldir. Çünkü köylülerin ürettikleri mallar ve şehirlerden gelen taleplerin malın en iyisine yönelmek üzerine kurulu olduğunu düşündüğümüz zaman, farklı şehirler arası geçişin olduğu anlaşılabacaktır.

Bölgesel olarak da ticarete aktif bir ülke olan Babürlü devleti özellikle çevresindeki tüccarlarla ticari faaliyetlere girişmiş ve bunun kaçınılmaz bir neticesi olarak uzun yıllardır bilinen yolları kullanmışlardır. Turan-İran ticari rotaları olarak adlandırdığımız bu yollar sayesinde ticari faaliyetler uzun dönemler boyunca aktif kalabilmiştir.

Orta Asya, Hindistan bölgesine hem karadan hem de denizden bağlantılara sahiptir. Denizciler bu topraklara ulaşabilmek için önce İran kıyılarına ulaşır ve buradan Amuderya ve Horasan boyunca hareket edebilirlerdi. Anakara üzerinden işleyen yollara ise Hayber ve Bolan geçitlerinden ulaşılmaktaydı. Lahor, Multan, Kabil, Kandahar yollar üzerinde bulunan büyük ticaret merkezleriydi. Bunun yanında Karakurum'dan Yarkent'e kadar uzanan bir diğer yol da mevcuttur. Kaşgar'dan çıkan kervanlar Semerkant ve Buhara'ya kadar devam eder. Semerkant ve Buhara şehirleri Hintli tüccarların Orta Asya'da yaptıkları ticaret açısından merkez noktasında bulunan yerlerdi. (Ek 2) Bu yolları kullanarak uzun dönemler bölge ticaretine katılan tüccarlar pek çok ticari ürünü Orta Asya'ya taşımışlardır.

¹³¹ Streusand, s.272.

¹³² Bayur, s.542.

16. yüzyıl Semerkant kadısının raporlarına göre çok sayıda Multanlı tüccarın burada var olduğu anlaşılmaktadır.¹³³

Bundan başka Türkistan-Horasan ve bir kısım İran'la olan ticaret Lahor-Kabil ve Multan-Kandahar yolları üzerinden develer vasıtasıyla yapılırdı. İran ile yapılan ticaretin önemli kısmı deniz vasıtasıyla işlemekteydi. Normalde Lahor şehrinde yılda 3 bin kadar deve İran'a seyahat ederken 1615 yılında Hint denizlerinde İngiliz ve Portekiz gemileri arasındaki çarpışmalar dolayısıyla İran ile Hindistan arasında deniz yolu kapanmış ve o yıl Lahor'dan 12-14 bin deve geçtiği görülmüştü.¹³⁴

Sınır olmanın imkanlarından yararlanarak hem kara hem de deniz yolunu kullanan iki devletin tüccarları, bazen siyasi istikrarsızlıklardan etkilenmişlerdir. Kaynaklarda net bir ifadeyle ticari yasak söylemi bulunmasa da, devrin ipek ticareti için Francisco Pelsaert'in söylediği "*Pers ticareti yasaklandığı için onlar el altından satmak üzere ipek getirirler*"¹³⁵ sözü akıllara Kandahar meselesinden sonra bir yasağın var olup olmadığı sorusunu getirebilir. Resmîyette bir yasak olmasa da devrin Hint-Hollanda ticaretinde önemli bir figür olan Pelsaert'in bu sözü en azından bazı kısıtlamaların olduğunu bize gösterebilir.

2.2.1. Kara ve Deniz Ticareti

Devletin kurucusu Babür Şah dahil olmak üzere hemen hemen bütün Babürlü hükümdarları yol ve köprü yapımına önem vermişlerdir. Daimi şekilde gerçekleştirilen bu yol ve köprü inşalarının yanında hükümdarlar belirli birkaç yapı daha inşa etmişler ve bunları bazı sebeplerden dolayı yapma gereği duymuşlardır. Örneğin Babür Şah düzenli şekilde mal akışını sağlamanın ve yabancı ticareti garanti altına alabilmek adına bölgede güvenliği arttırmanın önemini farkındaydı. Bunu gerçekleştirebilmek için her 18 kilometrede bir askeri kule ve her 36 kilometrede bir gözetleme kulesi inşa ettirdi. Babür'den sonra hükümdar olan Hümayun, Pencab ve Delhi arasında bir bağlantı noktası inşa

¹³³ Muzaffar, Alam, "Trade State Policy and Regional Change: Aspects of Mughal-Uzbek Commercial Relations C.1550-1750", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 37, No. 3 (1994), s.203.

¹³⁴ Bayur, s.544.

¹³⁵ Pelsaert, s.32.

ettirdi. Ekber döneminde seyahat ve ticaret daha güvenli bir hal aldı. Bu dönemde inşa edilen köprüler, yollar ve askeri noktalar yabancı tüccarların bölgeye gelişini arttırdı. Cihangir zemindarlara verdiği emirle Agra-Delhi ve Agra-Bengal arasında ağaçlık alanlar oluşturulmasını sağladı.¹³⁶

Özellikle yabancı tüccarların da olaya dahil olmasıyla artan rekabet ticari yapıda belirli değişiklikler meydana getirmiş ve geçmişten beri sürdürülen ticari yapı modelleri zamanla evrilmişti. Bu ticari yapı modellerinden ilki bizim kara ticareti olarak adlandırdığımız yani kervanlar vasıtasıyla gerçekleştirilen yapıydı.

Orta Asya'da ve İran bölgesinde tüccarların hem ulaşım imkanları hem de ticaretini yaptıkları mallar nedeniyle sıklıkla kullandığı işlek yerler mevcuttu. Bu yollarda ticaret yapmanın en eski yöntemi kervanlardı. Onlar ticari ve sosyal yaşamın canlanmasına çok büyük katkı sağlardı. Kervan liderleri Mir, Salar ve Bakshi'ler (Bacci) önemli kişiler olup kervan seyahat halindeyken her şeyi kontrol altında tutarlardı. Adı geçen bu görevlilerin yanında bizzat devletin görevlilerin bulunduğu pek çok kişi de kervanları korumakla yükümlüydü. William Finch (1608-11) bu görev için yetkilendirilmiş ve seyyahların hırsızlık vb. çeşitli suçlardan korunmasını sağlayacak pek çok görevli gördüğünü söylemiştir.¹³⁷

Bu dönemde kara ticareti en fazla öküz arabaları ve develer ile yapılmaktaydı. Yük taşımada kullanılan bu hayvanların bir tanesine 150 kg kadar yük yüklenebilmekteydi.¹³⁸ Edward Terry'nin ifadesine göre *"...çok sayıda buğday, hububat, şeker, pirinç ya Yamuna nehrinden ya da öküz arabaları vasıtasıyla yolundan kralın askerlerine ve bu şehre (Agra) getirilirdi..."*¹³⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere bu hayvanlar sadece ticari kervanlarda değil, aynı zamanda hükümdarın ordusunun gıda ihtiyacını karşılamak için de kullanılabilmektedir.

İlk dönemlerden beri etkin şekilde yürütülen kara ticaretin hacmi özellikle Ekber döneminde çok fazla arttı. Örneğin Peşaver kalesinde çıkan yangında

¹³⁶ Muhammad, Idris," A Glance at the Foreign Trade of India During the Mughal India 1526-1707", **Pakistan Journal of History & Culture**, Vol.XXVIII, No.1, (2007), s.36.

¹³⁷ Idris, s.39.

¹³⁸ Bayur, s.543.

¹³⁹ Pelsaert, s.9.

nakledilmeyi bekleyen 1000 devenin yanması bunu kanıtlar niteliktedir.¹⁴⁰ Burada dikkat edilmesi gereken husus kervanın hareket edeceği mevsim konusudur. Tamamen kurak bir mevsimde hareket etmek çok fazla yük hayvanı bulunan kabilelerin yol almasını imkansızlaştırabilir. Çünkü hayvanların beslenmesi kervanların düzenli şekilde yola devam etmesi açısından hayati bir öneme sahiptir. Bunun bir sonucu olarak yılın; Nisan-Mayıs-Haziran, (Çok sıcak aylar) Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim (Yağmur geçişi olan aylar) Kasım, Aralık, Ocak, Şubat, Mart (Yağmurun olabildiği aylar)¹⁴¹ olarak ayrıldığını bilirsek, kervanların hangi aylarda ve toplam kaç ay seyahat edebileceklerine dair bir görüşe sahip olabiliriz.

Yolculuk nehirler üzerine inşa edilmiş olan kargir köprüler üzerinde akmaktadır. Yollar değerli eşyalar taşıyan tüccarların kabileleri ve kervanları tarafından kullanılmaktadır. Hububat, şeker, tereyağı ve tuz gibi ürünleri taşıyan kabileler bölgede önemli bir kast grubunu teşkil eden ve bu işi tekelinde tutan *Banjaralar* tarafından idare edilmektedir. Onların bu ticari grupları yönetme metodu malları sürü hayvanlarına yüklemek, onları yol boyunca otlatmak ve idare etmek üzerine kuruludur. Kendileri de göçebe olan ve aileleri ile yaşayan Banjaralar *Tanda* adı verilen kamplarda yaşamaktadırlar. Onların yaşadığı büyük bir kamp 600-700 kişiye kadar insan ve 12-15 hatta 20 bine kadar yük hayvanı bulundurabilmektedir. Bu hayvanlar 1.600 ile 2.700 ton arasında yük taşıyabilmektedir. Büyük bir askeri güç toplanması lazım geldiği zaman Banjaralar yüz bin ya da hatta daha fazla yük hayvanı temin edebilmektedir.¹⁴²

Bahsini ettiğimiz rotalar üzerinden, inşa edilmiş olan yol ve kervansarayları kullanarak Banjaralar denetiminde ilerleyen kara ticareti, Babürlü devletinde bu şekilde işlerlik göstermektedir. Her zaman kervanlarla yola çıkılamaması, yolun uzunluğundan dolayı meydana gelebilecek fiyat dalgalanmaları, hayvanların bakımı gibi durumlar yüzünden işlevselliğini günden güne kaybeden bu usul,

¹⁴⁰ Cynthia Clark, Northrup, **Encyclopedia of World Trade From Ancient Times to The Present**, Volumes 1-4, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 2015, s.679.

¹⁴¹ Pelsaert, s.47.

¹⁴² Habib, s.69.

zamanla daha rekabetçi ve daha fazla kar getiren deniz ticaretine yönelime karşı zayıf bir pozisyonda kalmaya başladı.

Bu dönem içerisinde en ucuz nakliye yöntemini denizler ve nehirler sunmaktadır. Babürlü devletinde ürünlerin fiyatları yola çıkmadan önce ve ulaştıktan sonra değişmekte iken bu değişim miktarı deniz yolunda kara ile kıyaslandığında daha az gerçekleşmektedir. Ortaya çıkan fiyat farklılıklarındaki uçurum değerli mallarda daha az olmaktadır. Ayrıca zamanın durumunu göz önüne aldığımızda, deniz yolculuğunun kapasitesi inanılmaz bir seviyedeydi ve bu ticari ulaşım şekli hububat, eşya gibi pek çok ürünü taşımakta kullanılıyordu. Örneğin, sadece 10 bin ton tuzun yıllık olarak Agra şehrinden Bengal'e gemiler ile ulaştırıldığını görmek, nehirlerin ne kadar büyük bir ticari trafiğe sahip olduğunu anlamamız açısından iyi bir örnek olacaktır.¹⁴³ Gemilerin iyi bir şekilde inşa edilmediğini ifade eden Terry, onların bir tanesinin 14-15 ton¹⁴⁴ mal taşıdığını belirtirken, Bayur Gücerat-Dekken hattında hareket edenlerin 200-300¹⁴⁵ gemilik bir kafilenden oluştuğunu ifade etmektedir. Her ne kadar örnekleri verilen gemilerin ticari rotaları aynı olmasa da, verilen rakamlar taşınan miktarın büyüklüğünün anlaşılması konusunda bize bir örnek daha sunmaktadır.

Bölgede deniz üzerinden yapılan ticaret zamanla ürünlerin sayısının artmasına ve Babürlü hazinesinin dolmasına neden oldu. Her ticari döngüde olduğu gibi arz talep ilişkisi doğrultusunda daha önce bahsini ettiğimiz ürünlerin satışı hızlandı. (Ek 3) Bu gelişmelerin sonucunda soylular ve kraliyet mensupları gemiler kiralayarak ya da satın alarak uzun mesafeli ticaretin artmasına ön ayak oldular. Cihangir de özel olarak konuyla ilgiliydi ve deniz ticaretine bizzat katılım sağlıyordu. Hürrem, Gücerat'ın valisi konumundayken, başta tekstil ürünleri olmak üzere indigo ve tütün ticareti yapıyordu ve buna imparator olduğu zaman da devam etti. Öyle ki bu karlı Kızıl Deniz ticareti zamanla Hürrem ve Doğu Hindistan Şirketi arasında çatışmaya sebep oldu. Babür hükümdarlarının yanında saray kadınlarının da bu alanla özel olarak ilgilendikleri bilinmektedir. Örneğin Cihangir'in annesi Meryem ez-Zamani ve Şah Cihan'ın kız kardeşi Prenses

¹⁴³ Habib, s.72.

¹⁴⁴ Terry, s.130.

¹⁴⁵ Bayur, s.544.

Cihanara özel olarak ticaretle ilgilenen kişiler arasındaydı. Hatta bu kraliyet kadınları ticaretin yapılabileceği pazar yerleri, kervansaraylar inşa ettirip kendi adlarına ticaret yapacak gemiler satın aldılar. Bu gemiler genel olarak Kızıldeniz ve Surat limanı arasında iş yapıyordu.¹⁴⁶

Bu topraklarda ticari faaliyet yürüten gemiler korsanlık faaliyetlerinden korunabilmek amacıyla toplu şekilde hareket ederlerdi. Alınan bu önlemin yanında korumanın seviyesini belirleyen kanunlar yada düzen sağlayan emirleri göz önüne alınca, kara ticaretinde silahlanmış Banjaralar ve yollarda inşa edilmiş konaklama mekanları mevcut iken, deniz ticaretinde ise nehirlerde dolaşan filolar başlıca ticari rotalar üzerindeki haydutluk faaliyetlerini engellemek üzere dizayn edilen örgütlenmelerdi. Ticari rotaların korunması Babür imparatorluğunun öncelikli görevlerinden biri olarak kabul ediliyor ve bu görev için çalışan memurlar ticaret yapan kişi hırsızlığa uğrarsa ya onun malını kurtarıyor ya da eğer kurtaramazsa mağdur olmuş kişiye zararı bizzat kendisi ödüyordu. Bu görevde çalışan memurlar görevlerini, kendileri için hiçte karlı bir yöntem olmayan, şüphelendikleri yerleşim bölgelerini yok ederek çok şiddetli bir şekilde yapmaya çalışırlardı. Ancak bununla birlikte, saydığımız yöntemler imparatorluğun hakimiyetinin kati olduğu yerlerde yapılmakta olup, diğer bölgelerde haydutlar tüccarların geçişi için fidye ve haraç alıyorlardı.¹⁴⁷

Bahsi geçen bu önlemlerin yanında Terry'nin ifadesine göre *"...Surat şehrinde Kızıl Denize yola çıkan bu gemilerde insanların ve malların yanında iyi şekilde donatılmış savaş araç gereçleri de bulunmaktadır, fakat denizciler bunların nasıl kullanıldığını tam olarak bilmemektedirler..."*¹⁴⁸ korsanlık faaliyetleri için gemicilerin kendilerinin aldığı bazı önlemler de vardı.

2.3. Tüccarlar

17. yüzyıl boyunca okyanuslar üzerinden gelişmeye başlayan ticaret zaman içerisinde Hindistan'ı uluslararası pazara dahil etti. Uluslararası ticari ilişkiler ağı

¹⁴⁶ Soma, Mukherjee, **Royal Mughal Ladies and Their Contributions**, Gyan Publishing House, New Delhi, 2001, s.235-236.

¹⁴⁷ Habib, s.75.

¹⁴⁸ Terry, s.131.

zamanla bazı devletler arasında çatışmalara neden oldu. Özellikle İngiliz-Portekiz çatışmalarının ticari hayata büyük etkileri belli dönemlerde hissedildi. Uzun soluklu bir hakimiyet mücadelesi içerisine giren İngilizler zamanla istedikleri limanlar üzerinde ticari imtiyazlar elde etti ve bunun bir neticesi olarak, deniz ticareti bu ülkenin tekeline doğru kayd. Fakat bu bilgilere bakarak sadece Avrupalı güçlerin ticarete aktif olduğunu söylemek doğru değildir.

Bahsini ettiğimiz gibi bazen soylular bazen de bizzat hükümdar ve ailesinin işin içerisinde olduğu açıktı. Ticaretin korunması ve sürdürülmesi gerektiğini bilen Cihangir de, yayınlamış olduğu 12 maddelik kanunnamede, ıssız yerlerde açılması gereken kervansaraylardan ve yolda ölen tüccarların mallarının mirasçılara kalmasından söz ederek, bazı önemli konularda tüccarı koruduğunu net olarak hissettirmiştir. Hükümdarın dışında karısı Nur Cihan da bütün yerlerde o zamana kadar kimsenin yapmadığı çok büyük bina ve saraylar, seyyahlar ve tüccarlar için kervansaraylar, bahçeler kurmuştu.¹⁴⁹

Babürlü toprakları üzerinde başlayarak Avrupa, Orta Asya, Çin, İran ve dünyanın pek çok yerine ulaşan ticari yapıda söz sahibi olan devletin dışında, pek çok tüccar bu topraklara ticaret ile uğraşmaya geldi. 1608 yılında bölgeye ulaşan William Hawkins Tapti nehri ağzında bulunan Surat limanına iniş yaptığı zaman burada Hintli, Arap, Yahudi, Ermeni, Portekizli, Hollandalı ve diğer uluslardan pek çok insanı hem lüks ürünlerin hem de indigo, pamuk, halı, saten ve ihraç etmek üzere pek çok hazır ürünün ticaretini yaparken buldu.¹⁵⁰ Buradan anlaşılacağı üzere, dünyanın pek çok yerinden gelen insan Babürlü hakimiyetinde bulunan Hint topraklarında ticaret ile uğraşmaktaydı.

Kaynaklardan anlaşılacağı üzere Babürlü devletinde hakim tüccar sınıfı, daha önce de burada ticaret ile uğraşan, bazı kast grupları oluşturuyordu. Edward Terry'nin gördüğü Hindular ve onların özellikleri ile ilgili kullandığı *"...çoğu tüccar olan bu kişilerin..."*¹⁵¹ ifadesi onların geçmişten gelen işlerine devam ettiğini ispatlar niteliktedir. Bundan başka Francisco Pelsaert'in de ifade ettiği gibi

¹⁴⁹ Terry, s.50.

¹⁵⁰ Ravi, Kalia, "Bombay", **Encyclopedia of India**, ed. Stanley Wolpert, c.1, An imprint of Thomson Gale Corporation, New York, 2007, s.158.

¹⁵¹ Terry, 275.

onlar ticaretle ve kuyumculuk işleri ile uğraşmaktadırlar.¹⁵² Hint toplumunda belirli meslek grupları arasında akrabalık kurmak yasak olduğu için bu işin zamanla belirli kişilerin tekeline girdiği sonucuna varılabilir.

Bu dönemde Goa, Calicut, Madras, Machilipatnam (Masulipatam), Hugli ve Surat gibi liman bölgeleri Babürlü döneminin en önemli ticari limanları konumundaydı. William Hawkins'in de belirttiği gibi bu limanlarda çok fazla karma bir yapı mevcut olup her milletten tüccar bulunmaktaydı. Bu ve benzeri limanlarda ayrıca Banya, Bohra, Parse, Chetti, Komati, Marwari, Khatri¹⁵³ gibi pek çok Hindu kast grubundan tüccarlar bulunmaktaydı. Çoğu Hint ticari firması aileden kalmakla birlikte, bazen aynı kast grubundan biri ile ticari bir ortaklık kurulabiliyordu. Hiçbir anonim Hint şirketi mevcut değildi. Müslümanlar ve Hindular gibi topluluklar arası bir ticari ilişki kurulması olayı çok nadiren gerçekleşirdi, fakat Müslümanların sahip olduğu gemiler bütün topluluklar tarafından kullanılır ve Hindular ve Jainler¹⁵⁴ Müslümanlara bazı ekonomik konularda yardımcı olabilirlerdi.¹⁵⁵ Pelsaert'in de doğruladığı bu durum onun ifadelerinde: "...katiplik ve komisyonculuk işi ile uğraşmaktadırlar, emirlerin ve Müslüman tüccarların kayıtları tutma, alım-satım gibi bütün işleri Hindular tarafından yapılmaktadır. Onlar iyi komisyoncular olup tüm ülkede at, öküz, deve, fil ve diğer yaşayan canlılar hariç çoğu şeyin satışını yapmaktadırlar."¹⁵⁶ şeklinde yer almaktadır.

Her ne kadar Hintli kast gruplarının bölgede çok aktif olduğu ve ticaretle hakim oldukları bilinse de, bazı Müslümanlar da Surat gibi büyük limanlarda önde gelen tüccarlar arasında görülebilmekteydi. Örneğin Eraly 17. yüzyılın ortalarında Surat limanında Hacı Sait ve Hacı Kasım adlı iki önemli tüccarın varlığından söz etmektedir. Hatta bu gibi ünlü tüccarların kimi zaman şehzadelere hatta hükümdarlara dahi borç para verdiği bilinmektedir.¹⁵⁷ Banker görevi gören bu tüccarlar Avrupalı emsalleri kadar zengindi.

¹⁵² Pelsaert, s.78.

¹⁵³ Hindistan'da bulunan bazı tüccar kast gruplarının isimleri.

¹⁵⁴ Hindistan'da Jainizm dinine inananlara verilen isim.

¹⁵⁵ Eraly, *The Mughal World Life in India's Last Golden Age*, s.200.

¹⁵⁶ Pelsaert, s.78.

¹⁵⁷ Eraly, *The Mughal World Life in India's Last Golden Age*, s.201.

Bahsini ettiğimiz büyük tüccarların dışında küçük olarak adlandırabileceğimiz tüccarlar daha dar bir ürün yelpazeyle ve daha dar bir alanda ticaret yaparlardı. Hatta bazen köylüler bile bir nevi tüccar gibi hareket edebiliyorlardı.¹⁵⁸ Köylüler üzerlerinde bulunan vergi yükümlülüğünü karşılayabilmek adına ürünlerini satmak zorundaydı.¹⁵⁹ Fakat açık pazarlara ulaşmak kolay bir iş olmadığından, onlar mallarını aracılar vasıtasıyla satmak zorunda kalıyorlardı. Malı alan tüccar ya da her kim olursa olsun sonuç daima köylünün aleyhine işliyor ve aldıkları paranın miktarı azalıyordu. Gelirlerinin belirli miktarını ödemek için gereken para, onları mal hasat edilir edilmez satmaya zorluyordu, fakat zengin tüccarların acil paraya ihtiyacı olmadığı için onlar mallarını bekletebilirlerdi. Bu şekilde onlar kar oranlarını arttırarak küçük tüccar üzerinde bir yaptırım hakkı elde ediyorlardı. Bunun dışında, yerel otoriteler ticari tekel oluşturabilmek adına köylülerin mallarını belli kişiler dışında satmalarını engelleyebiliyorlardı.¹⁶⁰

2.4. Tarımsal Faaliyetler ve Toprak Meselesi

Babürlü devletinde hükümdar refahın ve kültürün zirvesini temsil ederek yönetsel sistemin zirvesinde yer alırken, onun alt kademesinde mansabdar ya da soylular bulunmaktaydı.¹⁶¹ En basit haliyle bu şekilde izah edilebilecek olan sistemde, tarım ülkenin en önemli endüstrisini oluşturmaktaydı. Hükümdar yönetim mekanizmasının beyni gibi hareket ederek, devletin en önemli gelir kaynağını oluşturan tarımsal üretimin devamlılığını sağlamakla yükümlüydü. Babürlü hükümdarları bu şekilde hareket ederek çeşitli reformlar oluşturdu ve zamanla bu reformları uygulamaya koydu. Örneğin ekilmeyen alanlar tarıma hazır hale getirildi, kanallar inşa edildi ve sulama ihtiyacını giderebilmek amacıyla su kuyuları açıldı. Yapılan gelişmelerin neticesi olarak üretim arttı, tarım gelişti, köylünün durumu düzeldi ve en önemlisi toprak gelirleri büyük artışlar gösterdi.¹⁶²

¹⁵⁸ Streusand, s.272.

¹⁵⁹ Adle and Habib, s.316.

¹⁶⁰ Habib, s.85-86.

¹⁶¹ Prasad, s.739.

¹⁶² Jaffar, s.402.

Hindistan tarımının çağdaş gözlemciler tarafından ortaya konan en önemli özelliği, ülkenin bazı bölgelerinde yılda iki hatta bazen üç kez hasat yapılmasıydı. Bir defa hasat yapılan yerlerde ise toprak yılın altı ayında nadasa bırakılmaktaydı. Ancak bununla birlikte, iki defa hasat yapılan yerlerde farklı ürünler ekildiğinden dolayı iki hasat döngüsü uygulanmaktaydı. Bu konuyla ilgili Pelsaert *"...yiyecekler topraktan çıkartıldığı zaman, onlar iki kere hasat yaptıkları için toprağı bir daha ekerler..."*¹⁶³ ifadelerini kullanmış ve kaynaklarda geçen bu durumu doğrulamıştır.

Hindistan tarımının bir diğer önemli yönü ise onlara bahşedilen muson yağmurlarından yararlanmak için harcadıkları çabalardı. Bu amaçlar için inşa edilen başlıca araçlar kuyular, su depoları ve kanallar olarak karşımıza çıkmaktadır. Agra çevresinde ve daha doğu bölgelerde bahsi geçen bu kuyulardan öküzlere atılmış kementler sayesinde ve onların gücünden yararlanarak su çıkarmak yaygın bir yöntemdi. Su kuyularının pek çoğu taş malzemeler kullanılmadan inşa edilmekteydi.¹⁶⁴ Yılın belirli bölümlerinin çok kurak geçtiği bu ülkede, nehirlerin kaynaklarını kullanarak su kuyuları açmak ve bu kuyuları tarımın devamlılığını sağlamak için kullanmak hayati bir önem taşımaktaydı. Edward Terry gözlemlediği kuyuları aktarırken şu ifadeleri kullanmıştır:

*"Bu topraklarda insanlar geniş ve büyük yer kaplayan taşlardan inşa edilmiş olan su kuyularına sahiptirler. Bu kuyular membalar tarafından beslenmekte olup kurak aylarda insanların ihtiyaçlarını gidermektedirler. Su, öküzler vasıtasıyla kovalar tarafından buradan çıkartılmakta ve insanların istediği yere götürülmektedir. Onlar ettikleri nar ve benzeri ağaçların sulanması için onların diplerine birer kanal kazarlar ve bu kanalları kuyuların tahliye bölümü ile birleştirerek kuru mevsim boyunca sulama imkanı bulurlar."*¹⁶⁵

Terry'nin kullandığı ifadelerden de anlaşılacağı üzere, bölge coğrafyasının tarım üzerine etkileri iyi bir şekilde tetkik edilmiş ve yapılan düzenlemeler sayesinde devamlılık sağlanmıştı. Cihangir döneminde devam eden su kemeri projeleri bazen tarımsal sebeplerin dışında da kullanılmıştı. Örneğin hükümdar Keşmir

¹⁶³ Pelsaert, s.48.

¹⁶⁴ Habib, s.28.

¹⁶⁵ Terry, s.187.

şehrinin su ihtiyacını karşılamak amacıyla giriştiği su kemeri projesine yaklaşık 10 bin rupi para harcamış, fakat şehre çok uzun bir mesafeden gelecek olan suyun düşmanlar tarafından zehirlenebilecek olması endişesiyle projeyi askıya almıştı.¹⁶⁶ Bunlardan başka, nehirlerin taşıdığı ve tarlaların sular altında kaldığı bazı yerlerde hem sulama hem de gübreleme tamamen doğal yollarla karşılanmaktaydı.(Ek 4)

Bölgenin verimi ve açılan su kuyuları sayesinde artan verimlilik köylünün tarımdan elde ettiği geliri arttırıyordu. Onların tarlalarını ekmesinin dışında, Babürlü hükümdarları ve soylular da bazen kendi adlarına bahçeler yaptırıyorlar ve burada çeşitli ürünler yetiştirerek bir nevi tarımsal yaşama katkıda bulunuyorlardı. Meyve bahçesine sahip olan soylular bu bahçeleri sadece meyveleri tüketebilmek adına değil, aynı zamanda oradan elde ettikleri ürünleri satıp kara geçmek için de kullanıyorlardı. Eğer bahçeye sahip olan bu soylu kişiler Müslüman ise, öldükleri vakit meyve ağaçlarının bulunduğu yerin ortasına kurdukları mezar yerine gömülürlerdi. Bu bahçelerin gelirleri ya onların geride bıraktığı ailesine yada onların mezar yapılarını koruyan bekçilere gitmekteydi. Saray eşrafı ve soylular bahçelerinde her türlü meyveyi büyütebilmek adına büyük çabalar sarf etmekteydiler. Orta Asya meyvelerini büyütmek adına yapılan girişimler Babür devrinde başladı ve torunu Ekber devrinde kavun ve üzüm gibi meyveler Turan ve İran'da yetiştirilenler kadar iyi şekilde yetiştiriliyordu. Fakat bu denli başarı sadece kraliyet ve soylu bahçeleriyle sınırlıydı, çünkü onların bahçeleri Orta Asyalı bahçıvanlar tarafından denetleniyordu ve kullanılan tohumlar dışarıdan getiriliyordu.¹⁶⁷

17. yüzyılın başlarından itibaren ticaretin şekillendirdiği tarımsal faaliyetler, gerek su kuyuları gerekse muson coğrafyasının verdiği avantajla yukarıya doğru bir ivme kazanmıştır. Yakalanan bu ivme sadece devletin kasasını doldurmamış aynı zamanda ortaya büyük tüccarlar da çıkarmıştır. Toprak üzerinden kazanılan bu gelirler, özellikle tarihçiler arasında, bir zaman sonra toprağın durumunun sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu sorgulamada konu daima bir noktada düğümlenmiştir: Toprağın mülkiyet hakkı kime aittir?

¹⁶⁶ Pelsaert, s.34.

¹⁶⁷ Habib, s.54-55.

Sorunun kaynağı üzerinde durulduğu zaman iki görüş ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan ilk görüş toprağın sahibinin tam anlamıyla hükümdar olduğu iken, diğer görüş köylünün toprak üzerinde hakkı olduğu üzerine kuruludur. Mülkiyet hakkının olmadığını savunan Edward Terry konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

*"İmparatorlukta toprağın miras yoluyla kalması ya da insanların toprağı benim diye adlandırması diye bir şey yoktur, onlar bu topraklarda sadece kiracıdırlar. Öyle ki bunları kazanmak kaybetmekten çok daha kolaydır. Bir kişi öldüğü zaman kral ölen kişinin bütün mal varlığını alarak çocuklarına hayatlarını idame ettirecek kadar miktar vermektedir. Bu şekilde el edilen mutlak güç sayesinde insanlar kral karşısında çaresiz durmak zorunda ve o ne derse ne emir verirse yerine getirmek mecburiyetinde olmaktadır."*¹⁶⁸

Diğer seyyahımız Francisco Pelsaert konu hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

*"Bir lord öldükten hemen sonra, istek büyük olsun ister küçük olsun, daha nefesi vücudundan çıkmadan kralın memurları hazır olur ve mallarını envantere işlerler. Envantere işleme olayı sırasında lordun eşlerinin elbiseleri, mücevherleri dahil kayıt altına alınmaktadır. Kayıt işleminden sonra kral bütün malları kendi adına geri alır."*¹⁶⁹

Her iki seyyahın da ifadelerinden anlaşılabacağı üzere, onlar bizim birinci görüş olarak adlandırdığımız yani her şeyin krala ait olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Özellikle Edward Terry'nin kurduğu ifadelere bakarak köylülerin toprak üzerinde hiçbir özel hakkı bulunmadığı ve onların sadece toprak üzerinde çalışan işçiler olduğu görüşü ortaya çıkabilir.

Son dönemlerde ise bazı araştırmacılar, Babürlü toprak sistemi üzerine yaptıkları araştırmalarda geleneksel görüşün dışına çıkan şeyler iddia etmektedirler. Hem Nurul Hasan hem de B.R. Grover, köylüler tarafından çok sayıda satış işlemi yapıldığına dair bazı kanıtlar olduğunu ileri sürmektedirler. Grover'ın görüşüne göre; köylüler yönetime ödedikleri belirli miktar vergi karşılığında toprakları

¹⁶⁸ Terry, s.392.

¹⁶⁹ Pelsaert, s.55.

miras kalabilir ve satılabilir, onlar vergi ödemeye devam ederken toprakları asla onların tasarrufu dışarısında kullanılamazdı.¹⁷⁰ Bu görüşe göre toprağa sahip olmada nadiren de gerçekleşse devir hakkı da bulunmaktadır. Devlet ve gelir alan kişiler ürün fazlasının tamamını kamulaştırabilmektedir fakat toprağın köylüden zorla alınması nadiren gerçekleşen bir olaydır. Tarım yapmak devlet tarafından yapılması devamlı istenen bir gelişmedir. Bu muhtemelen şunu gösterir; kişi eğer toprağını satıyorsa da devlet onun nadasa bırakılmayacağından emin olmak arzusundadır. Toprak sahipleri raiyat-ı zor talab olarak kabul edilen karşılıkları vermekte hiçte istekli değildiler. Onlar buna karşı koymakta başarısız oldukları zaman tarım yapmaktan vazgeçmeyi ve toprağı terk etmeyi denerler. Kanunen köylülerin böyle davranma hakları yoktu fakat bu olay sıklıkla yaşanabiliyordu. Bu türden çatışmaların ve bahsi geçen kitlesel göçlerin en fazla yaşandığı dönem Evrengzib dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷¹

16. ve 17. yüzyılda Babür devletini ziyaret etmiş olan seyyahların hepsi aynı düşünceyi paylaşarak kralın bütün toprakların sahibi olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Fakat Babür resmi kayıtlarında buna benzer hiçbir görüş bulunmamaktadır. Hatta Ebu'l-Fazl, köylü ya da tüccardan alınan vergilerin kralın toprağın sahibi olduğu için değil alınan vergilerin onun tebaasına sağladığı koruma ve adalet karşılığında olduğunu belirtmektedir. Kayıtların gösterdiğine göre toprak sahipleri arazi parçalarını sadece birbirlerine değil, fakat ayrıca krala da satabilirler. Özel bir mal sahibi kendi toprağını bir başkasına kiralayabilmektedir.¹⁷² Bunlardan başka Muhammed Haşim adlı kişiye gönderilen bir belgeye göre; eğer malik olan kişi toprağı işlemede yetersiz davranır ya da toprağı terk ederse bir gelir kaybının yaşanmaması için toprak başka bir kişiye teslim edilir. Fakat eğer herhangi bir zaman içerisinde toprağın asıl sahibi orayı ekecek şekilde geri dönerse, toprak asıl sahibine geri teslim edilmektedir.¹⁷³

¹⁷⁰ Tapan Raychaudhuri, "Agrarian System of Mughal India: A Review Essay" **The Mughal State 1526-1750**, Ed. Muzaffar Alam and Sanjay Subrahanyam, Oxford University Press, New Delhi, 2014, s.262-263.

¹⁷¹ Raychaudhuri, s.274.

¹⁷² Habib, s.125.

¹⁷³ Habib, s.127.

Bunlardan başka Cihangir'in tahta çıktığı zaman yayınladığı Düstur-ul A'mal isimli hükümler hatırlandığı zaman konuyla ilgili bir çıkarım yapma fırsatı elde edilebilir. Öyle ki 7. maddede yer alan halk topraklarına bey ve memurlarca tecavüz edilip onların halkın elinden alınmaması, Cihangir'in konu hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca halkın mağdur edilmemesi üzerine ortaya çıkan bu maddeden, daha önceki dönemlerde zorbalık yoluyla toprağa el koyma gibi bir durumun olduğu görülebilir. Bunun yanında, toprağa zorla el koyulması ifadesi istenilen zamanda keyfi bir el koymanın olmadığı görüşünü de destekleyebilir.

Seyyahların söylediğinin aksine geleneksel Babürlü toprak sisteminde toprağın kullanım hakkı köylüye aitti. Yöneticiler sadece ürün üzerinden belirli bölüm payını alırlardı. Eski dönemlerde toprak üzerinden alınan haklar 1/6 ya da 1/12 üzerinden işlerlik gösterirken, Babürlüler döneminde bu pay 1/3'e çıkartıldı.¹⁷⁴ Üründen alınacak olan miktarın oranlarının arttırılması konusu ilgili bir değerlendirmede bulunan Lanka Sundaram, Ekber döneminde yapılan bu uygulamanın karşılığı olarak bazı vergilerin kaldırıldığına dikkat çeker.¹⁷⁵ Diğer yandan toplam gelirin 1/5'ini oluşturan Khalisa¹⁷⁶ bölgelerinde gelirler ya direk olarak üreticiden ya da köyde bulunan muhtar gibi görevlilerden alınarak direk olarak hazineye aktarılmaktaydı. Diğer yöntemde ise Mansabdar ve Cagirdar topraklarının geliri direk olarak hazineye aktarılmamaktaydı. Bu sistemde elde edilen gelirlerin büyük bir bölümü askeri ihtiyaçların karşılanması için kullanılmaktaydı.¹⁷⁷

Sistemli bir biçimde işleyen ve devamlılık esasına dayanan tarım sistemi, köylü açısından toprak hakimiyetini de içerisinde bulunduruyordu. Fakat bölgede

¹⁷⁴ S.N., Pandey, **Economic History of Modern India**, Readworthy Publications Pvt. Ltd., New Delhi, 2008, s.17.

¹⁷⁵ Lanka, Sundaram, **Mughal Land Revenue System**, Basheer Muslim Library Working, London, 1929, s.29.

¹⁷⁶ Gelirleri direk olarak hazineye aktarılan topraklara verilen isim. Ayrıntılı bilgi için bkz. Satish, Chandra, **Medieval India From Sultanat to the Mughals Mughal Empire 1526-1748**, c.2, Har-Anand Publications-Pvt Ltd, New Delhi, 2000, s.359.

¹⁷⁷ Kate, Kurry, Development of Petty Commodity Production in Mughal India, **Bulletin of Concerned Asian Scholars**, Volume 14, Number 1, (1982), Boston, s.18.

geçmişten beri var olan kast sisteminin de etkisiyle oluşan zemindar sınıfı gibi güçlü konumdakiler köylüler açısından zor durumlar yaşatabiliyorlardı. Bu zemindarlar Ortaçağ Hindistan'ında politik, ekonomik ve kültürel yaşamda hayati bir rol oynamaktaydı. Babür yönetimi boyunca ise zemindarlığın önemi daha da arttı ve toplumdaki pozisyonu daha karmaşık bir hal aldı. Köylülerden elde edilen ürünler hükümdar, soylular ve zemindarlar arasında paylaştırılıyordu ve zemindarların ülkenin ekonomik yaşamı üzerinde üstlendikleri rol çok önemli bir hal aldı. Ürün paylaşımı için merkez ve zemindarlar arasındaki rekabet daimi bir hal alsada, bu iki yapı ekonomiyi kullanma konusunda daima partner oldular.¹⁷⁸

Seyyahların görüşlerinin yanlış olduğunu ispat etmek adına satış işlemi yapıldığına dair görüş bildiren kaynakları yukarıda belirtmiş olmamıza rağmen, onların yanılğı payını nereden aldığına da bakmak mülkiyet meselesini anlamamıza yardımcı olacaktır. Öyleyse, muhtemelen gördükleri ya da duydukları üzere hareket eden ve bu doğrultuda yazan seyyahların anlattıklarını nereye dayandırdığını bilmek zorundayız. Çalışmasında bu konuya uzun uzun değinen İrfan Habib'in *"Seyyahların bu görüşü Cagir sistemi tarafından etkilenmiş olabilir. Cagirdarlar, Avrupa'da bulunan lordların büyük benzerleriydi. Lordlar ülke içerisindeki konumlarını elde ettikleri toprak sahipliğinden kazanıyorlardı. Bu durumda toprağın sahibi olan Cagirdarlar , hükümdar tarafından istenildiği zaman değiştirilebiliyorsa gerçek toprak sahibi hükümdardır"*¹⁷⁹ görüşü bu temel üzerine kuruludur.

Bu görüş üzerinden seyyahların verilerini değerlendirecek olursak, feodal bir yapıda lordun yerini görmemiz gerekmektedir. Batı Roma imparatorluğunun çökmesiyle ortaya çıkan feodal sistemde temel taşı oluşturan lordlar, mülkiyet hakkına sahip oluşu ve toprağa bağlı köylü üzerinde söz sahibi olmasıyla bilinmektedir. Feodalitenin siyasi yönden getirmiş olduğu en büyük özelliği ise, halkın doğrudan doğruya devlete değil toprakların sahibi lordlara bağlı

¹⁷⁸ S.Nurul, Hasan, "Zamindar under the Mughals" **The Mughal State 1526-1750**, Ed. Muzaffar Alam and Sanjay Subrahanyam, Oxford University Press, New Delhi, 2014, s.284.

¹⁷⁹ Habib, s.125.

olmasıdır.¹⁸⁰ Bu yönüyle özerk bir yapıya sahip olan lordların, belirli bir arazinin gelirlerini toplama ve yönetme yetkisinin verilmesiyle geçici olarak görevlendirilmiş devlet memuru konumundaki cagirdar ile kıyaslanması doğru değildir.

2.5. Kırsal Toplum ve Köylüler

Büyük bir tarım ekonomisinin en temel bileşeni tabi ki sistemin devamlılığını sağlayan köylülerdir. Konuyu ele alan kaynaklarda çiftçi, köylü, alt sınıf gibi farklı isimlerle adlandırılan bu grubun üyeleri, dönemin olmazsa olmazı konumunda bulunmaktadır.¹⁸¹ Peki yaşayış tarzları, sosyal durumları, siyasi ilişkileri, ekonomik bağımsızlıkları devamlı bir şekilde tartışma konusu olan köylüler, Babürlü devletinde nasıl bir durum içerisindeydiler? Devlet ile olan ilişkilerini nasıl yürütmektedirler?

Babür Hindistan'ında kırsal toplum dış dünya ile olan ilişkilerinde ikili bir duruma sahipti. Onlar, vergileri ödeyebilmek adına ürettikleri ürünlerin bir bölümünü satmak zorundaydı. Aynı zamanda kendilerine verilenlerin dışında çok fazla hak talep edemedikleri için bölgelerin ihtiyaçlarını kendi içerisinde karşılamaları gerekiyordu. Bu şekilde sistem kendi kendine yeten bir birimi teşkil ediyordu. Kırsal bölgede yaşayan kitlelerin çoğunu köylüler oluşturuyor ve bu köylüler kastlarına göre tanımlanıyordu. 1611 yılında ortaya konulan kastlardan ikisi Kachis¹⁸² ve Chamar¹⁸³ idi. Köylülerin oluşturduğu bu kast sisteminde yerleşimciler ya dışarıdan getirilenler (basi) ya da bölgenin yerlileri (lok-log) olarak ayrılmaktaydı. Basi temel olarak başında bir patron yani yönetici güç olan bir grup iken, lok-log ise bölgenin yerlileri konumundaydı ve başında bir patron gücü yoktu. Bu tür kırsal toplumlarda bazı gruplar ya hiç iş yapmazlar ya da çok

¹⁸⁰ Muammer, Gül, **Ortaçağ Avrupa Tarihi**, Bilgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s.89.

¹⁸¹ Burada sadece köylü adının kullanılmasının sebebi ifadenin barındırdığı geniş anlamdır. Öyle ki çiftçi sadece tarımsal bir kimliği içerisinde bulundururken, alt sınıf tabiri ise ekonomik kaygı ile kullanılmış bir ifadedir ve sadece bir gruba ait olmayabilir.

¹⁸² Tarımsal meselelerde bilgili olan köylülere verilen isim.

¹⁸³ Tarımsal meselelerde bilgisi sınırlı olan köylülere verilen isim.

az çalışırken, yüksek kastlara sahip olan Rajput, Brahman, Charan, Banyas gibi yüksek kast grubuna dahil olan kişiler sabana asla dokunmazlardı.¹⁸⁴

Yukarıda bahsini ettiğimiz yönetici sınıf Kuzey Hindistan'da Mukaddem¹⁸⁵ ve Dakhin bölgesinde Patel olarak adlandırılmaktadır. (Ek 5) Bir köy birden fazla mukaddeme sahip olabildiği gibi bazı belgelerde yedi kişinin dahi adı geçtiği görülmektedir. Cihangir döneminde Güney Gucerat Navsari bölgesi ile ilgili bir belgede köylü gibi tarım yapan pek çok Brahman'ın olduğu ve bunlar arasında Mukaddemler olduğu belirtilmektedir. Mukaddem olarak verdiğimiz görev kalıtsaldı ve satın alınıp satılabiliyordu. Bu görevi ifa eden kimse normalde kendisinde bir çiftçiydi fakat bazı zamanlarda şehirli biri ya da dışarıdan biri bu görevi satın alabilirdi. Bu kişi kesinlikle bir hükümet görevlisi değildi. Fakat gelir otoriteleri bazen bir muhtarı başarısızlığından dolayı görevden alabiliyor, yeni yerleşim yapılmaya başlanan köylerde ve mirasçısı olmayan görevlere yeni aday gösterebiliyordu. Otoriteler bu kişiyi genel olarak gelir ödemesinden sorumlu tutarlar ve yaptıkları bu hizmet için onlara belirli bir miktar ücret ödenirdi.¹⁸⁶

Muhtarın köyler üzerinde etkileri sadece finansal bir yapı üzerine kurulu değildi. O, köyde ya da köyün yakınında işlenen bir suç için gerekli cevapları verebilmeliydi. Bölgeden geçen bir yolcunun soyulması ya da öldürülmesi durumunda, muhtar suçluyu ya da çalınan malları bulmaya zorlanırdı. Son olarak muhtarlar ekilmeyen toprakları köylü arasında istediği gibi dağıtma hakkına sahipti. Fakat onlar muhtemelen ekilmiş topraklar üzerinde müdahalelerde bulunamıyorlardı. Zaman içerisinde muhtar ve köylüler arasında büyümekte olan mesafe bu ikili arasında gözle görülebilir bir çatışmaya yol açtı. Muhtarlar gözle görülebilir bu güçlerini köylü üzerinde kullanmaya başladı ve hatta bazı zamanlar zemindar ile aynı haklar talep ettiler ya da böyle haklar elde ettiler.

Ortaya çıkan hak talepleri doğrultusunda yaşanan gelişmeler ve zemindarların toprak üzerinden elde etmek istedikleri geliri arttırma politikaları köylüleri zor durumlara sürükledi. Şimdiye kadar incelediğimiz ticari yapının tarım üzerinde

¹⁸⁴ Habib, s.146-147.

¹⁸⁵ Köy muhtarı ile eşdeğer bir yönetici.

¹⁸⁶ Habib, s.162.

etkisini de düşünürsek, yeni siyasi olayların yaşanılması kaçınılmaz bir hal aldı. Öyle ki gelişen ticaret, tarımsal ürünlerin daha fazla üretilmesini tetikliyor ve bu doğrultuda hareket eden zemindar, cagirdar ve soylular daha fazla kar edebilmek adına köylüyü sıkıştırıyordu. Ürün sayısını arttırmak için yapılan bu türden hareketler, her ne kadar Babürlü devleti ürün kalitesi için sulama kanalı vs. yatırımlar yapsa da, ters bir etki gösteriyordu.¹⁸⁷ Bu durum köylülerin ekonomik bir darboğaza girmesine sebebiyet vermeye başladı. Francisco Pelsaert'in ifadeleri konuyu anlamamız açısından bizlere yardımcı olacaktır:

*"Aslında burada topraklar çok verimlidir ve güzel ürünler alınabilir, fakat köylüler toprak gelirlerinden elde edilen vergiler tarafından çok fazla sıkıştırılmaktadır ve bu da ekip biçmeyi ve verimliliği düşürmektedir. Baskıcı yönetim tarzından kaçan köylüler isyancı Rajalar ile birlikte hareket ederler ve nihayetinde topraklar verimsiz bir hal alır."*¹⁸⁸

Pelsaert'in burada vergi olarak kullandığı ifade muhtemelen köy sorumluları olarak bahsedilen yerel güçlerden gelen ürün talebidir. Çünkü daha önce Ekber'in vergilerin pek çoğunu kaldırdığından bahsetmiştik. Ayrıca Düstur-ul A'mal'da yer alan *"taşrada cagir sahiplerinin kendi menfaatleri için halktan topladıkları damga, mir bahri vb. vergilerin artık alınmaması"* maddesi de olayın sadece vergi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini bize göstermektedir. Bu düşüncelere ilave olarak, yerel güçlerin ticari yaşamda oluşturmaya çalıştığı tekel pazarların etkisi özellikle Cihangir döneminde hissedilmeye başlandı. Elbette yaşanan bu durumda devlet ve hükümdarın rolünün ne olduğu bizi ilgilendiren önemli kısımlardan birisidir. Eğer hükümdarın iktidara geldiği zaman yayınlamış olduğu Düstur-ul A'mal'ına bir de bu bakış açısıyla bakabilirsek, aslında bu maddelerin tarımın devamlılığını sağlayacak kişilerin hakkını savunan bir bildiri mahiyetinde olduğunu görebiliriz.

Yukarıda bahsini ettiğimiz üzere sadece vergiler yüzünden köylülerin ağır bir yük altına girdiğini söylemek doğru bir tabir olmayacaktır. Bu şekilde bir düşüncenin ürünü olarak kullanılabilecek olan Bengal'de çocukların vergi karşılığında

¹⁸⁷ Eraly, *The Mughal World Life in India's Last Golden Age*, s.185.

¹⁸⁸ Pelsaert, s.47.

haremağası olması için saraya gönderilmesi uygulaması Cihangir'in bizzat kendisi tarafından yasaklanmıştır. Öyle ki Cihangir tezkiresinde konuya değinirken *"...Bengal'de uzun süredir uygulanan bu adet diğer eyaletlere de sıçradı ve bu yüzden pek çok çocuk her yıl hadım ediliyor, bende bu zamanlarda bu uygulamanın yasaklanmasını emrettim..."*¹⁸⁹ demesi konuyu anlamamıza yardımcı olacaktır. Cihangir'in ifadesinden de anlaşılacağı üzere bunun ekonomik olarak zorda kalma durumundan değil, bir adetten dolayı yapıldığı vurgulanmaktadır.

Her şekilde 17. yüzyılın başlarında ekonomik olarak çok iyi bir dönem geçirmeyen köylüler, bu durumun karşılığını yaşamlarında hissediyorlardı. Onların öğünleri zayıftı ve hatta çoğu etin tadının nasıl olduğunu pek fazla bilmiyordu. Onların günlük yiyecekleri genel olarak Khichri idi ve bu yemek baklagillerin pirinç ile karıştırılarak elde edilmesi ile yapılmaktaydı.¹⁹⁰ Onların öğünlerinde tüketiyor oldukları bu pirinç üretmiş olduklarının en kötü olanıydı. Buğday, Agra ve Delhi bölgesinde yetismekte iken bu yiyecek onların öğünlerinin bir parçasını oluşturmuyor, onlar genel olarak pirinç, akdarı ve bakliyat tüketiyorlardı.¹⁹¹ Besin çeşitliliğinde çok fazla çeşitlilikleri olmasa da, ülkede yaşanan kıtlıklar hariç bir açlık durumu söz konusu olmamaktaydı.¹⁹²

Onların yaşamıyla ilgili en ayrıntılı bilgileri sunan Pelsaert, yaptıkları barınaklarla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Evleri sazlardan yapılmış çatılar ile birlikte çamurdan inşa edilmektedir. Mobilya ya çok az vardır ya da hiç yoktur, olanlar ise topraktan imal edilmiş suyu ve yemeği içine koymak için üretim olan kaplardır ve evde kadının ve erkeğin yattığı iki yatak vardır. Onların yatak örtüleri çok sınırlıdır, genel olarak bir tane bulunan bu örtüleri hem yatak örtüsü hem de yorgan olarak kullanılmaktadır, fakat soğuk kış gecelerinde bu örtü yetersiz kalmaktadır. İnsanlar bunun üstesinden gelebilmek için kapılarının önünde tezek yakmaktadırlar, evlerinin önünde yakmalarının sebebi içeride bir baca yoktur, her evin önünden yükselen

¹⁸⁹ Jahangir, s.98.

¹⁹⁰ Pelsaert, s.61.

¹⁹¹ Habib, s.104.

¹⁹² Prasad, s.742.

duman şehrin etrafını kaplamaktadır ve insanın boğazını tıkayan bir duman oluşmaktadır"¹⁹³

Orissa'da duvarlar kamışlarla yapılmakta, Bihar'da çoğu ev topraktan yapılmış kiremit tarzı çatılara sahiptir. İndus kıyısı boyunca yapılan evler ahşap ve samandan yapılmış olup yeri değiştirilebilir yapılardır. Ajmer'de çoğu insan çadır şeklinde inşa edilmiş olan bambu barınaklarda yaşamaktadır. Gucerat bölgesinde yaşayan insanların evlerinin çatıları tuğla ve kireçten edilmiştir. Pek çok yer örneğinde görüldüğü üzere köylü insanların evleri kolayca bulunabilen materyallerden ve inşasında ustalık gerektirmeyecek şekilde yapılmaktadır.¹⁹⁴

Sosyal sistem içerisinde çok önemli bir yerde duran köylüler, görüldüğü gibi barınak ihtiyacında ve gıda taleplerinde çok basit tarzda yaşamaktadırlar. Ürettikleri ürünlerin en iyi olanlarını ticari aktivitelerde kullanılmak üzere elden çıkaran köylüler, yaşadıkları yerlerin yapımında da en basit malzemeleri kullanmaktadırlar. Her ne kadar Cihangir döneminde köylünün hakkını koruyacak hareketlere girilse de, ticari aktivitelerin getirdiği ürün ihtiyacı ve devletin özellikle Dekken savaşlarıyla uzun süre meşgul olması köylü üzerindeki özerk baskıyı tam manasıyla kıramamıştır.

¹⁹³ Pelsaert, s.61.

¹⁹⁴ Habib, s.111.

BÖLÜM 3: CİHANGİR DÖNEMİNDE BABÜRLÜLERDE DİNİ YAPI

3.1. Devlet - Din İlişkisi

İçerisinde bulunan coğrafyanın kaçınılmaz bir sonucu olarak pek çok dini yapıyla bir arada yaşanan Hindistan'da, Babürlü devletinin dini politikaları kendisinden önce kurulmuş olan İslam devletlerinden farklı bir yapıdadır. Özellikle Ekber döneminde ortaya çıkan dini akım¹⁹⁵ ve bu akımın etkileri uzun süre devam etmiştir. Ortaya çıkan yeni dini anlayışın bir neticesi olarak Ekber ve Cihangir mezhepçi anlayışların dışına çıkmış ve daha geniş kapsamlı bir din algısını takip etmişlerdir. Cihangir yayınlamış olduğu Düstur-ul A'mal ile memurlarına, halkın dini ve mezhepsel meselelerine müdahil olmaksızın adalet ile davranmalarını nasihat etmiştir.¹⁹⁶ Bu tür emir ve nasihatlerin alt rütbede bulunanlar tarafından ne kadar uygulandığı tam manasıyla bilinmese de, devletin yönetici sınıfının dini meseleler ile ilgili görüşünü anlamamız açısından iyi birer örnek teşkil etmesi kaçınılmazdır. Peki Cihangir'e kadar gelen dönemde ve özellikle Cihangir döneminde devletin içerisinden geçtiği dini hareketler nasıl gerçekleştirmiştir?

Devletin kurucusu Babür ile başlayan dini-mezhepsel değişim hareketi, hemen hemen devletin son dönemine kadar devam etti. Babür, henüz devleti kurmadan önce Safevilerin yardımıyla 1511 yılında Semerkant ile Buhara'yı ele geçirdi ve Mayıs 1512'ye kadar bu bölgelerde hakimiyetini sürdürdü. Buna karşılık Şiiilerin bazı isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Kendisi Sünni olmasına rağmen hutbede ve paralarda Şah İsmail'in adını zikrettirdi.¹⁹⁷ Babür'ün gerçekleştirdiği bu eylemler tam olarak Şiileşme olarak görülmesi de, bu mezhebin devlet ricali üzerinde atılmaya başlanan ilk adımları olarak varsayılabilir.

¹⁹⁵ Din-i İlahi

¹⁹⁶ Muzaffar, Alam, "State Building under the Mughals: Religion, Culture and Politics", **Cahiers d'Asie Centrale L'héritage timouride : Iran – Asie centrale – Inde, XVe-XVIIIe siècles**, 3/4 (1997), s.122.

¹⁹⁷ Konukçu, "Cihangir", s.396.

Babür'den sonra başa geçen Hümayun ise bir dönem sonra iktidarını Sir Şah Sur'a kaybedince Safevi topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır. Hümayun'un bunu yapmaktaki amacı siyasi çıkarlar elde etmek ve bölgeden alacağı güçle Hindistan topraklarında iktidarını yeniden sağlamlaştırmaktır. Safevilere sığındığı dönemde aynı zamanda Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a da bir elçi gönderen Hümayun, bunun duyulmasıyla zor duruma düşmüştür. Bunun üzerine harekete geçen Şah Tahmasp onu uzaklaştırmayı münasip görmüştür. Hümayun'a verilen orduyla ondan Kandahar'ı ele geçirmesi istenmiştir. Yaşanan bu gelişmeler üzerinde bizi ilgilendiren kısım elbette onun orduyla yola çıktıktan sonra önce Erdebil'e girmesi ve burada Safevi şeyhlerinin türbelerini ziyaret etmesidir.¹⁹⁸ Onun yapmış olduğu bu ziyaret her ne kadar siyasi bir çıkar uğruna gibi gözükse de, devlet ricali üzerinde Babür döneminde başlayan Şii etkisini güçlenmiştir. Fakat yine de Hümayun'un ve devletin tam manada bir Şiileşme hareketi içerisinde olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Devlet, Hümayun'dan sonra iktidarın sahibi olan Ekber döneminde çok daha karmaşık bir dini yapı içerisine girdi. Şüphesiz hükümdarın ortaya çıkardığı bu yeni yapıda çevresinde bulunanların da etkisi vardı. Ekber Şah'a tesir eden kişilerin başında Hint topraklarının sosyo-kültürel yapısının uygun bir zemin oluşturduğu Mehdevi hareketlerin lideri Şeyh Mübarek b. Hıdır en-Nagori ile iki oğlu Feyzi ve Ebu'l-Fazl el-Allami gelmektedir. Mistik bir ruha sahip oluşunda Selim Çiştî'nin de rolü vardır. Ekber, 1579'a kadar Muineddin Çiştî'nin Acmir'deki kabrini hemen her sene ziyaret etmiştir. Bedeyuni de onun geceler boyu Ya Hû ve Yâ Hâdî şeklinde zikirle meşgul olduğunu ifade etmektedir. Hocası Mir Abdüllatif çeşitli din ve mezheplerle ırklar arasında karşılıklı müsamahaya dayanan dostluk ve barış içinde yaşama fikrini ifade eden sulh-ı külliye benimsemesinde, Ebu'l-Fazl da İslam ile Hinduizm'i uzlaştırma düşüncesinde etkili olmuştur. Bu noktada Ebu'l-Fazl'ın *"Gençliğimden beri zihnim hep meşguldü ve ruhumun Moğolistan bilgelerine veya Lübnan münzevilerine çekildiğini hissediyor; Tibet lââmaları veya Portekizli papazlarla konuşmayı*

¹⁹⁸ Bıyıktaş, s.56.

istiyordum. Parsî rahipler ve Zendavesta bilgeleriyle ise zevkle otururdum."¹⁹⁹ şeklindeki ifadeleri oldukça dikkat çekicidir.

Ekber gerek çevresinden gelen bu etkiler gerekse devlet üzerine kurmak istediği dinler üstü bir yapı amacıyla İslamiyet, Hristiyanlık, Zerdüştlük, Hinduizm, Budizm gibi dinlerin ortak paydalarının bulunduğu yeni dini yapıyı ortaya çıkardı. Bu dinin ortaya çıkmasında yaptığı katkılardan bahsini ettiğimiz Ebu'l-Fazl Kuran'a dayanarak gerekçelendirdiği kişisel bir güneş ibadeti ritüeli geliştirdi. Bu ve benzeri ibadet şekilleriyle dini olgu artık şekillenmeye başladı.²⁰⁰

Genel manada 13 madde²⁰¹ üzerinde toplanan yeni dinin hükümlerine göre hükümdar devlet üzerinde kurduğu otoriteyi dini bir yapı ile pekiştirme gayreti içerisindeydi. Ortaya çıkartılan yeni dini yapıda bizi ilgilendiren mesele devletin içerisine girdiği durumdan ibarettir. Öyle ki Babür ile başlayan ve Hümayun ile belirli değişimler gösteren hükümdarların dini kimlikleri bu aşamada Ekber ile çok daha farklı bir hal aldı. Sünni-Şii temelinde ilerleyen devletin dini yapısı artık kapsamı çok daha geniş ve birazda siyasi bir din boyutunu alıyor, halk üzerine tam bir serbesti getiriliyordu. Gerçekleştirilen bu dini değişimle artık Hindu, Müslüman hatta Hristiyan ayrımı yapılmaksızın herkese yeteneklerine göre sarayda devlete hizmet etmenin yolu açılıyordu.²⁰² Ayrıca dinler üzerine getirilen serbesti ile din görevlileri dinlerini yaymak adına işlemler yapabilecek yetkiyi ellerine alıyorlardı. Örneğin Ekber Şah'ı ziyaret eden Hristiyan Cizvit pederleri bunu yazılı bir ferman halinde hükümdardan almak istediklerini ona bildirdikleri zaman, hükümdar pederlerin bu isteklerini yerine getiren bir fermanı onlara teslim etmişti.²⁰³

¹⁹⁹ Bedriye, Reis, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Hindistan'da Din-i İlâhi Tartışmaları ve İmam-ı Rabbânî", **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı 16, 2006, s.213.

²⁰⁰ Streusand, s.246.

²⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkznz. H. Hilal, Şahin, "Ekber Şah'ın Sosyo-Kültürel ve Dini Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Sayı XXII , Haziran 2015, s. 124-125.

²⁰² Sri Rham, Sharma, **The Religious Policy of the Mughal Emperors**, Asia Publishing House, Third Edition, Bombay, 1972, s.81.

²⁰³ Pierre Du, Jarrics, **Akbar and Jesuits**, Ed. Sir E. Denison and Eileen Power, Translated by C.H. Payne, Tulsi Publishing House, New Delhi, 1979, s.155.

Ekber Şah'tan sonra iktidara gelen Cihangir döneminde dini yapı çok büyük değişimlere uğramamıştır. İktidar üzerinde işlerlik gösteren karma yapı varlığını devam ettirmiş, zorunlu bir din değiştirme politikası uygulanmamış ve tek bir dini-mezhebi ön plana çıkartacak bir anlayış benimsenmemiştir. Şüphesiz Cihangir'in bu yapıyı devam ettirmesinin en önemli sebeplerinden biri onun da babasıyla hemen hemen aynı fikirde olmasıdır. Sir Thomas Roe onun bazen ateist, bazen bir Hindu²⁰⁴ bazen ise bir Müslüman gibi davrandığını belirterek durumun karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Bazı misyonerler onun Hristiyan olduğunu söylerken, İranlı bazı yazarlar onun Din-i İlahi'ye inandığını belirtmektedirler.²⁰⁵

Cihangir'in kişisel özelliklerini aktarırken bahsini ettiğimiz gibi, hükümdar var olan sistemin devamlılığını sağlamaya çalışmış fakat babasından ayrıldığı noktalar olmuştur. Fakat buna rağmen, devlet Hümayun ve Ekber arasında yaşadığı dini kırılmayı Ekber-Cihangir arasında yaşamamıştır.

3.2. Cihangir Döneminde Müslümanlar

Babürlü devletin ilk dört hükümdarını incelerken aktardığımız üzere devlet içerisinde daima değişen bir yapı mevcut olsa da, genel olarak kabul gören sistem İslam üzerinden ilerliyordu. Fakat Cihangir döneminde Babürlü devletin İslami yapısı, devrin diğer İslami devletleri ile kıyaslanamayacak kadar farklıydı. Öyle ki hem suçlulara uygulanan bazı ceza yöntemlerinden hem de diğer dini yapıların bölge üzerinde gerçekleştirdiği eylemlerden tam bir şer'i hukuk sisteminin uygulanmadığı görülebilmektedir. Kullandığımız bu ifadeler verilebilecek en iyi örnek Edward Terry'nin yine başka bir seyyah olan Thomas Coryat ile birlikteyken yaşadığı şu olaydır:

"Bir defasında mollalardan bir tanesi ezan okuyorken Tom Coryat yüksek bir sesle; İsa'nın tanrının oğlu olduğunu ve Muhammed peygamberin bir sahtekar olduğunu ifade etti. Ben onun bunu Asya gibi bir yerde nasıl yaptığını

²⁰⁴ Abraham, Eraly, **The Mughal Throne The Saga of India's Great Emperors**, Orion Books Ltd., London, 2004, s.241.

²⁰⁵ Sharma, s.96.

*anlayamadım çünkü bu onun hayatına mal olabilirdi. Fakat akl-ı selim burada galip geldi ve onun bir deli olduğuna karar vererek yalnız bırakmayı tercih ettiler. Eğer bunu Asya'nın başka bir bölgesinde yapmış olsaydı ona çeşitli işkenceler yapabilirlerdi. Şunu ifade etmek isterim ki, burada herkes kendi inancını ifade etmekte özgür ve hatta karşı tarafın inançlarına bir korku yaşamaksızın eleştiri getirebilme hakkına sahiptir"*²⁰⁶

İslam ve diğer dinler arasında gelişen ilişkilerde durum böyleyken, halkın tatbik ettiği dini yapılar içerisinde varlığını sürdüren Müslümanlar, Hindistan topraklarında da İslami teamülleri yerine getirmişlerdir. Bu uygulamalar yerine getirilirken, devlet bazı yetkililer ile durumu kontrol altında tutmuş ve Müslüman gruplar üzerinde varlığını devam ettirme gayreti içerisinde olmuştur. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler veren Janudath Sarkar devletin atadığı Muhtasib adlı görevlinin belirli görevleri yerine getirmek adına çalıştığını ifade etmektedir. Bu görevler arasında; dini vecibeleri yerine getirmek için doğru ibadet yöntemlerini bilmeyenlere hakikati öğretmek ve eğer onlar öğrenmemekte ısrar ederse onları azarlamak ya da döverek cezalandırmak. Eğer herhangi biri pazarda ya da sokakta düzenlemelerin aksine yerin belirli bir bölümünü işgal ederse, yolu kapatırsa, yola çöp atarsa ya da halkın geçişi için ayrılmış bir pazar bölümünü kendisine tahsis ederse bu kişiye engel olmak gibi görevler mevcuttur. Bunların yanında onun bir diğer görevi şehirlerde sarhoş edici içecek satışına izin vermemek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Evrengzib döneminde yetkilendirilmiş olan Muhtasib'in görevleri arasına yeni inşa edilmiş olan tapınakların²⁰⁷ yıkılması da eklendi.²⁰⁸

Muhtasib'in görevlerinden de anlaşılacağı üzere kendisi sadece dini bir yetkili değil, fakat aynı zamanda yabancı seyyahların Kotwal²⁰⁹ olarak adlandırdığı bir güvenlik görevlisidir. Devlet Cihangir döneminde her ne kadar dinler üzerinde bir yapı kursa da, Hindu ve Hristiyanlara uygulamadığı müdahaleci politikayı

²⁰⁶ Terry, s.253.

²⁰⁷ Burada ifade edilen tapınaklar gayr-i İslami olanlardır.

²⁰⁸ Sarkar, s.20.

²⁰⁹ Yerel güvenlik görevlisine verilen isim.

Müslüman tebaa üzerinde uygulamıştır. Çünkü yönetimin baskın konumunda varlığını sürdüren İslami gelenek her ne kadar hükümdar nezdinde bir değişim içerisine girse de hala varlığını devam ettiriyordu. Fakat Evrengzib döneminde Muhtasıb'ın görevleri arasında zikredilen tapınakların yıkılması hadisesinin Cihangir döneminde uygulanıyor olması olası bir durum değildir.

Devletin resmi olarak dini alanda sorumlu olarak gördüğü Muhtasıbların dışında, pek çok diğer İslam ülkesinde görülmesi muhtemel olan Pir, Molla gibi kişiler Cihangir döneminde Babürlü devletinde de mevcuttur. Müslüman halk tarafından saygı gösterilen bu kimseler hayatlarını kaybettikten sonra da saygı görmeye devam ederler. Örneğini daha önce Hüsrev isyanında gördüğümüz gibi bazı kimseler öldükten sonra da pir ilan edilebilir. Seyyah Francisco Pelsaert'in seyahatnamesinde verdiği Pir Şah Madar örneği bunlardan bir tanesidir. "... *Agra'nın doğusundan 70 kos mesafede bulunan Mekanpur'da pek çok yeteneği ve tuhaf güçleri olduğu söylenen Pir Şah Madar gömülüdür. Şubat ayında bu mezara hacılığa gidilir, Agra'nın ötesinden ve Sikandra yakınlarından bu bölgeye asker gibi yürürler, bu kişilere yoksullar ve dilenciler eşlik eder.*"²¹⁰ İnsanların şubat ayında özellikle buraya topluca gitmiş olması seyyah tarafından bir hacılık ibadeti olarak görülmüş ve aktarılmıştır. İnsanların sıradan bir ziyaret mi yaptığı yoksa gerçekten onu kutsal güçleri olan bir pir konumuna mı yükselttiği tam olarak bilinmese de, kullanılan ifadelerden ölen kişiye saygı gösterildiği açıktır.

Tamamen dini bir kimlik olarak aktarılan pirlerin dışında ayrıca Mollalar da dini yapı içerisinde yerlerini almışlardır. İslam dininin öğreticisi konumunda bulunan bu kişiler insanlara onların dini tatil günü olan Cuma günü, Kuran'dan bölümler okumaktadır. Mollalar zamanlarının çoğunu yazı işleri ile meşgul olarak geçirmekte olup, genç oğlanlara okuma ve yazmayı öğretirler.²¹¹ Dini eğitimin dışında aynı zamanda okuma yazma gibi uğraşlarla da meşgul olduğu görülen mollalar halk tarafından çok fazla saygı görmektedir. Bu kimselerin dışında devlet içinde dini kimliğiyle en fazla ön plana çıkan kimse ise Seyyidlerdir.²¹²

²¹⁰ Pelsaert, s.70.

²¹¹ Terry, s.247.

²¹² Terry, s. 247.

Halk tarafından büyük saygı gören pir ve mollaların devlet tarafından nasıl karşılandığı sorusu genel olarak belirli örnekler üzerinden yanıtlanabilir. Bu örneklerden belki de en önemlisi Selim Çiştî'dir. Daha önce bahsini ettiğimiz gibi yeni hükümdara²¹³ adını verecek ve başkenti Fetihpur'a taşıyacak kadar Ekber'i etkileyen bu kimse de dini bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.1. Müslümanların Dini ve Özel Günleri

Bölgede yaşayan Müslümanların İslami uygulamalar çerçevesinde gerçekleştirdikleri dini ritüel ve festivaller Cihangir döneminde de daimi şekilde uygulanmaya devam edildi. Başlıca iki dini bayramın dışında İslam peygamberinin dünyaya gelmesi, miraca çıkması, hıdrellez²¹⁴ gibi pek çok önemli gün varlığını bu dönemde de sürdürdü. Bunların dışında ilk dönemlerde dini yönden sakıncalı olduğu düşünüldüğü için yasak edilen Nevruz törenleri de özellikle Ekber ve Cihangir döneminde kutlanılmaya devam edildi.

Müslümanlar açısından önemli bir yeri olan Ramazan ayında tutulan oruç ve arkasından gelen iki bayram seyyahların çok fazla ilgisini çekmiştir. Onlar, görmüş oldukları dini uygulamalar ve bayramlar için çok betimleyici açıklamalar yapmaktadırlar.²¹⁵ Konuyla ilgili Francisco Pelsaert şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Müslümanların sıkı bir şekilde olduğu bağlı olduğu iki büyük bayram vardır. Bunlardan Ramazan olanında ritüelin başlangıcı aya bağlıdır, mesela bu sene haziran ayında başlayan ramazan daha önce ağustos ayında başlamıştı. Bu ayda Müslümanlar dayanılmaz sıcaklara rağmen yıldızlar gökyüzünde görünene kadar

²¹³ Cihangir Şah

²¹⁴ Burada kullanılan ifade kaynakta Bera olarak geçen terimin karşılığında yapılan açıklama sebebiyle kullanılmıştır. Yapılan anma-kutlamanın İngilizce olarak Khizr (Hızır) ve İlyas peygamber ile ilişkili olması durumun böyle olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkzn. P. N., Chopra, **Life and Letters Under the Mughals**, Ashajanak Publications, New Delhi, 1975, s.96.

²¹⁵ Konuyla ilgili olarak seyyahların bilgilerinin aktarılmasının sebebi onların olayı bizzat görmüş olmasından dolayıdır. Öyle ki olayları aktarırken kullandıkları ifadeler din farklılığından dolayı bazen bilgilendirmenin dışına çıksa da, bayramları anlatırken kullandıkları betimlemeler Müslüman toplumu anlamak açısından faydalı olacaktır.

kesinlikle bir şey yiyip içmezler ve bunu ay boyunca sürdürürler, fakat gece yıldızlar çıktıktan sonra yemeleri serbesttir. Bu ay boyunca onlar eşlerinden ve zaten dini temellerinde de yasak olarak belirtilmiş olan şaraptan uzak dururlar. Bu ayın sonunda oruç sona gelir ve o sabahı bütün Müslümanlar İdgah²¹⁶ olarak adlandırılan büyük bir camiye giderler. Burası genel olarak şehrin dışındadır, şehrin hukukçuları²¹⁷ burada bulunur ve dua ederler, bütün sınıflardan insanlar burada toplanır ve son olarak herkes evlerine dağılır. O gün fakirler temiz elbiseler giyerler, arkadaşlar birbirlerine iyi niyetlerle yiyecek ikram eder ve herkes çok mutludur, çünkü oruç tutmanın vermiş olduğu sorumluluk insanların üzerinden kalkmış ve kimse oruç tutmamakla suçlanmamıştır.²¹⁸

Francisco Pelsaert ile hemen hemen aynı ifadeleri kullanan Edward Terry ise ondan farklı olarak Müslümanların ramazan ayının son günü bir matem içinde geçmişte ölen yakınlarının mezarlarını ziyaret ettiklerini belirtmektedir.²¹⁹

Halkın oruç tutmaya ve bayrama karşı tutumu bu şekildeyken, hükümdarın konu hakkındaki tutumu nasıl oluyordu? Festivaller konusunda hemen her dini sınıfa gerekli desteği sağlayan Cihangir, ramazan ayında oruç tutarak bazı yerel şeyh ve seyyidleri oruç açmak için davet ediyordu. Hükümdar iktidarının on üçüncü yılında yukarıda bahsini ettiğimiz gibi oruç tutarak şeyh, pir, seyyid gibi önde gelen İslami liderleri sarayına davet etmiştir.²²⁰ İktidarın sahibinin bunu yapmaktaki amacının dini mi yoksa siyasi mi olduğu her ne kadar tartışmaya açık olsa da, Cihangir'in yeri geldiğinde diğer dinlerin ibadetlerini de gerçekleştirdiği düşünüldüğü zaman olayın boyutunun siyasi ağırlıklı olduğu düşünülebilir. Öyle ki yukarıda da bahsettiğimiz gibi dini kimliğiyle halk nezdinde önemli yer tutan pir ve seyyidlerin olası güçleri muhtemelen hükümdar tarafından da biliniyordu. Cihangir de iktidarın sahibi olarak siyasi iradesini her ne kadar dini bir yapıya dayandırmasa da, olası bir gücü karşısına almak istemiyor ve dine duyduğu saygıyı da göstererek onların desteğini sağlama yoluna gidiyordu.

²¹⁶ Bayram Yeri

²¹⁷ Kadı

²¹⁸ Pelsaert, s.73.

²¹⁹ Terry, s.272.

²²⁰ Sharma, s.91.

Bir diğerk bayram olan kurban bayramında günümüzde olduğu gibi Müslümanlar kurban kesiyorlardı. Francisco Pelsaert'in bayramı anlatırken ekstra olarak anlattığı ilgi çekici sadece bir nokta bulunmaktadır. Onun dikkatini çeken bu farklılık ramazan bayramı ile kurban bayramı arasında bulunan yaklaşık yetmiş günlük zaman zarfında Müslümanların çok az evlendiği hatta hiç evlenmediğidir.²²¹

Cihangir döneminde Babürlü devletinde herhangi bir dinin yapmak istediği bir dini festivale yasak koyulmadığı için, bu tür ritüeller karma bir yapıda kutlanıyordu. Hükümdar bazen farklı dinin ritüellerine katıldığı gibi, bazen Müslüman halk kitleleri de diğerk dinlerin kutlamalarına katılım sağlayabiliyordu.²²² Burada bir Arap ya da bir Osmanlı Türk'ü Müslüman'ından ayrılan Babürlü Müslümanları farklı bir kültürel yapı inşa etmişlerdi. Onlar farklı dini yapılardan etkilendikleri gibi ayrıca farklı dini yapıları etkiliyorlardı.²²³ Hiç şüphesiz bu dönemde yaşamış Müslümanların dini etkileşimlerinin dışında kültürel etkileri de gözden kaçırılmaması gereken bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğın av, avcılık gibi pek çok terim İslami bir terminoloji olarak karşımıza çıkmaya başlanmıştır. Farsça, Arapça ve Türkçe kelimeler büyük ölçüde Hint, Bengal ve hatta Marathi dillerine girmiş ve bunların yanında savaş sanatı büyük ölçüde Müslümanlardan etkilenmiştir. Bu etkinin başlıca alanları Avrupa, Türkiye ve biraz da Safevi ülkesinden gelen uygulamalarla gerçekleşmiştir.²²⁴ Elbette başta mimari, dil, resim, şiir olmak üzere Hindistan'da pek çok İslami etki hem Babürlü öncesi hem de Babürlü devleti sırasında görülmüştü fakat konular çok ayrı bir bölümü teşkil edeceği için ayrıntıya girmiyoruz.

Ticari faaliyetleri incelerken Müslümanların bazılarının çok zengin durumlara ulaştıklarını görmüştük. Öyle ki zenginleşen bu Müslümanlar hem bahsini

²²¹ Pelsaert, s.74.

²²² Sharma, s.91.

²²³ Satish, Chandra, **Historiography Religion State in Mediaval India**, Har- Anand Publications, New Delhi, Third Reprint, 2004, s.36.

²²⁴ Sarkar, s.69.

ettiğimiz toplumsal etkileşimin hem de ekonomik çıkarlarının bir neticesi olarak yanlarında gayr-i müslim kişileri de çalıştırabiliyorlardı. Cihangir döneminde devletin kurduğu bu karşılıklı iletişim modeli kendisini sadece din ve ekonomi üzerinde değil aynı zamanda eğitim üzerinde de gösteriyordu. Matematik, geometri, tarih, ahlak, hukuk, fizik ve pek çok diğer konu üzerine eğitimin verildiği okullar, özel evler, camiler ve diğer ibadethanelerin eğitim görüldüğü bu yerlerde, Müslüman öğrenciler Hindu öğrenciler ile yan yana eğitim alabiliyorlardı.²²⁵

Dini olarak bayramlarda ne tür uygulamalar yaptığını gördüğümüz Müslümanların seyyahlar tarafından özellikle anlatılan bir diğer özelliği ise onların evlilikleridir. İslami yapı içerisinde belirli şartlar karşılığında serbest olan çok eşliliğin Cihangir dönemi Babürlü Müslümanlarında çok fazla etkin bir durum olmadığı Edward Terry'nin kurduğu şu ifadelerden anlaşılabilir: *"Müslümanlar çok eşli olmak konusunda dinleri onlara izin verdiği için sıkıntılı durumda olmasalar da, genel olarak mollalar dahil tek eşli olmaktan memnundurlar."*²²⁶

Genel olarak aracılar üzerinden yürütülen ilk evlilik görüşmeleri Müslümanlar için 15-18 yaş aralığındaki dönemde başlamaktadır. Burada sorulması gereken belki de en önemli soru Babürlü döneminde yaşayan Müslümanların evliliklerinde kast sisteminin etkin bir halde olup olmadığıdır. İslami kurallara aykırı bir durum olduğunu bildiğimiz kast sisteminin Babürlü dönemi Müslümanları arasında var olduğuna dair hiç bir kaynakta bilgi bulunmasa da, seyyah Francisco Pelsaert'in Müslümanların evliliklerini aktarırken kullandığı *"...çünkü askerin askerle evlenmesi, tüccarın tüccarla evlenmesi genel geçer bir kuraldır..."*²²⁷ ifadesi dikkat çekicidir. Seyyahın kurduğu cümle üzerinde değerlendirilmesi gereken nokta, onun evlilikler üzerinde gittiği kısıtlamanın ekonomik mi yoksa sosyal bir durum mu olduğudur. Öyle ki bahsi geçen noktada verilen meslekler ile uğraşan kişiler, Babürlü devletinde maddi durumu diğer insanlara göre daha iyi olan kişilerdir. Muhtemelen onun burada yapıyor olduğu ayırım her ne kadar meslek

²²⁵ Jaffar, s.386.

²²⁶ Terry, s.283.

²²⁷ Pelsaert, s.81.

grupları üzerinden gibi gözükse de, fakir-zengin gibi ekonomik bir temel üzerine kuruluydu. Ki içerisinde sadece ekonomik bir statüyü değil aynı zamanda sosyal bir ayrışmayı da bulunduran kast sisteminin, burada kullanılan meslek ayrımı ifadesi ile birebir uyum sağladığını söylemek tam anlamıyla doğru olmayacaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi genel olarak araçlar üzerinden yürütülen ilk aşamadan sonra, eğer iki taraf arasında anlaşma gerçekleşirse düğün yapılmaktaydı. Evlilik törenlerini de diğer festivaller gibi çeşitli kutlamalarla gerçekleştiren Müslüman halk bu merasimlerle meşgulken gelin ve damat bölgede dini ve hukuki görevli olan kadı'nın kitabına kayıt edilmekteydi.²²⁸

3.3. Cihangir Döneminde Hindular ve Hristiyanlık Faaliyetleri

Babürlü devleti toprakları kurulduğu dönemlerde genel olarak küçük gruplara ayrılmış Hindu aile ve akraba topluluklarının ellerindeydi.²²⁹ Bu gruplar çok uzun dönemler içerisinde yapılanmış kimseler tarafından yönlendiriliyorlardı. Özerk kabile reisleri olarak bilinen bu kimseler tarafından sağlanan asker gücü, devlet için önemli yer tutmaktaydı. Babürlü imparatorları özerk kabile reislerinin çok fazla güçlenmesini diğer bölgesel güçler ile direk olarak ilişkiye girerek önliyordu ve bu sayede yeni müttefik yapılara da kavuşuyorlardı. Özerk liderler kategorisinde zemindar olarak nitelendirilen bu kişiler cagirdar haklarına sahip oluyorlar ve düzenli imparatorluk gelir düzenlemelerine tabi oluyorlardı. Özellikle zengin kesim olarak adlandırabileceğimiz zemindar Hinduların ellerinde bulunan mallar öldükleri zaman bölünüyor ve mirasçıları arasında pay ediliyordu. (Ek 6) Babürlü hükümdarları bu liderleri kontrol etmede kendinden önce gelen liderlerden daha başarılı olmuş, kanunların ve düzenin sağlanmasının yanında pek çok diğer uygulamada onlardan yararlanmasını bilmişti.²³⁰

²²⁸ Pelsaert, s.84.

²²⁹ Alam, State Building under the Mughals: Religion Culture and Politics, s.106.

²³⁰ S. Nurul, Hasan, **Zamindar Under the Mughals**, Ed. Muzaffar Alam and Sanjay Subrahanyam , Oxford University Press, New Delhi, 2014, s.289.

Konu üzerinde araştırma yapan çağdaş tarihçilerin pek çoğuna göre; yeni bir Babürlü kimliği yaratma amacındaki bu girişimler nispeten başarılı da olmuştur. Peki burada konunun tarafı olan Hindular, özellikle Cihangir döneminde, nasıl bir rol üstlenmişlerdir? Dini meselelerinde neler yaşamışlar ve devletin gözünde nasıl değerlendirilmişlerdir?

Büyük çoğunluğu Hindu olan özerk liderler üzerinde elde edilen başarının yanı sıra, Ekber döneminde başlayan Sulh-i Kulli ile hem dini hem de kültürel olarak ayrılmış olan halkları bir araya getirmeyi amaçlayan Babürlü politikası, Cihangir döneminde de uygulanmaya devam edilmişti. Yukarıda bahsini ettiğimiz özerk grupların lideri konumunda bulunan bazı önemli kast grupları toplum üzerinde söz sahibiydiler. Bu grupların en önemlilerinden olan Rajputlar²³¹ toplumun askeri liderleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu Hindu grupların varlığı olmadan bir bütünün oluşturulamayacağı kanısına varan hükümdar Ekber, muhtemelen bu yüzden onlarla bir işbirliği yapmaya karar verdi.²³² Hindular ile yapılmak istenen bu anlaşmanın temelinde yatan siyasi sebep elbette düşmanlara karşı yapılmak istenilen güç birliğiydi.²³³ Rajputlar ile sürdürülen anlaşmalar sadece Ekber döneminde değil aynı zamanda Cihangir döneminde de varlığını devam ettirdi. Öyle ki dönemin önemli güçlerinden olarak kabul gören Raja Mansingh, Cihangir 1605 yılında hükümdar olduğu zaman, Bengal Valisi konumuna getirildi.²³⁴

Daha önceki bölümlerde saray yaşamının ve sarayın toplumsal yaşam üzerine etkisinden bahsetmiştik. Bu dönemde sarayda ve emrinde görev almak ve kararı buradan çıkan bir görevi yerine getirmek dönem insanı açısından önemli bir rütbe olarak görülüyordu. 1608-1613 yılları arasında Babürlü ülkesinde bulunan William Hawkins'e göre Cihangir döneminde 3 bin ya da daha yüksek sayıda at yetiştirebilecek geliri elde etme hakkını elinde bulunduran 47 mansabdardan 6 tanesi Hindu idi²³⁵ Sayı her ne kadar çok yüksek gibi durmasa da, bu kişilerin Babürlülere göre gayr-i müslim olduğu gerçeği devletin dini ve yönetsel

²³¹ Hindu toplumunun en önemli kast gruplarından bir tanesi.

²³² Prasad, s.63.

²³³ Ashvini, Agrawal, **Studies in Mughal History**, Motilal Banardisas, New Delhi, 1983, s.42.

²³⁴ Gladwin, s.21.

²³⁵ Sharma, s.92.

konularda esnek bir yapıda olduğunu ispatlar niteliktedir. Bu kimselerden bazıları Ekber döneminden kalanlar bazıları ise Cihangir döneminde görevine devam ettirilen kişilerdir. Yine William Hawkins bu konuda farklı bir şeyi ifade ederek, Cihangir'in özellikle bazı görevler için Müslümanları seçtiğine dikkat çekmiştir. Seyyaha göre geriye kalan kişilerin sayısı çok azdır ve bunlar kaynaklarda geçmemektedir. Divan kayıtlarında ismi geçen tek isim Mohan Das adlı bir Hindu'dur²³⁶ Cihangir'in kendi tezkiresinde de yer verdiği Mohan Das'ın rütbesinin yükseltildiği belirtilmiştir.²³⁷

Gördüğü kişi sayısını az bulduğunu belirten Hawkins bunun sebebini Hüsrev isyanına bağlamaktadır. Öyle ki şehzadenin hükümdara karşı başlattığı bu isyanda pek çok Hindu ve bazı dini liderler²³⁸ ona destek vermiş ve bu da hükümdarın onların yerini sorgulamasına sebebiyet vermiştir.²³⁹ Bu görüş gayet makul gözükse de, iktidarın sahibi konumundaki Cihangir'in yanı sıra Nur Cihan'ın da atama ve terfilerde rol sahibi olduğunu gözden kaçırmamalıyız. Bunlardan başka İslam dünyasının hemen her döneminde kendisini gösteren Şii-Sünni rekabetinin devletin yönetim noktalarında varlığını hissettirmemesi olanaksızdır.²⁴⁰ Bu ve benzeri noktalardan dolayı Hinduların sayısında bir azalma olması doğal gibi gözükmemektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, özellikle Ekber döneminde başlayan ve halkların bir araya getirilmesini hedefleyen hareketlerin sonucu olarak devlet kademelerinde ve daima işlerlik gösteren zemindarlık sınıfında varlığını sürdüren Hindular, bazı siyasi gelişmelerde yaşanan dalgalanmalar hariç, mevkilerini sağlamlaştırmışlardır. Tüccar sınıfını aktarırken bahsettiğimiz ekonomik yapılarından da anlaşılacağı üzere, Hindular kast sisteminin hayatlarını şekillendirdiği bir hayatı sürdürüyorlardı. Sistem onların dini yapılarını, sosyal yaşamlarını, ekonomik durumlarını kısacası yaşamlarında her şeyi etkiliyordu. Geçmişten gelen zenginliği bulunan Hindular miras yoluyla zenginliklerini

²³⁶ Sharma, s.93.

²³⁷ Jahangir, s.99.

²³⁸ Sihlerin lideri Guru Ercen

²³⁹ Sharma, s.92.

²⁴⁰ Şahin, s.115.

sürdürürken, halk tabakasında bulunan sınıf ise genellikle zirai bir toplum görüntüsündeydi. Çok fazla fakir olarak adlandırılan kimseler ise sadece bir topluma ya da dini kesime ait değil Hindu veya Müslüman olabiliyordu.²⁴¹

Cihangir döneminde varlığını devam ettiren dini serbestiyle tapınak yapıları serbest olan Hindular aynı zamanda ibadetlerini de istedikleri şekillerde uyguluyorlardı. 1624-1625 yılları arasında Babürlü devletini ziyaret etmiş olan Mahmud Bin Amir Vali Balkhi'nin Bahru'l Asrar adlı eserinde anlattığı Hindu tapınakları ve ibadetlerini yazdığı bir makaleyle ayrıntılı bir şekilde aktaran İqbal Husain, konuyu anlamamıza yardımcı olacaktır. Seyyah Balkhi Peşaver, Lahor, Sirhind, Delhi, Mathura, Allahabad, Banaras, Patna, Rajmahal, Midnapore, Jannagath, Haydarabad ve Mangalgiri gibi önemli noktaları ziyaret etmiş ve bu topraklarda gözlemlerde bulunmuştur. Peşaver yakınlarında bulunan Gor Khattri, Banaras şehrinin merkezinde bulunan Lala Bir Singh, Mathura ve Puri bölgesindeki Jannagath tapınakları seyyah tarafından ziyaret edilmiştir. Bahsi geçen büyük Hindu tapınaklarında halk ibadetlerini istedikleri biçimde uyguluyor hatta onların bu ibadethanelerinden bazılarına bizzat hükümdarlar tarafından ziyaretlerde bulunuluyordu. Örneğin Peşaver yakınlarında bulunan Gor Khattri tapınağını ziyaret edenler arasında Ekber ve Cihangir de bulunmaktaydı.²⁴²

Dini bir topluluk olarak daima devletin varlığını bildiği ve ilişkiyi sürdürdüğü Hindu tapınaklarında görevli bazı kişiler, bazen ekonomik olarak devlet tarafından da desteklenebiliyordu. Her ne kadar bu desteğin düzenli bir gelir olduğuna dair bir kayıt bulunmasa da seyyahın kullandığı "*Sultanlar ve Hindular bu kişilerin (tapınak lideri) hayatlarını sürdürebilmeleri için onlara geçim parası vermektedirler*"²⁴³ ifadesi devletin onlara dini meselelerde engel teşkil etmediği gibi bazen destek verdiğinin bir kanıtı şeklinde de yorumlanabilir.

²⁴¹ Peter, Mundy, **The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia 1608-1667**, ed. The Hakluyt Society, Vol 2 Travels in Asia 1628-1634, London, 1913, s.176.

²⁴² İqbal, Husain, Hindu Shrines and Practices as Described by a Central Asian Traveller in the First Half of the 17th Century, **Medieval India 1 Researches in the History of India 1200-1750**, ed. Irfan Habib, Oxford University Press, New Delhi, s.145.

²⁴³ Husain, s. 143.

Dini merasimlerini istedikleri şekilde yerine getirebilen Hindulara devlet görevlileri tarafından çok az müdahale edilmekteydi. Örneğin bir Rajput öldüğü zaman onun eşleri ya da eşinin kendisini diri diri yakmasına izin verilmekteydi. Bu dönemde bu tür bir ritüel Agra şehrinde haftada iki ya da üç kez meydana gelmekteydi²⁴⁴ ve bu pratiğe Hindu ve Khatrislerde de rastlanılmaktaydı.²⁴⁵ Bu şekilde bir olaya canlı şahit olan Pelsaert'in şu ifadeleri çok dikkat çekicidir :

*" ...bahsi geçen kadın daha sonra müzik ve şarkı söyleyerek izin almak adına valiye gitti. Vali onun 18 yaşında genç bir kadın olduğunu ve karar vermiş olduğu gönüllü ölümden vazgeçmesi gerektiğini söyledi hatta bunun için ona yıllık 500 rupee vermeyi vaat etti. Her ne kadar bu karardan vazgeçirilmek adına uğraşı verilse de, kadın onun korkusunun fakirlik olmadığını 500 değil bütün hazinesini verse de onun amacının sevgi duyduğu kocası ile birlikte yaşamak olduğunu bildirdi."*²⁴⁶

Bu ifadelerde bizi ilgilendiren mesele kadının yaptığı değil, onun bunu uygulamadan önce bölge valisinden izin istemesidir. Yine dikkat çekici bir diğer nokta valinin onun kararını reddetmemesi ve sadece ikna etmeye çalışmasıdır. Burada sorgulanması gereken bir diğer konu ise bu tür bir gelenekten hükümdarın bizzat kendisinin haberi olup olmadığı olabilir. Kendi tezkiresinde bu geleneği bildiğini ifade eden Cihangir olayın yasak olduğuna dair herhangi bir ifade kullanmamıştır.²⁴⁷ Bu olay bize devletin bazı noktalarda müdahaleci değil sadece bilgilendirilme noktası görevi üstlendiğini kanıtlar niteliktedir. Yani Hindu toplumu ibadet olarak gördüğü vazifeleri yaparken bir serbesti içerisindeydi. Ancak bununla birlikte, durumun her zaman böyle olmadığı ve hükümdarın bazen bizzat kendi emriyle yasak ettiği bazı Hindu ibadetleri de mevcuttu. Örneğin bunlardan birinde Cihangir'in kendi ifadesiyle insanların akın akın gittiği bir yogi²⁴⁸ için inşa edilmiş domuz başı şeklinde bir tapınak yıktırılmıştır.²⁴⁹ Buradaki

²⁴⁴ Pelsaert , s.79.

²⁴⁵ Gerçekleştirilen bu olaya Hinduizm dininde Sati adı verilmektedir.

²⁴⁶ Pelsaert, s.79.

²⁴⁷ Jahangir, s.93.

²⁴⁸ Hindu dini görevlisine verilen isim.

²⁴⁹ Jahangir, s.153.

amaç Hindu toplumunun dini yapısına müdahale gibi gözüke de, Cihangirin bu dini görevliyi sahtekar olarak düşünmesi daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bunlardan başka hükümdarın bizzat müdahale ederek yıktırdığı bir kaç tapınak tarzı yapı daha mevcuttur fakat kendisi pek çok yeni yapılan yapıya da izin vermiştir.

Bu dönemde pek çok ibadet yeri inşa eden Hindular hacılık görevlerini yerine getirmekte de istedikleri gibi davranmışlardır. Örneğin sadece Banaras şehrinde Cihangir döneminin sonlarına doğru sadece 70 yeni tapınak²⁵⁰ inşa edildiği bilgisi bize Hinduların bu yönde bir sıkıntı yaşamadıklarını açıklar niteliktedir. Yıllık olarak yaklaşık 400 ile 500 bin arası Hindu hacının olduğu tahmin edilmekle birlikte²⁵¹ Balkhi'nin sadece Jannagath tapınağı için verdiği yıllık rakam 50 binin üzerindedir.²⁵² Burada ilgi çekici nokta daha önce de belirttiğimiz gibi Müslümanların da bu ibadetlere izleyici olarak katılması olmuştur. Balkhi'nin seyahatinde kullandığı *"...Hindular burada (Jannagath Tapınağı) bir kaç düzenleme yaparlar. İlk günde buraya Müslümanların girmesine izin verilmez..."*²⁵³ ifadesi olayı doğrular niteliktedir.

Hinduların dışında Babürlü ülkesinde varlığını sürdüren bir diğer topluluk Hristiyanlardı. Özellikle Ekber döneminde başlayan Hristiyanlarla ilişki kurulması ve onların ülke içinde bir topluluk haline gelmesi hadisesi 17. yüzyılın ilk çeyreğinde zirve yaptı. Ekber, denizlerle çok fazla ilgili görünmediğinden Avrupalı toplulukların bu topraklara yerleşmesi çok kolay oldu.²⁵⁴ Ekber'den sonra başa geçen Cihangir'in de denizlerle sadece hac trafiğini düzenlemek adına ilgilenmesi Hristiyan Avrupalılar adına bir şanstı.²⁵⁵ Ayrıca Ekber'in Hristiyanlık üzerine duyduğu ilgi de dinin bu topraklarda yayılmasında belirleyici faktörlerden bir tanesi oldu. Devletin dini yapılarla kurduğu bu ilişki Cihangir döneminde çok

²⁵⁰ Sharma, s.83.

²⁵¹ Sharma, s.84.

²⁵² Husain, s.148.

²⁵³ Husain, s.149.

²⁵⁴ Sastri and Srinivasachari, s.43.

²⁵⁵ Eraly, *The Mughal Throne The Saga of India's Great Emperors*, s.280.

daha fazla hissedildi ve bu da Hristiyanların zaman içerisinde bir topluluk haline gelmesini sağladı.

Genel hatlarıyla ticari faaliyetler içerisinde bulunan bu topluluk yeri geldiği zaman bizzat hükümdarla görüşerek bir takım dini haklar elde etme peşindeydi. Bunu bazen ticari sorumlular bazen de misyonerler aracılığıyla yapan Hristiyanlar, zaman içerisinde elde etmeyi istedikleri pek çok hakkı almayı başardılar. Devlet ile bu tür ilişkilere en fazla giren Hristiyan topluluk ise Cizvit Hristiyanlardı. Başlarında bulunan babalar adını verdikleri liderler aracılığıyla dini bir yapılanma içerisine giren Cizvitler, bizzat hükümdarla görüşmeyi başarabilen grupların arasında yer alıyorlardı. İlk olarak 1576 yılında Juliao Pereira²⁵⁶ ve 1582 yılında Aquaviva²⁵⁷ adlı misyonerlerle başlayan süreç daha sonraki dönemlerde artarak devam etti.

Örneğin, bir defasında Kabil'den Agra'ya dönen hükümdarı yolda karşılayan dört kişilik bir Hristiyan misyoner grubu hükümdar tarafından çok olumlu bir yaklaşımla ağırlandılar. Bundan bir kaç gün sonra Hindistan genel valisine bir elçi göndermeye karar veren Cihangir, Cizvitlere haber göndererek onların bir tanesinin bu elçinin yanında bulunarak heyete katılmasını talep etti. Bu talebe olumlu yanıt veren Cizvitler Manoel Pinheiro adlı rahibi elçilik heyetinin yanında gönderdiler.²⁵⁸ Yine aynı Hristiyan grubun yılbaşı için kullandıkları ifadeler daha çarpıcıdır. Kiliseyi bu ritüel için süsleyen Hristiyanların ritüeline hükümdar bizzat katılmasa da ibadet esnasında yakmak için mum ve kilisenin duvarlarını süslemesi için tablolar göndermiştir. Onların yaptığı bu ritüeller Müslümanlar tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Yapılan bu ayinlerin çok başarılı geçtiğini söyleyen misyonerlerin kullandığı *"Festival Avrupanın göbeğinde bir yerde yapılırsa ancak bu kadar olabilirdi"*²⁵⁹ ifadesi festivalin durumunu özetler niteliktedir.

²⁵⁶ Claude, Markovits, **A History of Modern India 1480-1950**, Translated by Nisha George and Maggy Hendry, Anthem Press, London, 2004, s.69.

²⁵⁷ S.M., Edwardes and H.L.O., Garrett, **Mughal Rule in India**, Atlantic Publisher and Distributors, New Delhi, 1995, s.289.

²⁵⁸ Guerreiro, s.44.

²⁵⁹ Guerreiro, s.45.

Dini yapı olarak hoşgörölü bir toplum içerisinde istedikleri ibadethaneleri inşa etme fırsatı da bulan Hristiyanlar, Ekber döneminde Lahor şehrinde inşa edilmiş olan kiliseden başka Agra şehri için de bir kilise inşa etme iznini şehzade Cihangir'den almışlardır.²⁶⁰ Kilise için gerekli izni veren prens ayrıca kilisenin inşa edilmesi için belirli bir miktar parayı da onlara hibe etmiştir.²⁶¹ İnşa ettikleri kiliseler sayesinde zaman içerisinde misyonerlik faaliyetlerine hız veren Hristiyanlar, Müslüman, Zerdüş, Hindu gibi pek çok farklı din mensubu insanı kendi dinlerine çekmek için büyük çaba sarf ettiler. Yaptıkları girişimler neticesinde ilk dönemlerde çok fazla insan Hristiyan olmamıştır. Misyonerler bunu kısmen insanların vaftiz olmadaki korkularına bağlamaktadırlar. Örneğin bu dönemde Agra şehrinde bulunan Hristiyan raporlarına göre yaklaşık yirmi kişilik bir grup Hristiyan olmuştur. Vaftiz edilen kişiler arasında soylu olarak nitelendirilebilecek Ermeni bir aile de vardı. Aynı grubun raporuna göre bu dönemde Lahor şehrinde Baçora adlı yaşlı bir kadın da Hristiyan olmuştur.²⁶²

Bu raporlardan anlaşıldığına göre Hristiyan topluluk ilk aşamada istediği kadar hızlı bir şekilde yayılma gösteremedi. Misyoner raporlarına yansıyan din değiştirme örnekleri genel olarak Müslüman toplumu üzerinden işlese de, onlar Hindular ve diğer dini topluluklar üzerinde de aktif olarak çalışmışlardır. Her ne kadar dini yayılma işinde büyük bir çaba sergilense de Cihangir döneminde istedikleri başarıyı yakalayamadıkları açıktır.²⁶³ Hristiyanların bu başarısızlığı kendi raporlarında ön plana çıkmasa da, din değiştirenlerin isim isim verilmesi kişilerin sayısının azlığını ispat eder niteliktedir.

²⁶⁰ Olay Cihangir henüz iktidara geçmeden gerçekleşmiştir.

²⁶¹ Jarrics, s.191.

²⁶² Guerreiro, s.24.

²⁶³ Craig A., Lockard, **Societies Networks and Transitions a Global History**, Volume B From 600 to 1750, Second Edition, Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2009, s.510.

SONUÇ

Kurulduğu dönemden itibaren hem Hindistan coğrafyasında hem de İslam imparatorlukları arasında önemli bir devlet olan Babürlü devleti gücü, zenginliği ve siyasal etkinliğiyle önemli bir araştırma konusudur. Devletin kurucusu Babür Şah'ın Timur ve Moğol soyundan geliyor oluşu, Hindistan'da meydana getirilen kültürel sentez, Avrupalıların bölgede gerçekleştirdikleri ticari ve siyasi faaliyetler ve bunların neticesinde dünya siyasetinde ortaya çıkan değişim, devletin ve hanedanın tarihi bir araştırma sahası olması açısından yeterli olarak görülebilir. Fakat mesele Türk tarihi ve Dünya tarihi açısından her ne kadar önemli gözükse de, konu üzerine yapılmış olan çalışmalar genel olarak Avrupa menşesine sahiptir.

Çalışmada özel olarak ele alınan zaman dilimi olan 17. yüzyılın ilk çeyreği, Babürlü devleti açısından Avrupalı devletler ile ticari ilişkilerin zirve yaptığı yıllar olarak kabul edilebilir. Bu dönem içerisinde Avrupa'dan pek çok seyyah, elçi ve tüccar Babürlü topraklarına ziyaretlerde bulunmuş, daha önceki dönemlerde başlayan ilişkiler zaman içerisinde ekonomik birer boyut kazanmıştır. Devletin başında bulunan Cihangir, babası Ekber'den sonra askeri başarıların devamlılığını sağlamaya çalışmış fakat bu konuda babası kadar başarılı olamamıştır. Üstelik Nur Cihan ile yaptığı evlilik, onun zaman içerisinde devlet içerisindeki otoritesini kaybetmesine dahi sebep olmuştur. Kaybedilen otorite neticesinde Nur Cihan, Asaf Han, İtimad-üd Devle gibi kişiler devleti yönetme işine girmişlerdir.

Devlet yönetimi içerisinde tüm bunlar gerçekleşirken, Cihangir'in alkole olan bağımlılığı ve av merakı gibi alışkanlıkları onu siyasi gelişmelere tam anlamıyla müdahil olmaktan alıkoymuştur. İktidarın sahibi konumunda bulunan Nur Cihan ve onun kardeşi Asaf Han zaman içerisinde siyasi anlaşmazlıklar yaşamış ve bunun bir sonucu olarak Cihangir sonrası dönem için yaşanan taht kavgalarında ayrılmışlardır. Yaşanan bütün olaylara rağmen, hükümdar hiç bir zaman iktidardan tam manasıyla kopuk bir yaşam geçirmemiş ve hem kendisinin devlet içerisindeki konumunu hem de geçmişten gelen tarihi bağlarını unutmamıştır. Osmanlı amirali ile yaşadığı diyalog, Timur'un türbesine hemen her sene gönderilen heyet, saray içerisinde konuşulan Türkçe ve hükümdarın kendi tezkiresinde ata dili ilgili kullandığı ifadeler bunu ispatlar niteliktedir.

Pek çok farklı kültürün bir araya geldiği ve bu kültürlerin Babürlü kimliğini oluşturduğu devlette, bölgenin yerlisi konumunda bulunan Hindular, Babür öncesi dönemde hakim konumdaki Afganlar ve bölgedeki pek çok yabancı topluluk yetenekleri doğrultusunda en üst kademelere dahi yükselmeyi başarmışlardır. Ekber döneminde başlatılan *Sulh-i Kulli* ile ortaya çıkan bu uzlaşma havası Cihangir döneminde varlığını büyük oranda devam ettirmiş, fakat zaman içerisinde yaşanan dini hareketlerden dolayı değişim kaçınılmaz bir hal almıştır. Yine Ekber tarafından ortaya konulan *Din-i İlahi* bu dönemde çok etkin olmasa da var olmaya devam etmiş ve devletin dini politikasının temellerini oluşturmuştur.

Devlet politikalarında, dini yapıda ve halkla ilişkilerde durum böyleyken, coğrafi keşifler sayesinde dünya pazarına açılan Hindistan bölgesi başta Avrupalılar olmak üzere pek çok devletin ve tüccarın ilgisini çekmeye başlamıştır. Bunun bir neticesi olarak, bölgeye ilk olarak Portekizliler daha sonra Felemenkler, Fransızlar ve son olarak ise İngilizler ticari yapılar vasıtasıyla yerleşmeye başlamışlardır. İlk dönemlerde Felemenk ve Portekiz ticareti üstün konumda olsa da, Cihangir dönemine geldiği zaman bölgenin ticari üstünlüğü İngilizlerin eline geçmiştir. İlk resmi elçi konumundaki Sir Thomas Roe ile çeşitli imtiyazlar elde eden İngilizler, zaman içerisinde kurdukları *Doğu Hindistan Şirketi* vasıtasıyla da bölgenin ticaretini yönlendirecek kadar güçlü bir konuma yükselmişlerdir. Zamanla önemli ticari limanlar için yaşanan Avrupalılar arası savaşlar neticesinde Babürlü topraklarında koloniler ve yerleşim bölgeleri inşa edilmiştir.

Avrupalıların bölgeye olan ve ekonomik çıkara dayanan ilgisinin tarihçiler açısından en önemli tarafı ise seyyahlar ve tuttıkları notlar olmuştur. Gördükleri önemli gelişmeleri, farklı olayları, siyasi vakaları raporlar halinde kaydeden seyyahlar, devrin karanlık yönlerine ışık tutar niteliktedir. İlgi çekici olayları en küçük ayrıntısına kadar aktaran seyyahların bölge üzerinde kullandıkları betimleyici ifadeler sayesinde pek çok yeni ve yararlı bilgi bölgeyi ve devri çalışan araştırmacılara yön verir niteliktedir. Ele alınan bu çalışmada faydalanan Felemenk tüccar Francisco Pelsaert ve İngiliz papaz Edward Terry bahsi geçen seyyahlardan sadece iki tanesidir.

Seyyah notlarından başka belki de devletin tarihinin anlaşılmasına en fazla yardımcı olacak kaynaklar hükümdarların kendilerinin kaleme aldıkları eserler olan tezkirelerdir. Babür ile başlayan bu gelenek dönemini incelediğimiz Cihangir ile devam etmiş ve hükümdar kendi yaşadığı olayları kayıt altına almıştır. *Tüzük-i Cihangiri* adı altında tutulan bu notlarda hükümdarın yaşadığı olayları samimi bir üslupla aktarması, eserin araştırmacılar açısından önemi arttıran etkenlerdendir. Hem seyahatnameler hem de tezkireler Babürlü tarihi açısından vazgeçilmez kaynaklardır.

Bölgede yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin dışında Hindistan, dini olarak barındırdığı yapı itibariyle de daima önemli bir merkez olmuştur. Babürlü devletin bölgede bulunmasından önce de varlığını sürdüren Hindu dini, kurulan ilişkiler sayesinde bölgede gelişmeye başlayan Hristiyanlık ve devletin kurulmasıyla ağırlığını hissettiren İslam ile birlikte bölge farklı dini toplulukların merkezi konumuna yükselmiştir. Babürlüler ile aynı dönemlerde varlığını sürdüren Safevilerin yürüttüğü Şii temelli İslam ile Osmanlıların ana dini akımı Sünni temelli İslam anlayışına karşın, Babürlüler özellikle ilk dönemlerde daha farklı bir dini yapıyı temsil ediyorlardı. Babür ve Hümayun ile devlet içerisinde devamlı şekilde varlığını devam ettiren Şii-Sünni çatışması, Ekber Şah döneminde çok farklı bir yapıya büründü. Cihangir döneminde de devam eden bu yapı sayesinde farklı dini cemaatler toplum içerisinde varlıklarını devam ettirme fırsatını yakaladılar. Bu cemaatler ibadet etme özgürlüğünün yanı sıra pek çok ibadethane inşa ederek devletin özgürlükçü yapısından faydalandılar.

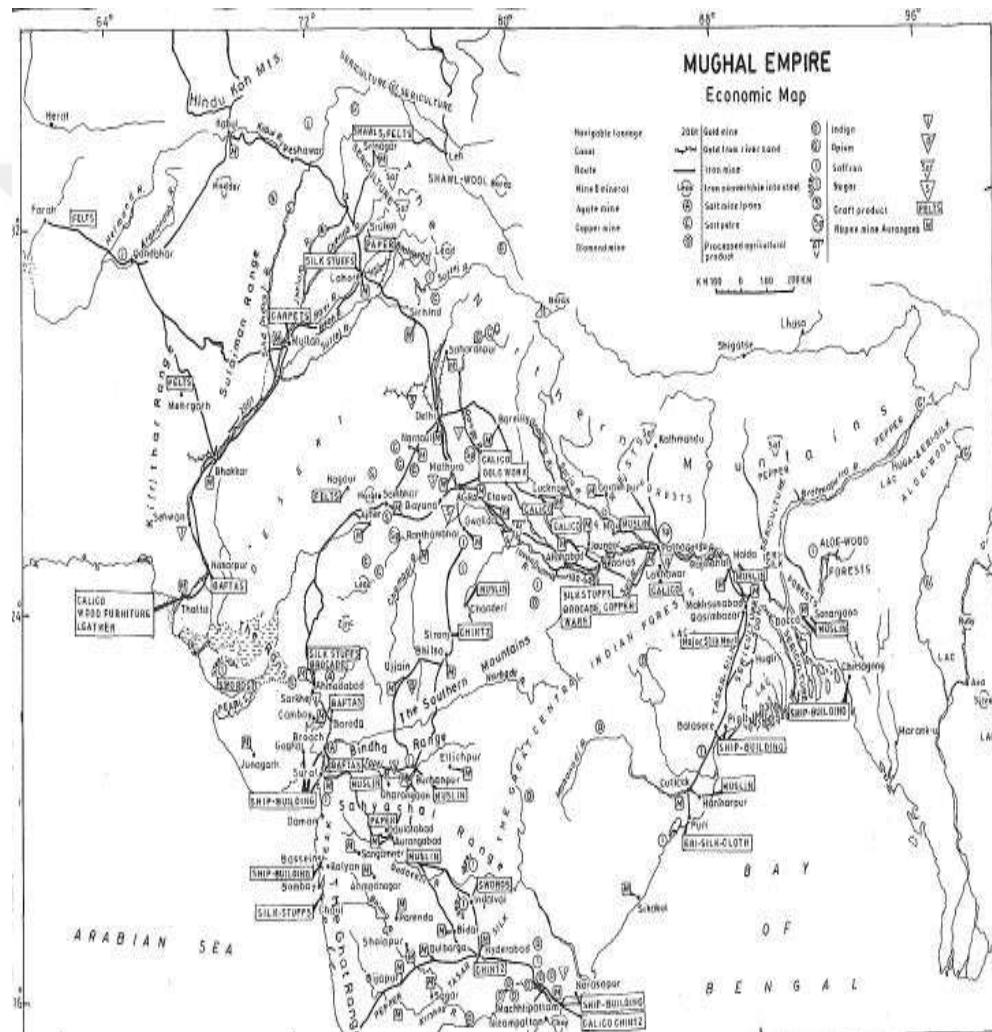
Neticede, kurulduğu yıllardan 17. yüzyılın ortalarına kadar gerek sosyal gerek dini gerekse ekonomik yapıda belirli değişimler içerisinde geçen Babürlü imparatorluğu, yaşamış olduğu bu değişimlerin başarıyla üstesinden gelmiş ve içerisinde bulunduğu coğrafyaya çok iyi uyum sağlayabilmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan Babürlü kimliğinin yanı sıra Babürlü kültürü ile de yönetim mekanizmasını şekillendiren Cihangir, bazen Hint kültürüne ait adetleri sarayında yaşatırken bazen de bunların dışında teamüllerde bulunmuştur. Şüphesiz 17. ve 18. yüzyılda dünyanın şahit olduğu siyasal değişimin önemli bir parçası olan Hindistan bölgesinin o dönemki hamisi konumundaki Babürlü devleti, dönemi ve

bölgeyi anlamak açısından çok önemli bir basamaktır. Bu alanda çalışma yapılırken çağdaş batılı kaynaklardan alınan bilgilerin güçlü bir eleştiriye tabi tutulması gerekmektedir. İncelenen bu batılı kaynaklar ve seyyahlar hem tezkirelerle hem de yerel olarak tutulan kayıtlarla iyi bir şekilde analiz edilip karşılaştırılmalıdır.

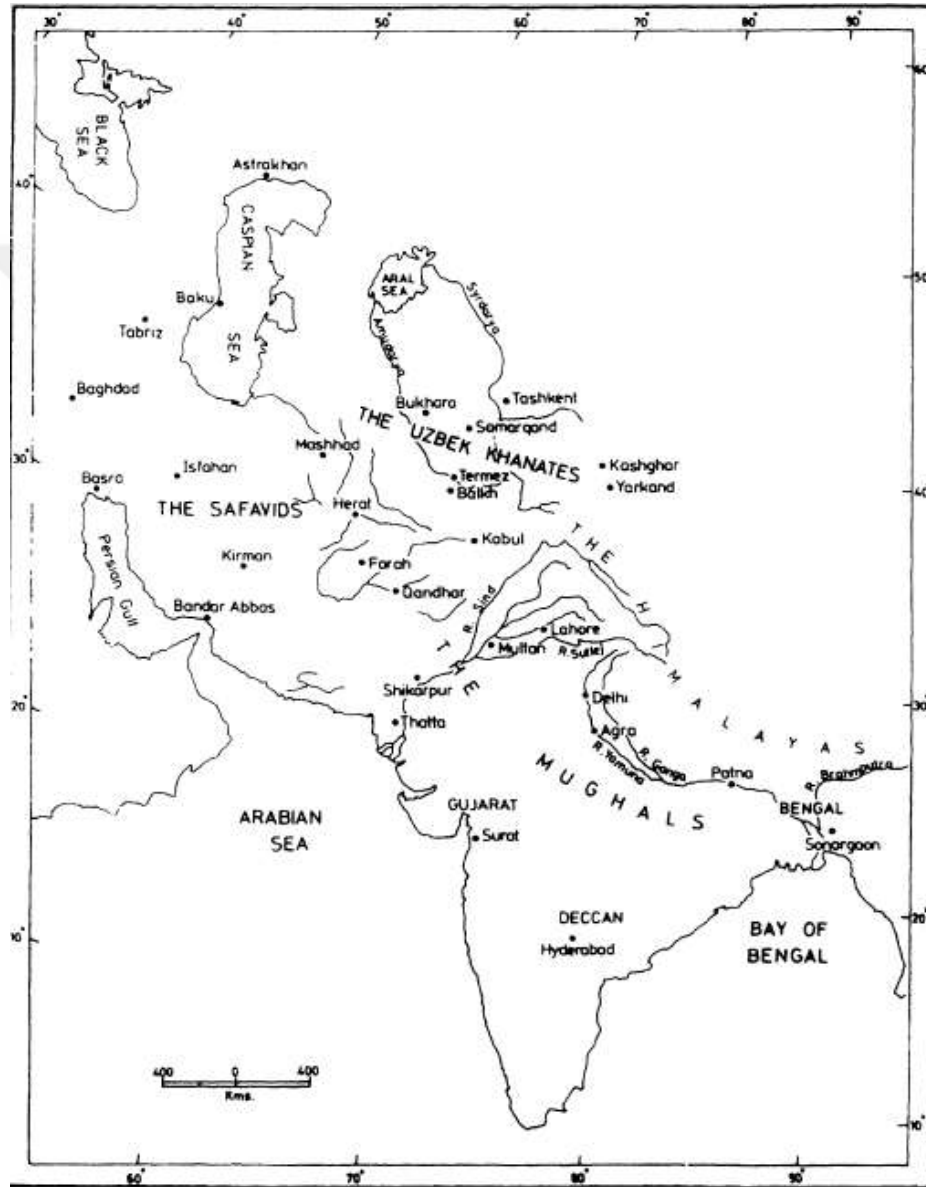

EKLER

Ek 1: Cihangir Dönemi Babürlü Ticari Malları

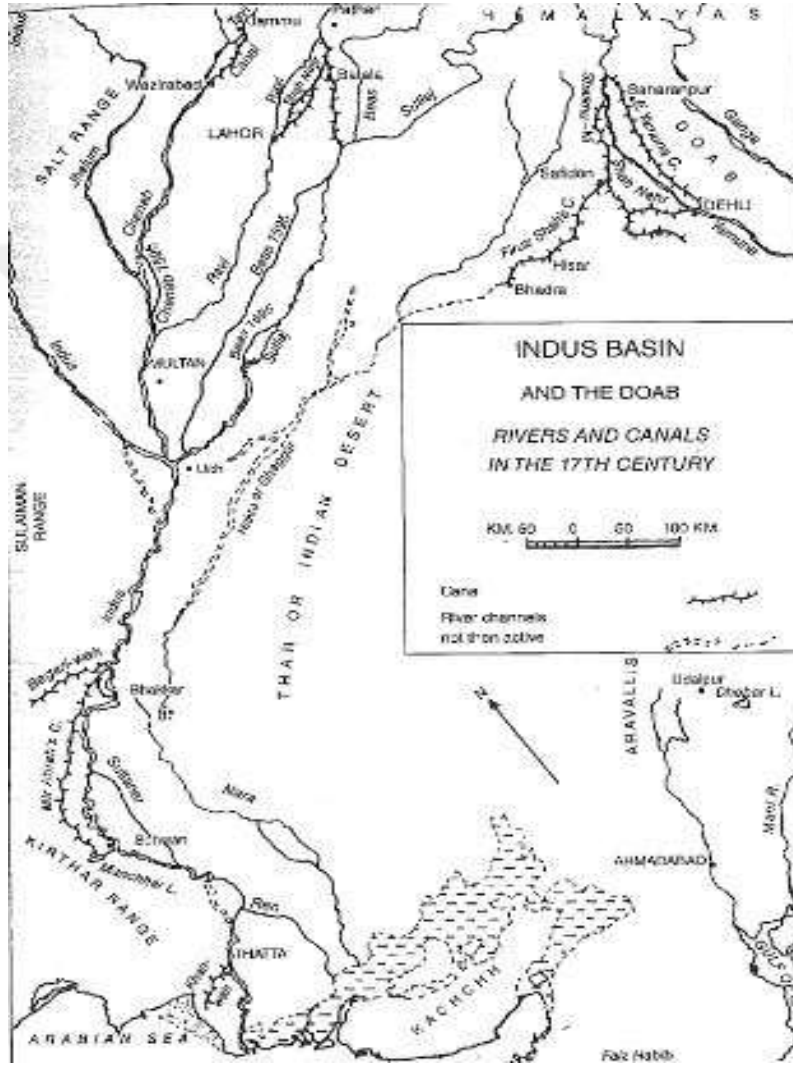
Ek 2: İran-Turan Ticaret Haritası

Ek 3: Babürlü Ticaret Malları ve Başlıca Limanlar

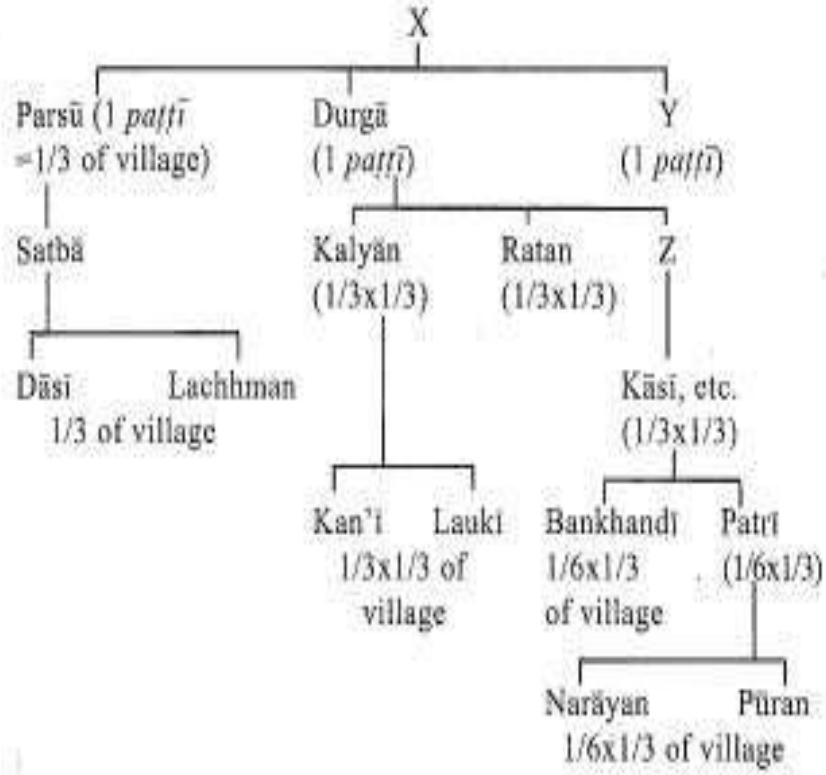
Ek 4: Babürlü Döneminde Kullanılan Nehirler ve Kanallar

Ek 5: Babürlü Devletinde Eli Silahlı Dört Mukaddem

Ek 6: Cihangir Döneminde Zemindarlık Hakkının Mirasçılar Arasında Pay Edilmesini Gösteren Bir Tablo

KAYNAKÇA

Kitaplar

ABBAS RİZVÎ, S. Athar, "Fetihpur Sikri" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.12, Diyanet Yayınları, İstanbul, 1995, s.473.

ADAMS, W.H. Davenport, Warriors of Crescent, D. Appleton and Company, New York, 1892.

ADLE, Chahryar and HABIB, Irfan, , History of Civilizations of Central Asia Development in Contrast: From the Sixteenth to the Mid Nineteenth Centure, Volume V, UNESCO Publishing, London, 2003.

AGRAWAL, Ashvini, Studies in Mughal History, Motilal Banardisas, New Delhi, 1983.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Hindistan Tarihi, c.2. T.T.K Yayınları, Ankara, 1987.

BIYIKTAY, Halis, Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu, T.T.K Yayınları, 3. Baskı , Ankara, 1991.

BLAKE, Stephen P., Time in Early Modern Islam, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

CHANDRA, Satish, Historiography Religion State in Mediavel India, Har-Anand Publications, Third Reprint, New Delhi, 2004.

CHANDRA, Satish, Mediavel India From Sultanat to the Mughals Mughal Empire 1526-1748, c.2, Har-Anand Publications-Pvt Ltd., New Delhi, 2000.

CHOPRA, P.N., Life and Letters Under the Mughals, Ashajanak Publications, New Delhi, 1975.

EDWARDES, S.M. and GARRETT, H.L.O., Mughal Rule in India, Atlantic Publisher and Distributors, New Delhi, 1995.

EMBRE, Ainslie T., "British Crown Raj" Encyclopedia of India, c.1., ed. Stanley Wolpert, An imprint of Thomson Gale Corporation, New York, 2007.

ERALY, Abraham, The Mughal Throne The Saga of India's Great Emperors, Orion Books Ltd., London, 2004.

ERALY, Abraham, The Mughal World Life in India's Last Golden Age, Penguin Books, London, 2007.

FESTING, Gabrielle, When Kings Rode to Delhi, William Blackwood and Sons, Second Impression, Edinburgh and London, 1913.

FOSTER, William, Early Travels in India 1583-1619, Oxford University Press, London, 1921.

GLADWIN, Francis, The History of Jahangir, Ed. Rao Bahadur, Publishers B.G. Paul C.G. Madras,?, 1930.

GOMMANS, Jos, Mughal Warfare Indian Frontiers and High Roads to Empire 1500-1700, Taylor and Francis Group, London, 2002.

GUERREIRO, Fernao, Jahangir and Jesuits, Ed. Sir E. Denison and Eileen Power, Translated by C.H. Payne, George Routledge Belling and Sons Ltd., London, 1930.

GÜL, Muammer, , Ortaçağ Avrupa Tarihi, Bilgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2010.

HABIB, Irfan, Agrarian System of Mughal India 1556-1707, Oxford India Press, Third Edition, New Delhi, 2014.

HASAN, S. Nurul, "Zamindar under the Mughals" The Mughal State 1526-1750, Ed. Muzaffar Alam and Sanjay Subrahanyam, Oxford University Press, New Delhi, 2014.

HUNTER, William Wilson, A Brief History of Indian Peoples, At the Clarendon Press, Oxford, 1843.

HUSAIN, Iqbal, Hindu Shrines and Practices as Described by a Central Asian Traveller in the First Half of the 17th Century, Mediavel India 1 Researches in the History of India 1200-1750 ,ed. Irfan Habib, Seventeenth Impression, Oxford University Press, New Delhi, 2015.

IRVINE, William, The Army of The Indian Moghuls: Its Organization and Administration, Luzac & Co. Great Russel Street, London, 1903.

JAFFAR, S.M., The Mughal Empire From Babar to Aurangzeb, Ripon Printing Press, Peshawar, 1936.

JAHANGİR, Jahangirnama Memoirs of Jahangir Emperor of India, Translated by. Wheeler M. Thackston, Oxford University Press, Oxford, 1999.

JARRICS, Pierre Du, Akbar and Jesuits, Ed. Sir E. Denison and Eileen Power, Translated by C.H. Payne, Tulsi Publishing House, New Delhi, 1979.

KALIA, Ravi, "Bombay" Encyclopedia of India, ed. Stanley Wolpert, c.1, An imprint of Thomson Gale Corporation, New York, 2007.

KONUKÇU, Enver, "Cihangir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.7, Diyanet Yayınları, İstanbul, 1993. s.538-539.

KULKE, Hermann and ROTHERMUND, Dietmar, Hindistan Tarihi, Çev. Müfit Günay, İmge Kitapevi, Ankara, 2001.

LANE POOLE, Stanley, History of India From the Reign of Akbar the Great to the Fall of the Moghul Empire, Ed. A.V. William Jackson, The Grolier Society Publishers, London, 1906.

LOCKARD, Craig A., Societies Networks and Transitions a Global History, Volume B From 600 to 1750, Second Edition, Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2009.

LOWRIE, John C., Travels in North India, Presbyterian Board Of Publication Paul T. Jones Publishing Agent, Philedelphia, 1842.

MARKOVITS, Claude, A History of Modern India 1480-1950, Translated by Nisha George and Maggy Hendry, Anthem Press, London, 2004.

MERÇİL, Erdoğan, Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, TTK Yayınları, 4.Baskı, Ankara, 2000.

MORELAND, W.H., India at The Death of Akbar an Economic Study, Macmillan and CO. Limited, London, 1920.

MUKHERJEE, Soma, Royal Mughal Ladies and Their Contributions, Gyan Publishing House, New Delhi, 2001.

MUKHIA, Harbans, The Mughals of India, Blackwell Publishing, Oxford, 2005.

MUNDY, Peter, The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia 1608-1667, ed. The Hakluyt Society, Vol 2 Travels in Asia 1628-1634, London, 1913.

NORTHRUP, Cynthia Clark, Encyclopedia of World Trade From Ancient Times to The Present, Volumes 1-4, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 2015.

ÖZTUNA, Yılmaz, Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri, c.1. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2005.

PANDEY, S.N., Economic History of Modern India, Readworthy Publications Pvt. Ltd., New Delhi, 2008.

PELSAERT, Francisco, Jahangir's India: The Remonstrantie of Francisco Pelsaert, Felemenkçeden İngilizceye Çeviren W.H. Moreland, W.Heffer and Sons Ltd., Cambridge, 1925.

PRASAD, Ishwari, A Short History of Muslim Rule in India From the Conquest of Islam to the Death of Aurangzeb, The Indian Press, Allahabad, 1931.

RAWLINSON, H.G., British Beginnings in Western India 1579-1657, Clarendon Press, Oxford, 1920.

RAYCHAUDHURI, Tapan, "Agrarian System of Mughal India: A Review Essay" The Mughal State 1526-1750, Ed. Muzaffar Alam and Sanjay Subrahanyam, Oxford University Press, New Delhi, 2014.

ROBINSON, Francis, The Mughal Emperors and The Islamic Dynasties of India Iran and Central Asia 1206-1905, Thomas and Hudson Ltd., London, 2007.

ROE, Thomas, The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court Of The Great Mogul 1615-1619, Volume I, London, 1899.

SARKAR, Janudath, The Mughal Administration, Patna University Press, Patna, 1920.

SASTRI, K.A. Nilakanta, SRINIVASACHARI, G., Life and Culture of the Indian People, Allied Publisher, New Delhi, 1974.

SCHIMMEL, Annemarie, The Emperor of the Great Mughals, Çev: Corinne Attwood, London, 2004.

SEWELL, Robert, Analytical History of India From the Earliest Times to the Adolition of the Honourable East India Company in 1858, Wm. II. Allen & Co., London, 1870.

SHARMA, Sri Rham, The Religious Policy of the Mughal Emperors, Asia Publishing House, Third Edition, Bombay, 1972.

SMITH, Wilfred Cantwell, "Lower-Class Uprising in the Mughal Empire", The Mughal State 1526-1750, Ed. Muzaffar Alam and Sanjay Subrahanyam, Oxford University Press, New Delhi, 2014.

STREUSAND, Douglas E., Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları Osmanlılar Safeviler Babürlüler, Çev. Bahar Fırat, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2015.

SUNDARAM, Lanka, Mughal Land Revenue System, Basheer Muslim Library Working, London, 1929.

TERRY, Edward, A Voyage to East India, printed for W. Cater; S . Hayes; J. Wilkie; and E. Easton, at Salisbury, London, 1777.

WALKER, Leslie, *The Mogul Emperors of Hindustan*, Ed. Edward S. Holden, Charles Scribner's Sons, New York, 1895.

Makaleler

ALAM, Muzaffar, "State Building under the Mughals: Religion Culture and Politics", *Cahiers d'Asie Centrale L'héritage Timouride : Iran – Asie Centrale – Inde, XVe-XVIIIe Siècles*, 3/4 (1997), s.105-124.

ALAM, Muzaffar, "Trade State Policy and Regional Change: Aspects of Mughal-Uzbek Commercial Relations C.1550-1750", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 37, No. 3, (1994), s.202-227.

ALVİ, Sajida S., "Religion and State During the Reign of Mughal Emperor Jahangir 1605-1627:Nonjuristical Perspectives", *Studia Islamica*, 69, (1989), s.95-119.

IDRIS, Muhammad, "A Glance at the Foreign Trade of India During the Mughal India 1526-1707", *Pakistan Journal of History & Culture*, Vol.XXVIII, No.1, (2007), s.35-40.

KURRY, Kate, "Development of Petty Commodity Production in Mughal India", *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, Volume 14, Number 1, (1982), s.16-24.

LEFEVRE, Corinne, "The Majālis-i Jahāngīri (1608-1611) Dialogue and Asiatic Otherness at the Mughal Court", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 55, (2012), s. 255-286.

REİS, Bedriye, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Hindistan'da Din-i İlahi Tartışmaları ve İmam-ı Rabbani", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 16, (2006), s.211-234.

REZAVİ, Syed Ali Nadeem, "Medical Techniques and Practices in Mughal India" *History of Technology in India*, ed.Harbans Mukhia, Vol II., Indian National Science Academy, (2012) s.875-888.

ŞAHİN, H. Hilal, "Ekber Şah'ın Sosyo-Kültürel ve Dini Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı XXII , Haziran, 2015, s.113-133.

Diğer

FAROOQI, N.R., "Mughal India and the Ottoman Empire A Study in Early Modern Diplomacy and Diplomatic Procedure",*Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 31 Ekim - 1 Kasım 2002, s.85-125.

ÖZGEÇMİŞ

Emre ÖMÜR 11/06/1991'de Sakarya'da doğdu. İlk öğrenimini Hakkı Demir ilk öğretim okulunda tamamladıktan sonra Sakarya İMKB Teknik Anadolu Lisesinden mezun oldu. 2010 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih bölümüne girmeye hak kazandıktan 4 yıl sonra bu bölümden mezun oldu.

